

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Václav Bělík

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

Dyplom docenta (doc.) w 2018 r., Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Mateja Bela w Banskej Bystricy. Ukończenie postępowania habilitacyjnego (doc.) w postaci obrony pracy habilitacyjnej przed radą naukową Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Mateja Bela w Banskej Bystricy. Tytuł pracy habilitacyjnej brzmiał: *Současný stav a problémy prevence rizikového chování v školním prostředí a možnosti její profesionalizace v České republice*. (Stan aktualny i problemy profilaktyki zachowań ryzykownych w środowisku szkolnym i możliwości jej profesjonalizacji w Republice Czeskiej). Recenzentami pracy habilitacyjnej byli prof. Jiří Škoda, Ph.D., MBA, dziekan Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Jana Evangelisty Purkyně w Ústí nad Labem, prof. PhDr. Ingrid Emmerová, Ph.D. z Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Katolickiego w Ružomberoku i prof. Blahoslav Kraus, CSc. z Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Hradec Králové. Komisji przewodniczyła prof. PhDr. Jolana Hroncová, Ph.D. z Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Mateja Bela w Banskej Bystricy. Praca habilitacyjna oraz wykład były ocenione pozytywnie.

Dyplom doktora pedagogiki (Ph.D.) przyznany po odbyciu studiów doktoranckich pedagogiki na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu 10.7.2007 r., na podstawie zaliczonego egzaminu końcowego i obrony pracy doktorskiej na temat *Problematika sociálních deviací v pregraduální přípravě učitelů* (Problematyka dewiacji społecznych w specjalnym przygotowaniu nauczycieli). Promotorem pracy doktorskiej był prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc. z Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Hradec Králové. Recenzentami pracy byli doc. PhDr. Jiří Semrád, CSc. z Instytutu Studiów Zaawansowanych Masaryka na Czeskiej Politechnice (České vysoké učení technické) i doc. PhDr. Jitka Skopalová, CSc. z Instytutu Studiów Pedagogicznych Wydziału Polityki Publicznej (Fakulta veřejných politik), Uniwersytetu Śląskiego w Opawie. Praca została oceniona bardzo dobrze.

Pozostałe studia, dyplomy i stopnie naukowe:

Rok 2009. Specjalny egzamin z pedagogiki w Katedrze Pedagogiki Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Karola w Pradze zakończony przyznaniem tzw. „małego doktoratu” (**PhDr.**) Jest to specyficzny tytuł używany wyłącznie na terenie Czech i Słowacji, który nie ma odpowiednika w Polsce ani w innych krajach. W hierarchii tytułów usytuowany jest on wyżej od magistra, ale niżej od doktoratu naukowego. Egzamin składał się z pedagogiki ogólnej, psychologii pedagogicznej i socjologii wychowania. Komisja egzaminacyjna pracowała w składzie: doc. PhDr. Jiří Prokop, CSc., doc. Isabela Pavelková, CSc., doc. Růžena Váňová, CSc., prof. PhDr. Alena Vališová, Ph.D. Egzamin został oceniony bardzo dobrze.

Rok 2003. Studia II stopnia (stopień Mgr). Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Hradec Kralove. Obrona pracy dyplomowej (**Mgr.**) w ramach studiów magisterskich Pedagogiki społecznej pod tytułem *Univerzity a vzdělávání seniorů* (Uniwersytety wobec edukacji i kształcenia seniorów).

Inne: potwierdzenie wykształcenia:

2008 ECDL – European computer driving licence.

2006 Studium kwalifikacyjne dla dyrektorów szkół.

2004 Studium dla nauczycieli klas drugiego stopnia (6 – 9 klasa) – geografia.

2004 kurs Nowoczesne prezentacje w edukacji.

Rok 2001: Studia I stopnia (licencjat – tytuł Bc.). Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Hradec Kralove, kierunek: Pedagogika społeczna.

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

- od 2020 r. dyrektor Instytutu Studiów Społecznych, Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Hradec Králové (UHK),
- od 2020 r. członek organu doradczego Zakładu Karnego w Pardubicach,
- od 2020 r. do chwili obecnej w ramach projektu Ministerstwa Edukacji Republiki Czeskiej "Rozwój kompetencji pedagogicznych" we współpracy z organizacją Semiramis z.ú.

- Od 2020 r. ewaluator Narodowego Urzędu Akredytacyjnego (Národní akreditační úřad) Republiki Czeskiej w zakresie akredytacji programów studiów w dziedzinie "Pedagogiki nienauczycielskiej".
- od 2019 r. do chwili obecnej: członek zarządu Laxus Semiramis LSA,
- od 2018 do 2020 roku sekretarz naukowy Katedry Patologii Społecznej i Socjologii na Wydziale Pedagogicznym UHK,
- od 2017 r. do chwili obecnej: współpraca z Policją Republiki Czeskiej w zakresie realizacji staży studentów, prac licencjackich i magisterskich, współpraca w zakresie profilaktyki i badań naukowych,
- Od 2016 r. recenzent monografii, wyników projektów i artykułów (które zostaną szczegółowo opisane poniżej).
- Od 2015 r. członek komitetu naukowego międzynarodowej konferencji Socialia. W 2023 r. przewodniczący komitetu naukowego międzynarodowej konferencji naukowej Socialia z podtytułem "Analiza społeczno-pedagogiczna współczesnej rodziny".
- od 2012 do 2020 r. kierownik Katedry Patologii Społecznej i Socjologii na Wydziale Pedagogicznym UHK,
- od 2012 r. do chwili obecnej: współpraca z organizacją non-profit Semiramis z.ú. w zakresie wczesnej profilaktyki zachowań ryzykownych w szkołach podstawowych w okręgach Hradec Králové, Pardubice i Środkowe Czechy,
- od 2012 r. do chwili obecnej: współpraca z miastem Svitavy i organizacją Bonanza z.ú. – dział profilaktyki, w celu realizacji działań profilaktycznych w szkołach w regionie oraz realizacji staży. Na przykład projekt "Bez wędzidla".
- Od 2010 r. do chwili obecnej: Współpraca z miastem Hradec Králové – Wydział Edukacji w zakresie realizacji działań profilaktycznych w szkołach w okręgu Hradec Králové.
- 2005 – 2007: Szkoła Podstawowa Veltrusy, nauczyciel klas drugiego stopnia (6 – 9 klasa) szkoły podstawowej – geografia, wychowanie fizyczne,
- od 2004 r. – Uniwersytet Hradec Králové, Wydział Pedagogiczny, Katedra Patologii Społecznej i Socjologii, adiunkt,
- 2003 – 2005: Szkoła Podstawowa Všešary, nauczyciel klas drugiego stopnia (6 – 9 klasa) szkoły podstawowej – geografia, wychowanie fizyczne,

- 2002 – 2003: Szkoła Podstawowa Kostelec nad Orlicí, nauczyciel klas drugiego stopnia (6 – 9 klasa) szkoły podstawowej – geografia, wychowanie fizyczne, wychowanie obywatelskie.

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

W tej części przedstawię dorobek publikacyjny, który stanowi podstawę tak zwanej Kralovéhradeckiej szkoły pedagogiki społecznej i patologii społecznej, którą w Instytucie Studiów Społecznych na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Hradec Králové rozwijamy wraz z prof. PhDr. Blahoslavem Krausem, CSc.

Ważną rolę w rozwijaniu mojego sposobu analiz w obszarze rozwiązywania problemów społecznych, profilaktyki odegrały książki i artykuły Blahoslava Krausa¹, w teorii pedagogii społecznej Andrzeja Radziewicza Winnickiego². Z kolei teksty Bogusława Śliwerskiego³ dostarczyły mi możliwości umieszczenia analiz poszczególnych zagadnień na tle różnorodnych nurtów myśli pedagogicznej i edukacyjnych. Przedmiotem mojego zainteresowania są głównie tematy badawcze obejmujące następujące obszary:

- rozwoju pedagogiki społecznej, jej teoria i praktyka,
- profilaktyki ryzykownych zachowań, szczególnie w odniesieniu do dzieci i młodzieży,
- aktualne problemy z zakresu patologii społecznej i możliwości zapobiegania im w przypadku dzieci i młodzieży,
- poradnictwo w zakresie pracy społeczno-wychowawczej w rodzinach,
- profilaktyka w środowisku szkolnym,
- możliwości edukacji nauczycieli w zakresie pedagogiki społecznej i patologii społecznej.

Prezentowany zestaw publikacji świadczy o ciągłym zainteresowaniu problematyką pedagogiki społecznej, patologii społecznej i profilaktyki, zwłaszcza w odniesieniu do

¹B. Kraus, Sociální patologie, Gaudeamus, Hradec Králové 2008.

²A. Radziewicz-Winnicki, Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności, Wydaw. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

³B. Śliwerski, Współczesne teorie i nurty wychowania, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1998.

możliwości profesjonalizacji tej społecznej pracy wychowawczej przez rodziny, szkoły i samych nauczycieli.

W ramach tych zainteresowań w ciągu ostatnich dwunastu lat opublikowano szereg monografii, których jestem głównym autorem lub współautorem.

1. BĚLÍK, Václav et al. *Sociální patologie – vybraná ohrožení pedagogů*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022. 157 stron. ISBN 978-80-7465-534-0. (Patologia społeczna – wybrane zagrożenia dla wychowawców)

Praca składa się z wstępu 5 rozdziałów, podsumowania, bibliografii. Udział w monografii Bělíka Václava to 30 %

W latach 2018 – 2020 na potrzeby przygotowanej monografii przeprowadzono badania. Celem badań było poznanie, z zakresu patologii społecznej, jakie możliwe zagrożenia występują obecnie w stosunku do pedagogów (nauczycieli szkół podstawowych). Przebudzenia te dotyczyły obszarów problemów społecznych współczesnego społeczeństwa, aktualnych badań, syndromu wypalenia zawodowego, prawnych aspektów problematyki zagrożeń i innych zagadnień. Badania dotyczyły w szczególności poradnictwa i profilaktyki w szkole, możliwości wspierania nauczycieli znajdujących się w trudnych sytuacjach, pedagoga społecznego i jego miejsca w szkole.

Głównym problemem badawczym było poznanie punktu widzenia szkolnych metodyków profilaktyki i doradców wychowawczych na problematykę profilaktyki w szkole z uwzględnieniem szerokiego spektrum możliwych zagrożeń dla pedagogów.

Zastosowaną metodą/techniką badawczą były wywiady i kwestionariusze. Przeprowadzono wywiady z 338 badanymi. W badaniach wzięli udział: Szkolny metodyk profilaktyki (211) i doradca wychowawczy (127), którzy zajmują się problemami nauczycieli w swoich szkołach podstawowych w Republice Słowackiej.

Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z wybranymi szkolnymi metodykami profilaktyki w pracy „*Patologia społeczna – wybrane zagrożenia dla pedagogów*” zaprezentowano zagadnienia patologii społecznej z głębi jej istoty, poszukiwanie przyczyn i związków zjawisk oraz skupienie się na niektórych konkretach i zagrożeniach dla nauczycieli. Temu poświęcona jest pierwsza część pracy, w której Blahoslav Kraus omawia biologiczny, psychologiczny i socjologiczny kontekst przyczynowości dewiacji społecznych. Druga część składa się ze studium przypadku autorstwa S. Svobody Hoferkovej, która analizuje czeskie i międzynarodowe badania nauczycieli, ze szczególnym uwzględnieniem możliwych zagrożeń nauczycieli, w tym tematu wiktymizacji. W trzeciej części Marie Herynková analizuje aktualne tematy psychologiczne ze szczególnym uwzględnieniem środowiska szkolnego – syndrom

wypalenia zawodowego nauczycieli, temat raczej omijany w literaturze fachowej. Skupienie się na nauczycielach jest bardzo przydatne w zapobieganiu i interwencji w szkołach. Miroslav Antl przedstawia wykaz i interpretację aktualnego ustawodawstwa czeskiego i międzynarodowego z zastosowaniem do konkretnych przykładów ze środowiska szkolnego, a także koncentruje się na możliwościach interwencji, w tym interwencji organów represyjnych.

Najważniejszą częścią monografii jest część piąta, w której Vaclav Bělík przedstawia wyniki badań skierowanych na nauczycieli, ich doświadczenia i potrzeby edukacyjne w zakresie możliwych zagrożeń. Społeczno-pedagogiczne aspekty podejścia społeczeństwa do profilaktyki i interwencji zjawisk patologii społecznej znajdują odzwierciedlenie we wszystkich sferach pracy nauczycieli w szkołach, łącznie z profilaktyką i leczeniem zjawisk patologii społecznej.

Nauczyciele w szkołach mogą być postrzegani jako grupa zagrożona. Zagrożenia mogą dotyczyć sfery biologicznej (zdrowie, higiena), psychologicznej (stres, napięcie, brak wsparcia społecznego) i społecznej (relacje, status społeczny, wsparcie legislacyjne). Zagrożenia społeczne mają duże znaczenie w dziedzinie patologii społecznej. Zagrożenia te mogą być postrzegane historycznie (teoria dewiacji społecznej), zgodnie z grupami docelowymi lub indywidualnymi zjawiskami, które mogą mieć wpływ na nauczycieli, ale także z perspektywy pedagogiki społecznej. Ta ostatnia może reprezentować i analizować podejście społeczeństwa do określonych zjawisk patologii społecznej. Postawy te mogą następnie zasadniczo (pozytywnie lub negatywnie) wpływać na pozycję nauczycieli, gdy są oni ofiarami lub uczestnikami różnych przejawów ryzykownych zachowań.

Postawy społeczne wobec zjawisk patologii społecznej w odniesieniu do nauczycieli

Eksperci (Kraus, Fišer, Škoda i inni)⁴ zasadniczo wymieniają trzy główne typy w swoich definicjach możliwych podejść społeczeństwa: podejście regulacyjne, abolicjonistyczne i represyjne. Jeśli jednak spojrzymy na tę kwestię z perspektywy pedagogiki społecznej, możemy wyróżnić ich znacznie więcej, razem z czynnikami socjalizacyjnymi, które je determinują⁵.

Podejście regulacyjne określa zasady dotyczące powyższych zjawisk pod względem formalnym (ustawy, rozporządzenia), pod względem finansowym (podatki, grzywny), ale także

⁴ B. Kraus, Sociální pedagogika, Portál, Brno 2014, S.Fischer, J.Škoda, Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení, Grada, Praha, 2017

⁵ B. Kraus, Sociální pedagogika, Portál, Brno 2014, M.Procházka, Sociální pedagogika, Grada, Praha 2012. Š.Chudý, Vybrané diskurzy teorie a praxe ve vzdělávání a uplatnění sociálních pedagogů v kontextu pomáhajících profesí, Paido, Brno 2010, M.Niklová, Sociálně pedagogické poradenstvo, Belianum, Banská Bystrica 2020, J.Hroncová, Sociológia výchovy a sociálna patológia pre pedagógov, IPV, Žilina 2020.

pod względem moralnym (np. jako społeczeństwo zgadzamy się, że prostytutka jest handlem, że agresywne zachowanie wobec nauczycieli jest niedopuszczalne lub że nauczyciele są wzorem do naśladowania i nie powinni być przedmiotem zastraszania). Podejście regulacyjne ma na celu konsensus, porozumienie w sprawie podstawowych zasad, których przestrzegają poszczególni ludzie, ale także społeczeństwo. W przypadku występowania ryzykownych zachowań skierowanych przeciwko nauczycielom, podejście to charakteryzuje się w postaci przepisów (prawnych i innych pisemnych), które można egzekwować (w tym sankcje pozytywne i negatywne). Obecność zasad jest bezpieczna dla nauczycieli, których to dotyczy, dając im możliwość poruszania się w jasno określonej przestrzeni prawnej.

Podejście abolicjonistyczne nie odnosi się do źródła problemu, a jedynie do jego konsekwencji (np. handel ludźmi, choroby przenoszone drogą płciową, urazy, problemy ze zdrowiem psychicznym, życie na ulicy, uzależnienie od alkoholu itp.). Czasami takie podejście tłumaczy się tym, że jako społeczeństwo udajemy, że zjawiska patologiczne nie występują wokół nas i dlatego, zdaniem przedstawicieli społeczeństwa, nie trzeba się nimi zajmować. Z perspektywy nauczycieli takie podejście niesie ze sobą szereg zagrożeń. Brak zasad w sytuacjach zagrażających nauczycielom uniemożliwia skuteczną obronę.

Podejście represyjne wymusza nieistnienie (eliminację) zjawiska. Odnosi się do wszystkich przejawów danego zachowania ryzykownego.

Jeśli spojrzymy na kwestię zjawisk patologii społecznej z perspektywy dyscypliny pedagogiki społecznej, zaczniemy od następujących kategorii **Podejść społeczeństwa z perspektywy pedagogiki społecznej**⁶:

- **Podejścia oparte na środowisku rodzinnym** – badają na przykład spójność systemu rodzinnego, strategie rodziny w zakresie radzenia sobie z trudnymi sytuacjami, zainteresowanie rodziny wychowywaniem dzieci, przykład, jaki rodzice dają swoim dzieciom, czy rodzice są w stanie działać, gdy ich dziecko jest bezpośrednio zagrożone ryzykownym zachowaniem, jak funkcjonalna lub dysfunkcyjna jest rodzina oraz jak wzmocnić relacje rodzinne (i międzypokoleniowe) w tych trudnych ekonomicznie czasach. Z punktu widzenia szkoły konieczne jest zbadanie rodziny jako mikrośrodowiska, które jest istotne w odniesieniu do środowiska szkolnego, a także komunikacji między dziećmi a rodzicami i nauczycielami, motywacji do procesu

⁶ B. Kraus, Sociální pedagogika, Portál, Brno 2014., M.Procházka, Sociální pedagogika, Grada, Praha 2012., M.Niklová, Sociálně pedagogické poradenstvo, Belianum, Banská Bystrica 2020., J.Hroncová, Sociológia výchovy a sociálna patológia pre pedagógov, IPV, Žilina 2020., M.Dulovics, Plánovanie preventívnej činnosti v škole z aspektu profesie sociálneho pedagoga, Wolters Kluwer, Bratislava 2020.

edukacyjnego oraz kompetencji (sprawności) rodziców i dzieci do zachowań prospołecznych (w tym kreatywności społecznej).

- **Podejścia oparte na środowisku rówieśników** – ważne jest podejście państwa do wspierania rozwoju pozarządowych organizacji non-profit (ale nie tylko) zajmujących się dziećmi i młodzieżą, pozytywnie wpływających na ich styl życia, rozwijających kompetencje społeczne i psychologiczne radzenie sobie w sytuacjach stresowych. Wszystko to poprzez sport, sztukę, wspólne doświadczenia, często związane z przebywaniem na łonie natury i odkrywaniem świata, który nie jest jeszcze nadmiernie uzależniony od technologii. Wsparcie organizacji dziecięcych i młodzieżowych może być nieformalnym, niespecyficznym czynnikiem prewencyjnym, który ma nieagresywny wpływ edukacyjny na dzieci i młodzież. Zaangażowanie nauczycieli szkolnych w zajęcia rekreacyjne może stanowić łącznik między rodziną, szkołą i takim nieformalnym środowiskiem.
- **Podejścia oparte na środowisku lokalnym** – obejmuje pojęcie "bezpiecznego sąsiedztwa" i możliwe kroki w celu zastosowania tego pojęcia w badanej miejscowości. Środowisko lokalne ma ogromny potencjał pozytywnego kształtowania zarówno środowiska rodzinnego, jak i szkolnego oraz ich wzajemnych relacji. Ustalenie wartości środowiska lokalnego jest niezbędne dla kształtowania się jednostek w danej miejscowości. Jeśli dzieci dorastają w niestymulującym środowisku, które obejmuje występowanie zjawisk społecznie patologicznych, wówczas prawdopodobnie będą dążyć do stylu życia, który obejmuje zjawiska społecznie patologiczne. Podejścia oparte na środowisku lokalnym szukają sposobów na zapewnienie, że środowisko lokalne funkcjonuje jako środowisko w pewnym stopniu oparte na społeczności. Może to dać ludziom, którzy w nim żyją, poczucie bezpieczeństwa, spokoju, dobrego samopoczucia, zdrowia społecznego.
- **Podejście warunkujące oddziaływanie mediów** – może określać, w jaki sposób media informują o kwestii patologii społecznych. Czy przedstawiają ryzykowne zachowania jako sensację, czy jako coś, co postrzegamy jako chorobę społeczną i szukamy sposobów na jej wyleczenie. Ile programów edukacyjnych na ten temat pokazują media. Jak często media przedstawiają osoby niosące pozytywne wartości jako wzorce do naśladowania lub czy media przedstawiają osoby, które często są aspołeczne jako wzorce do naśladowania. W jaki sposób media informują o pracownikach socjalnych, policjantach, pracownikach służby zdrowia, wychowawcach itp.

- **Podejścia instytucji edukacyjnych** – analizowanie, czy w instytucjach edukacyjnych są nauczyciele, którzy są erudytami w dziedzinie zjawisk patologii społecznej, czy są wykwalifikowani do pracy w ramach zapobiegania i interwencji zjawisk patologii społecznej. Ponadto podejścia te badają, czy instytucja ma opracowany plan szkolenia nauczycieli w zakresie radzenia sobie ze zjawiskami patologii społecznej, w tym profilaktyki, oraz plan radzenia sobie z problemem. Inną perspektywą może być zaangażowanie placówek oświatowych w ideę szkoły jako ośrodka niespecyficznej profilaktyki pierwszorzędowej w gminie, o czym poniżej.
- **Podejścia do profilaktyki i interwencji** – obejmują wszystkie praktyki, działania, organizacje związane z profilaktyką, a także zaangażowanie szkół, rodziców i innych podmiotów zajmujących się profilaktyką w jej skuteczne wdrażanie i ukierunkowanie. Podobnie, w przypadku już trwających zjawisk patologii społecznej, potrzebna jest zarówno wczesna, jak i następcza terapia społeczna.

Analiza potrzeb nauczycieli badanych szkół w zakresie możliwych zagrożeń patologiami społecznymi

W latach 2018 – 2020 przeprowadziliśmy wywiady z 338 respondentami w badaniach Szkolny metodyk profilaktyki (211) i doradca wychowawczy (127), którzy zajmują się problemami nauczycieli w swoich szkołach. Wymienili oni przede wszystkim zjawiska patologii społecznej u dzieci i młodzieży, a następnie poradnictwo, interwencję w przypadku już rozpoczętych przejawów zachowań ryzykownych, diagnozę klas szkolnych, a także pracę administracyjną w odniesieniu do powyższych tematów. Temat doradztwa dla nauczycieli (w szczególności w zakresie możliwych zagrożeń ze strony dzieci i rodziców) pojawiał się bardzo często i był postrzegany przez respondentów jako ważny.

Należy podkreślić, że szkolny metodyk profilaktyki i doradca wychowawczy koncentrują się przede wszystkim na dzieciach i młodzieży w ramach kształcenia specjalistycznego. Praca z nauczycielami (metodyczna, doradcza, profilaktyczna, interwencyjna/terapeutyczna) jest dla nich obszarem raczej marginalnym. Środowisko szkolne chętnie przyjąłoby zatem większe zaangażowanie psychologów szkolnych skierowane na nauczycieli, rozwinięcie możliwości kontroli zewnętrznej i wewnętrznej.

Działania z zakresu edukacji społecznej w pracy szkolnych metodyków profilaktyki i doradców wychowawczych (podzielone w tabeli na 11 szeroko rozumianych działań):

Reprezentacja działań z zakresu edukacji społecznej w pracy szkolnych metodyków profilaktyki (SMP) i doradców wychowawczych (DW) (tabela1).

Tabela1. Działania z zakresu edukacji społecznej w pracy szkolnych metodyków profilaktyki i doradców wychowawczych

Działania	Średnia (SMP)	Średnia (DW)
Zjawiska patologii społecznej i ich profilaktyka	5,76	4,08
Doradztwo dla rodziców i dzieci	4,36	5,13
Interwencje społeczno-pedagogiczne	3,81	3,18
Diagnostyka	3,45	3,95
Profilaktyka złych wyników w szkole i reedukacja	2,74	5,22
Doradztwo zawodowe	2,53	4,58
Praca z uczniami zdolnymi	2,39	3,77
Wsparcie metodyczne nauczycieli	4,65	4,98
Doradztwo dla nauczycieli	4,36	5,12
Prace administracyjne	5,75	5,88

Źródło: Wykonanie własne.

Legenda: Jak często mają miejsce następujące działania: 1 – nigdy, 2 – od czasu do czasu (raz na pół roku), 3 – rzadko (raz na miesiąc), 4 – często (raz na tydzień), 5 – bardzo często (kilka razy tygodniowo), 6 – zawsze (codziennie)

Badanych zapytano również, do kogo zwróciliby się z zaufaniem w środowisku szkolnym, gdyby czuli się zagrożeni którymkolwiek z przejawów ryzykownych zachowań ze strony dzieci i/lub rodziców. Z powyższej tabeli jasno wynika, że ankietowani nauczyciele wskazali trzy kluczowe podmioty, do których zwróciliby się o wsparcie w przypadku zagrożenia w środowisku szkolnym. Pierwsi w kolejce są dyrektorzy szkół (kierownictwo) jako formalny autorytet, który musi ich wspierać w rozwiązywaniu problemów. Drugim podmiotem są sami nauczyciele (koledzy), którzy mogą nieformalnie udzielić porady, porozmawiać z nauczycielem w trudnej sytuacji i podnieść go na duchu. Trzecim podmiotem są koledzy, szkolni metodycy profilaktyki i doradcy wychowawczy, którzy są ekspertami w dziedzinie

patologii społecznych w szkołach. Co ciekawe, respondenci wymieniali również instytucje pozaszkolne, z którymi szkoły ściśle współpracują (zewnętrzne podmioty poradni szkolnej, organizacje pozarządowe, policja i inne) tabela 2. Zaangażowanie tych organizacji we wspieraniu metodycznym i w doradztwie dla nauczycieli jest bardzo potrzebne.

Tabela 2. Instytucje, osoby godne zaufania

Nazwa instytucji osoby	SMP	DW
Dyrektor (kierownictwo szkoły)	98	51
Kolega/Koleżanka w pracy	56	39
Szkolny metodyk profilaktyki (SMP)	X	27
Doradca wychowawczy (DW)	43	X
Policja	4	1
Pozaszkolne podmioty szkolnego systemu doradztwa	8	8
Inne (np. organizacje non-profit)	2	1

Źródło: Wykonanie własne.

W badaniach przeprowadzonych w 2017 r.,⁷ poprzedzających powyższe badania, zbadaliśmy potrzeby edukacyjne nauczycieli szkół podstawowych w zakresie zapobiegania ryzykownym zachowaniom (tematy, w których nauczyciele czuli się bezradni i potrzebowali pomocy). Najczęściej wymienianą kwestią było radzenie sobie z agresją, z dziećmi sprawiającymi problemy mającymi zaburzenia zachowania. Na kolejnych miejscach znalazły się: uzależnienie od środowiska wirtualnego, cyberprzemoc i jej specyfika, praca z dziećmi niezmotywowanymi, przepisy prawne dla nauczycieli, nietolerancja, problemy w komunikacji z rodzicami. Bezpieczeństwo dzieci zostało wymienione jako osobny ważny temat edukacyjny – dzieci krzywdzone, dzieci agresywne w szkole, przemoc domowa, samookaleczenia i zaburzenia odżywiania. W naszych rozmowach z nauczycielami stwierdziliśmy, że duża część ankietowanych nigdy nie odbyła szkolenia specjalistycznego, które koncentrowałoby się na tych tematach, ale spotykają się z nimi w środowisku szkolnym i chętnie skorzystaliby z możliwości kształcenia.

⁷ V.Bělík, S.Hoferková, Prevence rizikového chování ve školním prostředí z pohledu pedagogů, Gaudeamus, Hradec Králové 2018.

W obecnym badaniu szkolnych metodologów profilaktyki i doradców wychowawczych zapytaliśmy respondentów, jakie chcieliby szkolenia z uwagi na fakt, że są kształcą się w zakresie zjawisk patologii społecznej. Zaproponowaliśmy im te same tematy do wyboru, co w poprzednim badaniu, a także daliśmy możliwość uzupełnienia zakresu tematycznego (tabela 3).

Tabela 3: Najczęstsze problemy napotymane przez respondentów w ich praktyce

Problemy napotymane przez respondentów w ich praktyce	SMP	DW
Zachowania agresywne, zaburzenia zachowania	0,92	0,81
Cyberzagrożenia i możliwości przeciwdziałania i profilaktyki	0,98	0,96
Praca z dziećmi bez motywacji	0,94	0,93
Prawodawstwo dla nauczycieli	0,35	0,42
Nietolerancja i metody aktywizujące	0,56	0,49
Problemy w komunikacji z rodzicami	0,88	0,92
Praca z dzieckiem maltretowanym	0,71	0,35
Przemoc domowa	0,65	0,42
Samookaleczanie	0,84	0,49
Zaburzenia odżywiania	0,25	0,31

Źródło: Wykonanie własne.

Legenda: respondenci mieli możliwość przyznania każdemu ze zjawisk 1 punktu lub 0 punktów w zależności od tego, czy postrzegali temat jako ważny i czy powinna istnieć możliwość edukacyjna (np. kurs) dla nauczycieli na ten temat. Na podstawie wyników obliczono średnią.

Z danych (tabela 3) jasno wynika, że nauczyciele postrzegają niektóre tematy jako bardzo problematyczne i sami potrzebowaliby pomocy w zakresie możliwości edukacyjnych. Należą do nich w szczególności cyberzagrożenia i zachowania agresywne, praca z zaburzeniami zachowania oraz możliwości zapobiegania i interwencji w przypadku problemów. Jako osobne tematy związane z agresją wymienili przemoc domową, dzieci dotknięte zespołem CAN i samookaleczenia. Ważnym i stanowiącym obecnie wyzwanie tematem są problemy w komunikacji z rodzicami. W porównaniu z poprzednimi badaniami, kwestie prawodawstwa dla nauczycieli i zaburzeń odżywiania uzyskały niższe wyniki. Można się tego było spodziewać, biorąc pod uwagę charakter grupy docelowej.

Powyższe wyniki potwierdzają, że pedagodzy szkolni mają do czynienia z szeroką gamą przejawów zjawisk patologii społecznej. Liczba tych przejawów rośnie, a ich struktura zmienia się w czasie. W ostatnich latach jako nowe pojawiły się na przykład sieciologizm i cyberprzemoc.

Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z wybranymi szkolnymi metodykami profilaktyki w ramach badania zidentyfikowaliśmy szereg przypadków, w których nauczyciele byli zagrożeni wpływem zjawisk patologii społecznej ze strony dzieci i/lub rodziców. Imiona nadano w celach badawczych.

Przypadek znęcania się nad nauczycielem

Nauczyciel, Martin jest 38-letnim mężczyzną z wykształceniem w zakresie nauk społecznych i edukacji specjalnej. Od dzieciństwa zmagał się z wadą wymowy, która nie sprawiała problemów ani jemu, ani dzieciom, które uczył. Sytuacja zmieniła się, gdy zaczął pracować jako doradca wychowawczy w szkole podstawowej, był bardzo aktywny w relacjach z dziećmi i wielokrotnie wypowiadał się przeciwko niewłaściwemu zachowaniu niektórych rodziców i złemu podejściu niektórych kolegów do dzieci. Od tego momentu nie tylko rodzice, ale także dzieci i niektórzy koledzy zaczęli zwracać uwagę na jego wadę wymowy w różnych sytuacjach. Sytuacja zaczęła go niepokoić, ponieważ mieszkał sam i identyfikował się ze szkołą, zajęciami z dziećmi i bardzo lubił swoją pracę. Insynuacje (zwłaszcza ze strony dzieci), dokuczanie, naśladowanie, znieważanie, przezywanie, a później podrywanie autorytetu nauczyciela, a także brak wsparcia społecznego zarówno w środowisku rodzinnym, jak i szkolnym, doprowadziły do werbalnych, a później fizycznych ataków ze strony dzieci. Jedynym wsparciem był dla niego dyrektor szkoły, który zaczął współpracować z nim i wszystkimi zainteresowanymi. Sytuacja uległa znacznej poprawie. Po roku dyrektor szkoły przeszedł na emeryturę, a sytuacja ponownie się pogorszyła. Martin zrezygnował z pracy i stopniowo zaczął leczyć się ze stanów lękowych, opuścił system szkolny.

Przypadek zagrożenia nauczyciela nękaniami (stalkingiem)

Anna jest bardzo młodą nauczycielką. Studiowała język czeski i wychowanie plastyczne. Jest bardzo piękna, miła i uprzejma. Jako nauczycielka jest kreatywna i bardzo demokratyczna w swoim podejściu do dzieci. Stara się stosować metody alternatywne i aktywizujące. W zeszłym roku doszło do sytuacji, w której uczeń dziewiątej klasy uzyskał od rodziców numer telefonu nauczycielki. Początkowo wysyłał do niej miłosne wiadomości z anonimowych kart doładowujących. Gdy nie odpowiadała, zmienił ton na złośliwy i agresywny. Pochwalił się kolegom z klasy, którzy powiedzieli nauczycielce, kto ją prześladowa. Skontaktowała się z rodzicami, opowiedziała im o sytuacji, a oni zapewnili ją, że to załatwią.

Sytuacja tymczasowo się uspokoiła, ale później ataki zaczęły się ponownie, tym razem z większą intensywnością. Wywierano na nią presję, obrzucano ją wyzwiskami, składano jej nieprzyzwoite propozycje, ale ona nie reagowała i nie zgłaszała tego nikomu. Zaczęła się bać, że zostanie zaatakowana zarówno przez starsze dzieci, jak i niektórych rodziców. I atak rzeczywiście nastąpił: kiedy wracała ze szkoły pod wieczór, została zaatakowana przez nieznanego sprawcę, którego nie widziała. W trakcie ataku padło wiele przekleństw i ciosów, a jej ubranie zostało podarte przez napastnika. Półnaga, pobita i rozbita psychicznie, w końcu zadzwoniła na policję, która zaczęła zajmować się sytuacją. Sprawca został ujęty i oskarżony, jednak nauczycielka i tak opuściła szkołę.

Wnioski. Podsumowanie

W dzisiejszym społeczeństwie nauczyciele znajdują się w trudnej sytuacji. Wielowymiarowość problemów pojawiających się w środowisku szkolnym jest niespotykana. Istnieje mnóstwo przyczyn endogennych i głównie egzogennych, ale możemy znaleźć cechy wspólne. Duża część problemów wynika ze środowiska rodzinnego, relacji między rodzicami a dziećmi, ilości bodźców, na które narażone są dzieci, podejścia rodziców do systemu edukacji itp. Ukierunkowanie kształcenia nauczycieli przed studiami licencjackimi ze szczególnym uwzględnieniem komunikacji z rodziną wiedza i umiejętność przewidywania, diagnozowania i analizowania problemów rodzinnych może być głównym tematem przyszłego kształcenia nauczycieli na poziomie licencjackim. Kolejna część problemów wynika z samego środowiska szkolnego, obejmują one system i organizację zajęć szkolnych, relacje i klimat społeczny w szkole, cechy, w tym wyposażenie środowiska szkolnego oraz sposób, w jaki poszczególne szkoły są przygotowane do zapobiegania i rozwiązywania problemów społecznych. -zjawiska patologiczne ze szczególnym uwzględnieniem pedagogów. Tym samym problematyka syndromu wypalenia zawodowego oraz możliwości szkolnej strategii profilaktycznej i superwizji w wychowaniu stają się jak najbardziej pożądane z punktu widzenia pedagogów. Problemy mogą również powodować grupy rówieśnicze, w których poruszają się dzieci i młodzież. Normy społeczne i konformizm w ich ramach 140 Podsumowując, grupy mogą powodować całą gamę niepożądanych zjawisk - agresywne, a nawet napastliwe zachowania wobec nauczycieli, nieprzestrzeganie oczekiwanych zasad (nieprzestrzeganie zasad przyzwoitego zachowania, brak szacunku dla władzy,...). Obecne wzorce są często z góry ustalane przez media, zwłaszcza przez życie w sieciach społecznościowych. Te same w sobie mogą stać się nie tylko dobrą pomocą w nauczaniu, ale także zagrożeniem dla wychowawców (filmowanie i późniejsze niewłaściwe wykorzystanie materiału, kpina, cyberprzemoc,

cyberstalking i inne zjawiska). Rozwiązany problem wiele zmienia. Nie tylko następuje przyspieszenie rozwoju i wzrasta liczba zjawisk społecznie patologicznych w społeczeństwie, ale także zmieniają się warunki. Nastąpiły zmiany w przepisach prawnych, w niniejszej publikacji obowiązują one na dzień publikacji. Ale zachodzą także szersze zmiany społeczne, np. w związku z rozwojem technologii wśród nastolatków; w przypadku tej grupy docelowej nastąpił spadek częstości używania substancji uzależniających i odwrotnie, wzrosła liczba dzieci nadużywających media elektroniczne, w tym portale społecznościowe. Po zapoznaniu się z dużą liczbą źródeł, badaniami czeskimi i zagranicznymi, analizą ustawodawstwa i własnymi badaniami wśród pedagogów, jest dla nas jasne, że temat jest wielowarstwowy i zasługuje na ciągłe, ciągłe monitorowanie - zarówno teoretycznie, jak i przede wszystkim poszukiwanie sposobów co pomogłoby pedagogom w praktyce.

Hladik, Kraus⁸, w raporcie uzasadniającym, który był podstawą do włączenia pedagoga społecznego jako członka szkolnego systemu doradztwa, stwierdza, że pedagog społeczny przede wszystkim realizuje następujące działania w środowisku szkolnym:

- działalność edukacyjna i oświatowa (wdrażanie programów i projektów uświadamiających skierowanych do uczniów, nauczycieli, rodziny, społeczności),
- działalność społeczno-edukacyjna i profilaktyczna (wdrażanie działań edukacyjnych i profilaktycznych mających na celu zwiększenie umiejętności społecznych uczniów, kształtowanie ich zdrowego stylu życia, zapobieganie wykluczeniu społecznemu, ksenofobii, rasizmowi itp.)
- działalność wspierająca, interwencyjna i ochronna (udzielanie wsparcia w trudnych sytuacjach życiowych uczniom i ich rodzinom, wsparcie uczniów mniejszości narodowych, interwencja w przypadku zagrożenia dziecka lub młodzieży zjawiskami patologii społecznej itp.)

Wiele szkół ma doświadczenie w pracy z pedagogami społecznymi, którzy realizują działania profilaktyczne w ramach EFS (Europejski Fundusz Społeczny) i innych projektów. Sytuacja pod tym względem nie jest jednak prosta, ponieważ, jak twierdzą Procházka⁹ i in., stworzenie realistycznego środowiska dla pracy pedagoga społecznego w czeskich szkołach wiąże się z mnóstwem uwarunkowań. Niestety, nie chodzi tylko o wybór nazwy i opis treści

⁸ J.Hladík, B.Kraus, Zdůvodňující zpráva: Návrh na zařazení profese sociálního pedagoga do zákona č. 563/2004 Sb. O pedagogických pracovnících. Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice 2014.

⁹ M.Procházka, Sociální pedagog a jeho uplatnění v týmu školského poradenského pracoviště, Socialia, Quo vadis socialna pedagogika v 21. století?, Banská Bystrica 2019.

pracy i zakresu działań, ale także o warunki legislacyjne, które umożliwią jej wdrożenie. Sytuacja jednak w dalszym ciągu się poprawia.

Inaczej jest na Słowacji: tutaj kompetencje pedagoga społecznego określa ustawa 245/2008 o wychowaniu i edukacji. Zawód pedagoga społecznego i jego zadania w środowisku szkolnym są również ujęte w ustawie nr 138/2019 o kadrze pedagogicznej i kadrze zawodowej.

Klein i Rosinský¹⁰ przedstawiają argumenty w środowisku słowackim, dlaczego pedagog społeczny powinien pracować w środowisku szkolnym:

- jego wykształcenie specjalistyczne przygotowuje go do bycia ekspertem w środowisku społecznym,
- rozumie i potrafi analizować mechanizmy wpływu środowiska społecznego na rozwój jednostki,
- potrafi pracować z dynamiką grupy społecznej,
- rozpoznaje zagrożenia środowiskowe i zachowania ryzykowne,
- ma wiedzę na temat przyczyn zachowań ryzykownych u dzieci i młodzieży i potrafi je identyfikować,
- potrafi ocenić wpływ niewłaściwego środowiska społecznego na jednostkę,
- zna metody wpływania na środowisko społeczne – budowanie grupy rówieśniczej, stymulowanie otwartej komunikacji, rozwijanie wartości grupy społecznej, praca z rodziną i innymi podmiotami profilaktyki społecznej,
- potrafi pracować w grupach i koordynować działania podmiotów działających na rzecz dziecka,
- rozumie środowisko szkolne.

Jak stwierdza Niklová¹¹, pedagog społeczny w szkole może znacząco przyczynić się do rozwiązywania, ale przede wszystkim zapobiegania problemom i zachowaniom patologicznym poprzez swoje metody i formy pracy profilaktycznej, diagnostycznej, doradczej i interwencyjnej. Należy pamiętać, że właściwa inwestycja w specjalistów jest w ostatecznym rozrachunku mniej obciążająca ekonomicznie niż późniejsze rozwiązania, takie jak konieczna reedukacja dzieci i młodzieży. Praca pedagogów społecznych w szkołach ma swoje uzasadnienie i znaczenie, mimo że jest to stosunkowo mało znany i mniej akceptowany zawód w porównaniu z innymi zawodami pomocowymi.

¹⁰ V.Klein, R.Rosinský, Sociálna pedagogika pro pomáhajúce profesie, FSVaZ UKF, Nitra, 2010, s.83.

¹¹ M.Niklová, Sociálne pedagogické poradenstvo, Belianum, Banská Bystrica 2020.

Ponieważ pedagogika społeczna jest nauką społecznie szeroką, obejmuje również szeroki zakres tematów i praktycznych zastosowań¹². Pojawiają się nowe problemy społeczne, a te, które już znamy, nasilają się. Działania edukacyjne w sferze społecznej wydają się być sposobem na zapobieganie wielu problemom. Funkcja pedagoga społecznego ugruntowała swoją pozycję w wielu obszarach na przestrzeni lat, mimo że zawód ten jest nadal dość rzadko wymieniany w ustawodawstwie.

Na poniższej liście umieściliśmy tematy, które są bliskie pedagogice społecznej i tematy, które dopiero się pojawiają – w tym nasze doświadczenia pedagogów społecznych pracujących w praktyce w różnych typach instytucji:

- Pedagogiczny wpływ na środowisko.
- Profilaktyka społeczna w społeczności lokalnej.
- Wpływ wychowawczy na spędzanie wolnego czasu.
- Działania wychowawcze.
- Społeczne poradnictwo pedagogiczne.
- Zapobieganie zachowaniom ryzykownym.
- Ukierunkowanie pedagogiki społecznej na szkołę i inne placówki szkolne.
- Edukacja w kwestiach społecznych.
- Wykrywanie grup problemowych.
- Reedukacja i resocjalizacja.
- Społeczna praca wychowawcza z rodziną.
- Społeczna praca wychowawcza z osobami starszymi.
- Terapia społeczna (interwencja społeczna).
- Praca socjalno-wychowawcza przechodząca do innych dziedzin – jak np. nauczanie, medycyna, sektor non-profit itp.

Ponieważ pedagogzy społeczni są kształceni we wszystkich powyższych tematach w ramach studiów specjalnych, powinni być włączeni do systemu doradztwa szkolnego jako eksperci w powyższych kwestiach.

¹² B. Kraus, Sociální pedagogika, Portál, Brno 2014., V.Bělík, S.Hoferková, Prevence rizikového chování ve školním prostředí z pohledu pedagogů, Gaudeamus, Hradec Králové 2018., M.Niklová, Sociálně pedagogické poradenstvo, Belianum, Banská Bystrica 2020., J.Hroncová, I.Emmerová, Sociální pedagog v škole v teoretické reflexii a praxi, BELIANUM, Banská Bystrica 2015., M.Hradečná, Vybrané problémy sociální pedagogiky, Karolinum, Praha 1995., H.Lukas, Sozialpädagogik- Sozialarbeitwissenschaft, Berlin 1979.

2. SVOBODA HOFERKOVÁ, Stanislava, KRAUS, Blahoslav i BĚLÍK, Václav. *Aktuální otázky sociální patologie a sociální pedagogiky 1*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2022. 124 s. ISBN 978-80-7435-884-5. (Aktualne zagadnienia patologii społecznej i pedagogiki społecznej)

Publikacja składa się z: wstępu, 8 rozdziałów i zakończenia.

Udział w monografii Bělíka Václava to 30 %.

Monografia „Aktualne zagadnienia patologii społecznej i pedagogiki społecznej” przedstawia aktualne tematy z zakresu pedagogiki społecznej i patologii społecznej w sytuacji, która w społeczeństwie wcale nie jest prosta. Istnieje szereg zmian, które zachodzą w strukturze społeczeństwa, w zachowaniach ludzi, w strukturze rodzin, w sposobie życia jednostek i grup społecznych i wiele innych. Publikacja porusza również rolę pedagogiki społecznej w czasach pandemii Covid-19, bada zmiany wywołane przez technologie informacyjne oraz przeprowadza analizę międzynarodowych badań nad ryzykownymi zachowaniami dzieci i młodzieży w dzisiejszych czasach. Na zakończenie omówiono dwa ważne problemy. Pierwszym z nich są zmiany w profilaktyce zachowań ryzykownych w odniesieniu do szkół i profesjonalizacja profilaktyki w szkołach. Drugim tematem jest rola pedagoga społecznego we współczesnym społeczeństwie oraz potencjał pedagogów społecznych w środowisku szkolnym.

Bělík Václav w swoim rozdziale koncentruje się na negatywnych zjawiskach związanych z technologiami informacyjnymi, ich obecnym wzrostem. Zajmuje się także nowymi zjawiskami w świecie wirtualnym oraz innymi ryzykownymi zjawiskami w cyberzagrożeniach dzieci i młodzieży, w tym cyberprzemocą, cyberstalkingiem, sekstingiem, uwodzeniem i innymi zjawiskami. Ważnym tematem jest tu także profilaktyka, która jest poruszana w monografii właśnie w odniesieniu do środowiska szkolnego. Profilaktyka podejmowana jest w ramach badania aktualnej sytuacji i zmian w systemie profilaktyki w szkole oraz określenia głównych tematów profilaktyki w środowisku szkolnym. Zmiany te widzimy w kilku obszarach. Są to zmiany mające na celu:

- organizacyjne formy profilaktyki;
- formy i metody pracy;
- zdefiniowanie, co rozumiemy przez profilaktykę, np. w środowisku szkolnym;
- badanie zmian w środowisku rodzinnym, które w zasadniczy sposób wpływają na życie dzieci;

- mapowanie zmian w życiu dzieci (subkultury, sposoby spędzania wolnego czasu, aspiracje życiowe, wsparcie społeczne itp.);
- zmiany w występowaniu zjawisk patologicznych społecznie;
- badanie skuteczności profilaktyki;
- kształcenie kadry nauczycielskiej i innej kadry zawodowej;
- rozwój kompetencji społecznych kadry nauczycielskiej;
- metodologie pracy z klimatem w klasie i szkole;
- zmiany w strukturze poradni szkolnej w związku z możliwością zaangażowania w szkole pedagoga społecznego.

Ponadto Václav Bělík ze swojej strony skupia się na zmianach w metodologii profilaktyki i orientacjach tematycznych, które prowadzą do zmiany mającej na celu rozwój formy organizacyjnej pracy i zmiany strukturalne takie jak:

Partnerstwo i wspólne działanie w profilaktyce – Strategia wspiera partnerstwo i szeroką współpracę na wszystkich poziomach przy poszanowaniu kompetencji.

Wspólna, skoordynowana procedura wszystkich artykułów systemu profilaktyki w Ministerstwie Edukacji zwiększa prawdopodobieństwo skutecznego działania i powodzenia w osiągnięciu wyznaczonych celów.

Kompleksowe rozwiązanie problemu pierwotnej profilaktyki zachowań ryzykownych – Programy profilaktyczne muszą być projektowane kompleksowo, w skoordynowanej współpracy różnych instytucji. Krajowa strategia profilaktyki zajmuje się określeniem wzajemnego powiązania wszystkich podmiotów w ramach profilaktyki pierwotnej oraz koordynacją rozwiązań problemów związanych z zachowaniami ryzykownymi.

Ciągłość działania i systematyczne planowanie – Działania zapobiegawcze muszą być systematyczne i długoterminowe. Jednorazowe działania, niezależnie od skali i kosztów, nie są zbyt skuteczne. Pozytywnych zmian nie można osiągnąć częściowymi lub izolowanymi środkami, ale długoterminowymi i kompleksowymi wysiłkami i strategiami.

Wykorzystanie zweryfikowanych danych i ocena efektywności – Działania realizowane w ramach profilaktyki pierwotnej opierają się na analizie aktualnej sytuacji, zidentyfikowanych problemów, potrzeb i priorytetów, czyli na naukowo zweryfikowanych faktach i danych, a nie na założeniach i założeniach. Poszczególne działania są na bieżąco monitorowane, oceniana jest ich skuteczność i w razie potrzeby modyfikowane są realizowane działania. Krajowa Strategia Prewencji jest skonstruowana tak, aby ułatwić ocenę jej wdrożenia i skuteczności, jej cele są realistyczne (tj. osiągalne) i mierzalne (tj. podlegające ocenie).

Racjonalne finansowanie i gwarancja jakości usług – Finansowanie jest narzędziem realizacji celów Krajowej Strategii Profilaktyki. Skuteczne działania w zakresie profilaktyki pierwotnej nie mogą zostać wdrożone bez odpowiednich środków finansowych na ich realizację. Finansowane działania muszą spełniać kryteria jakości (certyfikacja) i wydajności (cena/wydajność).

Zmiany mające na celu formę i metody pracy: Ukierunkowanie i adekwatność informacji oraz form działania - Realizowane działania profilaktyczne muszą odpowiadać grupie docelowej i jej wiekowi, cechom i potrzebom demograficznym oraz społeczno-kulturowym. Dla każdego programu profilaktycznego należy określić, dla jakiej grupy docelowej jest on przeznaczony. Wczesne rozpoczęcie działań profilaktycznych, najlepiej już w wieku przedszkolnym – im wcześniej rozpocznie się profilaktyka, tym ostatecznie będzie ona skuteczniejsza. Osobiste skupienie, opinie i postawy kształtują się już w młodym wieku. Formy działań muszą być dostosowane do wieku i możliwości dzieci.

Pozytywne ukierunkowanie profilaktyki pierwotnej – Oferowanie pozytywnych alternatyw i stosowanie pozytywnych wzorców wykazuje większą skuteczność niż wykorzystywanie negatywnych przykładów w działaniach profilaktycznych. Orientacja na jakość zmian postaw i zachowań - Każde działanie o charakterze przede wszystkim zapobiegawczym ma na celu wywarcie pozytywnego wpływu na zmianę postaw i zachowań danej jednostki. Dlatego programy profilaktyczne powinny obejmować nabywanie odpowiednich umiejętności społecznych, odpowiedniej wiedzy i umiejętności potrzebnych w życiu (MŠMT, 2013a, online).

3. E. SVOBODA HOFERKOVÁ, Stanislava a BĚLÍK, Václav. *Rodina v prevenci rizikového chování žáků*. Vydání: první. Hradec Králové: Gaudeamus, 2019. 100 stran. ISBN 978-80-7435-768-8. (Rodzina w profilaktyce zachowań ryzykownych uczniów)

Publikacja składa się z: wstępu, 5 rozdziałów i zakończenia. Udział w monografii Bělíka Václava to 50 %. Na potrzeby przygotowanej monografii przeprowadzono badania, w oparciu o studia przypadków (kazusy). Badania przeprowadzono w roku 2018 w Republice Słowackiej. Przeanalizowano 8 studium przypadków.

Rodzina znacząco wpływa na występowanie ryzykownych zachowań u dzieci i ma znaczny wpływ na późniejsze rozwiązywanie problemów, skoro już się pojawiły. Z tego powodu postanowiliśmy bardziej szczegółowo zbadać rodzinę w kontekście ryzykownych zachowań dzieci i młodzieży. W szczególności interesowało nas, jak rodzice postrzegają

kwestię zachowań ryzykownych i czy są z nią zaznajomieni, z jakimi zjawiskami spotykają się u swoich dzieci i jakich zjawisk obawiają się w przyszłości. Dowiedzieliśmy się również, gdzie rodzice czują się bezradni i jaka jest ich gotowość do udziału w kursach edukacyjnych dotyczących profilaktyki ryzykownego zachowania. W badaniach znalazły się pytania: jeśli u uczniów pojawią się zachowania ryzykowne, czy są w jakiś sposób redukowane w ramach współpracy między szkołą a rodziną? Czy rodzice są gotowi uczestniczyć w rozwiązywaniu problemów, które już się pojawiły? Czy szkoła jest w stanie skutecznie interweniować bez udziału rodziców? Czy istnieją sposoby na wzmocnienie współpracy rodzina-szkoła? Monografia przedstawia wybrane wyniki dwóch badań prowadzonych od dłuższego czasu w Katedrze Patologii Społecznej i Socjologii Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Hradec Králové. Najpierw przedstawimy studia przypadków w ramach badań prowadzonych nieprzerwanie od 2016 roku. We współpracy z doradcami wychowawczymi i szkolnymi metodykami profilaktyki staraliśmy się opisać te zjawiska ryzyka, z którymi nauczyciele spotykają się w swojej praktyce, a szczególnie przyjrzeć się sposobom, jak te problemy są rozwiązywane we współpracy z rodziną. Następnie przedstawimy badanie ankietowe, które zostało przeprowadzone w 2018 i 2019 roku i miało na celu dostarczenie podstawowego wglądu na wiedzę i poglądy rodziców dzieci w wieku szkolnym na temat zachowań ryzykownych. Wyszliśmy z założenia, że zapobieganie ryzykownym zachowaniom jest przede wszystkim sprawą rodziny. Na zakończenie staraliśmy się wskazać przykłady dobrych praktyk, w których pracownicy Katedry Patologii Społecznej i Socjologii Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Hradec Králové wchodzą jako partnerzy programów profilaktyki społecznej. Są to głównie "systemowość w zapobieganiu", dzięki której możliwe jest uchwycenie ryzykownych społecznie zachowań poprzez koordynację poszczególnych podmiotów systemu profilaktyki. Ponadto wykorzystanie mentoringu, wsparcia rówieśników w zapobieganiu niepowodzeniom szkolnym i problemom społecznym, czy programy aktywizacji społecznej rodzin wykorzystujące zajęcia z końmi. Trzecim przykładem dobrej praktyki są bloki wykładów dla rodziców na temat cyberzagrożeń, które wychodzą z założenia, że "poinformowany rodzic = poinformowane dziecko".

Istnieje wiele czynników, które narażają jednostki na ryzyko, ale z drugiej strony istnieją czynniki ochronne, które mogą wyeliminować lub złagodzić ryzyko; a to, czy powodują zagrożenie, czy przeciwnie, zmniejszają ryzyko, zależy już od samej osoby. W związku z tym mówi się o tak zwanych czynnikach ryzyka i czynnikach ochronnych, które współdziałają w powstawaniu zachowań ryzykownych, wpływając na ich formę, przebieg, sposób i skuteczność interwencji. Czynniki ryzyka i czynniki ochronne mogą być związane z konkretnymi

zjawiskami (zażywanie substancji uzależniających, przemoc), ale większość z nich odnosi się także do innych zjawisk ryzyka. W tabeli 1 przedstawiamy zmodyfikowaną i rozszerzoną listę czynników ryzyka i czynników ochronnych, która została pierwotnie opracowana dla czynników związanych z nadużywaniem substancji uzależniających:

Tabela 1. Czynniki ochronne i czynniki ryzyka

Element badania	Czynniki ochronne	Czynniki ryzyka
Osoba badana (jednostka)	• umiejętność elastycznego reagowania na zmiany • umiejętność radzenia sobie z sytuacjami stresującymi • świadomość zagrożeń (np. w wypadku zażywania substancji uzależniających lub ryzykownego zachowania seksualnego) • dobre zdrowie psychiczne i fizyczne • pożyteczne spędzanie czasu wolnego • umiejętność odrzucania wpływu otoczenia • wyższa inteligencja	• zły stan psychiczny (choroba psychiczna, zaburzenia zachowania łącznie z wadami rozwojowymi jak np. ADHD lub „dyszaburzenia“, chwiejność psychiczna • zły stan zdrowia fizycznego, choroba lub niepełnosprawność • kryzys (np. w rozwoju) • zetknięcie się ze zjawiskami ryzyka w młodym wieku • przemoc, znęcanie się, wykorzystywanie
Rodzina	• funkcjonalna rodzina • zdrowy styl życia rodziny • jasne granice, reguły i role • utrzymywanie tradycji i zwyczajów • jednoznaczny (zdrowy) stosunek wobec dotrzymywania norm społecznych lub wobec	• dysfunkcyjna rodzina • niezdrowy styl życia rodziny • niejasne reguły zachowania lub ich całkowity brak • brak zainteresowania rodziców • przyzwolenie wobec naruszenia norm

	ryzykownych zachowań (np. wobec narkotyków lub przestępczości) • zdrowe stosunki między generacjami • otwarta komunikacja	społecznych lub zachowań ryzykownych • choroba psychiczna w rodzinie • patologiczne lub negatywne zjawiska (przemoc domowa, uzależnienia) • niski poziom społeczno-ekonomiczny, bezrobocie i bieda • przynależność do mniejszości • rozwód lub rozpad rodziny
Rówieśnicy	• zdrowy stosunek wobec dotrzymywania norm społecznych lub zachowań ryzykownych • aktywnie i zdrowo spędzany czas wolny • uprawianie sportu wykluczającego zachowania ryzykowne • bytność w grupach skautów, łatwo dostępnych instytucjach lub domach młodzieży	• łamanie norm społecznych jako norma grupy • przemoc ze strony rówieśników • większy wpływ rówieśników aniżeli rodziców
Szkoła	• dobry klimat w szkole, w klasie • otwarta komunikacja • funkcjonalne i jasne reguły • kompetentni nauczyciele	• zły klimat • niejasne reguły i brak konsekwencji w ich dotrzymywaniu • niekompetentni (nieprzygotowani) nauczyciele

	• odpowiednie działania profilaktyczne (jednorazowe i długotrwałe) • wczesna diagnostyka uczniów i studentów • kółka zainteresowań i działalność pozaszkolna	• małe lub na odwrót przesadnie duże wymagania wobec uczniów i studentów • brak odpowiednich działań prewencyjnych w dziedzinie spędzania wolnego czasu
Wspólnota	• odpowiednia oferta możliwości spędzania wolnego czasu	• nieodpowiednia oferta możliwości spędzania wolnego czasu • środowisko dotknięte wykluczeniem społecznym
Społeczeństwo	• pozytywne wzory w społeczeństwie • jednoznaczny stosunek do dotrzymywania norm społecznych i do zachowań ryzykownych • funkcjonalna kontrola przestępczości i innych negatywnych zjawisk • wysoki poziom społeczno-ekonomiczny państwa • wysoko poziom służby zdrowia i rozwinięty system opieki socjalnej • postęp technologiczny ...	• przyzwolenie na łamanie obowiązujących norm lub na zachowania ryzykowne (np. liberalne podejście do spożywania alkoholu) • niski poziom społeczno-ekonomiczny państwa, bieda, wysokie bezrobocie • patologia społeczna (samobójstwa, ekstremizm i nietolerancja, etnocentryzm, ksenofobia) • negatywny wpływ mediów • konflikty społeczne i polityczne...

Źródło: Opracowanie własne (według: Hajný, 2001; Nešpor, Csémy, Pernicová, 1999; Mühlpachr, 2008)¹³.

¹³ M.Hajný, O rodičích a dětech: drogy a jejich účinky, Grada, Praha 2001., K.Nešpor, L., Csémy, M.Pernicová, Problémy s návykovými látkami ve školním prostředí: včasná a krátká intervence, Sportpropag, Praha 1998., P. Mühlpachr, Sociopatologie, Masarykova univerzita, Brno 2008.

Jak wynika z tabeli, istnieje wiele czynników, które oddziałują na zachowania ryzykowne; czynniki te mogą działać w sposób ochronno-profilaktyczny lub mogą stwarzać ryzyko. Na ogół można je podzielić na dwie grupy: pierwsza składa się z czynników wewnętrznych tzw. endogenicznych, które są związane z konkretną osobą. Drugą grupę można określić jako czynniki zewnętrzne, egzogeniczne, które obejmują na przykład rodzinę lub w najszerszym znaczeniu, społeczeństwo. Przedstawiona lista z pewnością nie jest pełna, ale pokazuje wieloaspektowość zagadnienia. Ostatnio wyraźnie przeważa podejście wieloczynnikowe, zwłaszcza w etiologii; podkreśla się obecność zarówno czynników ryzyka, jak i czynników ochronnych, z próbą wyeliminowania czynników ryzyka i wzmocnienia czynników ochronnych. Zgadzając się z Krausem, dochodzimy do wniosku, że chociaż czynników endogenicznych nie można lekceważyć w powstawaniu zachowań ryzykownych, ogromne znaczenie mają czynniki egzogeniczne, które są zaangażowane w kształtowanie osobowości jednostki i jej socjalizację. Spośród tych czynników decydującą rolę niewątpliwie odgrywa właśnie rodzina, podlegająca wszystkim zmianom społecznym na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat.

Rodzina jako najważniejszy czynnik socjalizacyjny jest przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych – psychologii (np. psychologii zdrowia w kwestii odporności rodziny), pedagogiki (zwłaszcza pedagogiki społecznej), socjologii (zwłaszcza patologii społecznej w ramach etiologii dewiacji społecznych), antropologii i innych. Życie w rodzinie, jego charakter i aktywne zaangażowanie wszystkich członków rodziny jest bardzo ważnym czynnikiem dla przyszłego rozwoju osoby "uspołecznionej", która będzie nosicielem pozytywnych wartości i będzie zachowywać się zgodnie z normami społecznymi. Mówiąc o socjalizacji jako procesie, w którym jednostka nabywa wymaganych wartości, norm, wzorów zachowań itp., mówimy o socjalizacji funkcjonalnej, dzięki której rozwija się nie tylko osobowość jednostki, ale też interakcja ze środowiskiem prowadząca do pozytywnego klimatu społecznego (konkretnym zagadnieniem jest klimat szkolny). Pod względem dewiacji społecznej możemy jednak również określić socjalizację dysfunkcyjną, w której jednostka jest wykluczona z szerszego społeczeństwa i przyswaja sobie dewiacyjne "normy społeczne" i sposoby zachowań społecznych. Ten rodzaj socjalizacji często odbywa się w środowisku społecznie niestymulującym lub wprost dewiacyjnym (np. środowisko wykluczonych miejscowości, rodziny z dewiacyjnymi wzorcami zachowań, uzależnienia, agresja, przestępczość, ubóstwo itp. Kraus¹⁴ wprost odnosi się do tzw. socjalizacji dewiacyjnej

¹⁴ B. Kraus, *Sociální pedagogika*, Portál, Brno 2014.

(desocjalizacji), która ma miejsce wówczas, gdy pod wpływem niekorzystnych i z punktu widzenia optymalnego rozwoju osobowości niepożądanych bodźców, działania i zachowania jednostek zaczynają odbiegać od ogólnie przyjętych norm. Proces, w którym staramy się skorygować i przywrócić osobę do normalnego życia, nazywany jest resocjalizacją. Rodzina odgrywa niezastąpioną rolę, szczególnie w sferze emocjonalnej. Ponadto spełnia szereg funkcji społecznych i wychowawczych, np. zaspokaja pod każdym względem podstawowe potrzeby dziecka i dorosłych członków, zaspokaja potrzebę przynależności (do domu, potrzebę posiadania bliskiej osoby, aktywizację w życiu rodzinnym, testowanie norm społecznych). Rodzina zapewnia przestrzeń do aktywnego działania w bezpiecznym środowisku społecznym, uczy dziecko relacji ze środowiskiem społecznym, z rzeczami, z wyposażeniem materialnym, zapewnia zestaw wzorów zachowań, norm, wartości (nawet dewiacyjnych). W przypadku, gdy rodzina nie spełnia swoich funkcji i występuje deprivacja emocjonalna dziecka, mówimy o wczesnej deprivacji. Wczesna deprivacja może charakteryzować się zaniedbaniem wychowawczym, niezaspokojeniem podstawowych potrzeb dziecka, zwłaszcza emocjonalnych. W rodzinie może występować szereg zjawisk społecznie patologicznych. Dziecko reaguje na te zjawiska natychmiast lub z opóźnieniem. Dostosowuje swoje zachowanie do środowiska, w którym się znajduje, często naśladując występujące zjawiska, reagując na nie niewspółmiernie lub odrzucając je, wycofując się w głąb siebie. Jeśli chodzi o cechy, które charakteryzują obecną rodzinę jako potencjalnego czynnika zachowań dewiacyjnych (ryzykownych), Kraus¹⁵ stwierdza, co następuje:

(a) Sytuacja demograficzna: tendencja do konkubinatu bez formalnego zawierania małżeństwa rośnie, a tym samym rośnie również liczba dzieci urodzonych poza związkiem małżeńskim (obecnie już ponad 40 %). Zjawisko nieobecnego ojca staje się wówczas istotnym czynnikiem ryzyka, ponieważ dziecko może nie mieć odpowiedniego męskiego wzorca w swoim środowisku (przyczynia się do tego znaczna feminizacja naszego systemu edukacji i rodziny bez wyraźniejszego dłuższego wpływu dziadków). Międzynarodowe badania porównawcze dzieci wychowywanych przez jednego rodzica potwierdzają, że mają one średnio gorsze wyniki w szkole, więcej problemów psychologicznych oraz więcej ryzykownych i nielegalnych zachowań¹⁶. Kolejną charakterystyczną cechą jest mniejsza liczba dzieci w rodzinie (całkowity wskaźnik dzietności jest nadal poniżej naturalnego wskaźnika reprodukcji, tzn. mniej niż dwoje

¹⁵ B. Kraus, Sociální deviace v transformaci společnosti, Gaudeamus, Hradec Králové 2015.

¹⁶ O. Matoušek, A. Matoušková, Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže, Portál, Praha 2011.

dzieci na rodzinę); sytuacja jedyne dziecko jest zatem równie ryzykowna pod względem zachowań dewiacyjnych, jak sytuacja w rodzinie wielodzietnej.

b) Demokratyzacja życia rodzinnego: demokratyzacja rodziny nastąpiła w ciągu ostatnich dziesięcioleci, głównie w wyniku długotrwałych wysiłków emancypacyjnych kobiet, w tym ich rosnącego wykształcenia i umiejętności. Tendencje demokratyzacyjne można zaobserwować nie tylko w relacjach między małżonkami, ale także w relacjach rodzic – dziecko.

(c) Sytuacja społeczno-ekonomiczna rodzin: w latach 90. nastąpił pewien spadek realnych dochodów i koncentracja większości czeskich gospodarstw domowych w niższych przedziałach dochodowych. Niewątpliwie zagrożone są rodziny żyjące w ubóstwie lub na jego skraju oraz rodziny wykluczone społecznie. Chociaż nadal obowiązuje, że najniższe warstwy społeczeństwa, o najniższych kwalifikacjach i najwyższym bezrobociu, wydają się być najbardziej sprzyjającą zachowaniom przestępczym, ostatnio zachowania te znacznie wzrosły również w rodzinach lepiej sytuowanych. To przenoszenie się przestępczości do warstw lepiej sytuowanych można interpretować jako konsekwencję malejącego wpływu rodziny na zachowanie nastolatków we wszystkich warstwach społecznych¹⁷. Jest to często związane z tak zwaną "monetyzacją dzieciństwa", z nieproporcjonalnymi kwotami kieszonkowego, co może prowadzić do innych przejawów dewiacji, takich jak używanie alkoholu i innych substancji uzależniających, czy patologiczny hazard. Znęcanie się może być również związane z sytuacją społeczno-ekonomiczną rodziny – dzieci, które nie uczestniczą w różnych wydarzeniach, które różnią się pod względem ubioru i wyposażenia (obecnie dotyczy to zwłaszcza technologii informacyjno-komunikacyjnych) mogą stać się ofiarami przemocy.

d) Dezintegracja życia rodzinnego: od pewnego czasu obserwuje się, że prawie we wszystkich rodzinach do pewnego stopnia zredukowano momenty, w których rodzina spotyka się, aby dzielić się swoimi doświadczeniami, radościami i zmartwieniami oraz szukać sposobów wzajemnej pomocy i współpracy. Wręcz przeciwnie, jest coraz więcej rodzin, w których poszczególni członkowie tylko "spotykają się" lub w ogóle przestają ze sobą rozmawiać. Rodzina staje się rodzajem przestrzeni przejściowej, a jej członkowie żyją obok siebie, a nie razem. Powyższe zjawiska dezintegracji, atomizacji i ogólnej niestabilności wewnętrznej znajdują odzwierciedlenie w życiu rodzin, któremu często towarzyszą różne patologie społeczne. Ogólny wzrost patologii społecznych niewątpliwie oznacza wzrost liczby rodzin dotkniętych tymi zjawiskami (bezrobocie, alkoholizm, przemoc itp.), a tym samym rodzin o dysocjacyjnym stylu życia.

¹⁷ O.Matoušek, A.Matoušková, Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže, Portál, Praha 2011.

e) Izolacja rodzin: współczesna rodzina również wydaje się być bardziej zamknięta, staje się nieco odizolowana i żyje bardziej "wewnątrz". W ten sposób rodzina staje się mniejsza nie tylko pod względem liczby członków, ale jeszcze bardziej pod względem liczby i intensywności wzajemnych powiązań. Taka rodzina jest bardziej niestabilna i wrażliwa na wszelkie wewnętrzne wstrząsy. Brak zewnętrznego zakotwiczenia w szerszych więziach społecznych powoduje, że wszelkie konflikty lub inne problemy w rodzinie, mówiąc obrazowo, wytrącają ją z równowagi, a sytuacja może bardzo szybko przekształcić się w stan zagrażający ogólnej stabilności, co może prowadzić do zaburzeń¹⁸.

f) Styl życia dzisiejszych rodzin: wszystkie wyżej wymienione zmiany wpływają na ogólny styl życia rodzin, naznaczony przede wszystkim konsumpcjonizmem. Ten styl życia prowadzi również do wspomnianej wcześniej "monetyzacji dzieciństwa".

(g) Zmiany w funkcjach: Tempo życia, rosnące wymagania, a przede wszystkim sytuacja społeczno-polityczna i gospodarcza stawiają rodzinę przed nowymi wyzwaniami, do których nie była przyzwyczajona ani przygotowana w przeszłości. Obecne społeczeństwo ma ograniczone możliwości egzekwowania prawidłowego wykonywania obowiązków rodzicielskich od rodziców, którzy przedkładają własne interesy nad interesy swoich dzieci. Jest to szczególnie widoczne w kontekście funkcji opiekuńczej i wspierającej w sytuacjach, w których konieczna jest opieka nad chorym, starszym lub niepełnosprawnym członkiem rodziny. Instytucje zajmujące się tymi problemami liczą dziś na znacznie większy udział rodziny niż w przeszłości, a rodzinie (zwłaszcza jeśli jest niepełna) bardzo trudno jest sprostać tym wymaganiom, co często odbija się na życiu dzieci. Podobnie również funkcje edukacyjne i relaksacyjne nakładają na rodzinę coraz większe wymagania, w tym wymagania finansowe (zapewnienie zajęć pozaszkolnych i rekreacyjnych). Zdolność do wypełniania tych funkcji jest zatem bardzo zdeterminowana przez wspomniane zróżnicowanie społeczne. Funkcja edukacyjna zwiększa również poczucie odpowiedzialności za sukces dzieci. W odniesieniu do stylów wychowawczych można ponownie stwierdzić, że skrajności stwarzają ryzyko pod względem zachowań dewiacyjnych (zarówno nadmiernie autorytarne, jak i nadmiernie liberalne wychowanie lub niespójne wychowanie). Ponadto Helus (2009)¹⁹ charakteryzuje niektóre problemy współczesnych rodzin, w których często rozpoczynają się dewiacyjne kariery życiowe klientów placówek społecznych: wzrost liczby rozwodów, osłabienie tradycyjnych więzi rodzinnych, niestabilność szerszego środowiska rodzinnego. Jak stwierdza

¹⁸ B. Kraus, Sociální pedagogika, Portál, Praha 2014.

¹⁹ Z.Helus, Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva pro učitele a rodiče, Portál, Praha 2009.

Marešová i in.²⁰, już w 1964 r. w podsumowaniu badań nad recydywistami kryminalnymi stwierdzono, że "jakość warunków wychowawczych w rodzinie ma znaczący wpływ na aktywność przestępczą osób poniżej 15 roku życia. Wykazano statystycznie, że występowanie przestępczości u rodziców i nieuporządkowane warunki rodzinne mają znaczący wpływ na aktywność przestępczą osób poniżej 15 roku życia". Potwierdzają to wyniki nowszego badania przeprowadzonego przez zespół autorów z Instytutu Kryminologii i Profilaktyki Społecznej²¹, którzy stwierdzają, że "większość recydywistów wywodzi się z początkowo pełnych rodzin, ale dysharmonijnych, które później rozpadają się i zmieniają na przestrzeni lat zarówno pod względem liczby, jak i składu jej członków. Zakażenie przestępczością w obrębie szerszej rodziny jest częste – prawie dwie trzecie respondentów to sprawcy przemocy – w mniejszym stopniu dotyczy to sprawców przestępstw przeciwko mieniu". W poniższej sekcji przedstawiamy wybrane typy rodzin z problemami w kontekście ryzykownych zachowań dzieci, ponownie z perspektywy zaangażowanych nauczycieli.

Przykładowe studia przypadków (kazusy) analizowane przez autorów w publikacji:

Przypadek A: niewłaściwy sposób wychowania (wychowanie protekcyjnistyczne); wagary połączone z oszukiwaniem rodziców. Dan uczęszcza do 5 klasy szkoły podstawowej. Nie uczęszczał do przedszkola, nie jest zbyt komunikatywny i ma trudności z nawiązywaniem kontaktów. Nie ma przyjaciół ani hobby, przeważnie ogląda telewizję i gra w gry na tablecie. Dan jest przeciętnym uczniem pod względem ocen, jest bezkonfliktowy, nie rzuca się w oczy, nauczyciele oceniają go jako bystrego i zdolnego. Dan mieszka w domu z ojcem, matką i starszą siostrą, która ma już własną rodzinę. Matka jest starsza, bardzo przewrażliwiona, kilka lat temu przeszła poważną chorobę. Problem: Matka izoluje Dana od dzieci, stara się go "chronić", a chłopiec nie uczestniczy w żadnych wspólnych zajęciach (wycieczki szkolne, szkoły na świeżym powietrzu, miasteczko ruchu drogowego, teatr itp.) Dan często zostaje w domu, matka usprawiedliwia go chorobą (średnio 180 usprawiedliwionych godzin w półroczu). Pogarszają się relacje z kolegami z klasy, ponieważ Dan nie ma wspólnych tematów z innymi dziećmi. W klasie czwartej matka skarży się wychowawcy, że Dan jest prześladowany w klasie przez kolegów. Matka wykorzystuje rzekomą przemoc w szkole jako powód, dlaczego chłopiec nie uczestniczy w szkolnych przedsięwzięciach. Reakcja szkoły: Wychowawca klasy próbuje współpracować z matką, przeważnie bezskutecznie. Kiedy matka Dana "oskarża" klasę o

²⁰ A.Marešová. Kriminální recidiva a recidivisté, IKSP, Praha 2011 s. 239.

²¹ A.Marešová. Kriminální recidiva a recidivisté, IKSP, Praha 2011 s. 262.

przemoc w szkole – znęcanie się, wychowawca próbuje rozwiązać tę sytuację. Matka odmawia współpracy, twierdząc, że nie chce psuć nastroju przed wakacjami. Nie godzi się na badania w poradni pedagogiczno-psychologicznej. Dochodzenie w klasie nie ujawnia żadnego agresywnego lub wręcz negatywnego zachowania wobec chłopca. Wychowawca wielokrotnie rozmawia z Danem, chłopiec oświadcza, że chciałby uczestniczyć w przedsięwzięciach szkolnych; obiecuje, że weźmie udział w kilku imprezach, ale się nie pojawi. Pod koniec piątej klasy, na prośbę matki, chłopiec przechodzi do drugiego stopnia innej szkoły podstawowej (klasy 6 – 9); tam również nie uczestniczy w żadnych przedsięwzięciach szkoły.

Przypadek B: niewłaściwy sposób wychowania (niekonsekwentne wychowanie), samotna matka, niski poziom społeczno-ekonomiczny; wagary połączone z oszukiwaniem rodziców. Pavel jest uczniem ósmej klasy szkoły podstawowej. Jest cichym, samotnym, wycofanym chłopcem. Na pierwszym stopniu (klasy 1 – 5) nie był w stanie dołączyć do grupy rówieśników; jest przeciętnym uczniem pod względem ocen. Na zajęciach jest zdyscyplinowany, a jego stosunek do nauczycieli jest pozytywny. Pavel nie ma rodzeństwa i mieszka w dwupokojowym mieszkaniu miejskim z matką i babcią. Jego ojciec odszedł od rodziny, gdy Pavel miał 7 lat, nie interesuje się chłopcem i nie widują się. Od czasu do czasu pojawia się w rodzinie inny partner matki. Matka jest od kilku lat bezrobotna, nie szuka pracy, głównym dochodem rodziny jest zasiłek dla osób w trudnej sytuacji materialnej, zasiłek na dziecko i alimenty. Relacje między Pavlem a jego matką są skomplikowane, syn jest manipulacyjny i agresywny wobec matki. Problem: Pavel nie chodzi do szkoły odpowiednio ubrany, nie ma potrzebnych pomocy szkolnych. W klasie jest nielubiany. Podczas przerw i po lekcjach jest negatywnie nastawiony wobec kolegów, jest arogancki i celowo ich prowokuje. Na początku siódmej klasy Pavel często wagarował. W pierwszej połowie roku Pavel opuścił 194 godziny lekcyjne, a w drugiej połowie roku opuścił 298 godzin, z czego 16 godzin było nieusprawiedliwionych. Kiedy Pavel przychodził do szkoły po dłuższej nieobecności, nie nadrabiał lekcji, a po krótkim czasie ponownie zostawał w domu. Matka Pavla usprawiedliwiała go zwykłymi problemami zdrowotnymi, takimi jak nudności czy gorączka, ale używała też "absurdalnych" wymówek ("Pavel nie był w stanie wstać z łóżka"). Reakcja szkoły: Została zwołana komisja wychowawcza, szkoła ma uzasadnione podejrzenie, że matka fałszywie usprawiedliwia wagarowanie syna. Podczas posiedzenia komisji wychowawczej matka nieustannie powtarzała, że brak jej pomocy w samotnym wychowywaniu chłopca. Przyznała, że czasami Pavel nie ma ochoty iść do szkoły, celowo spóźnia się na autobus i odmawia chodzenia piechotą. Często musi się z nim długo kłócić, a on wtedy zachowuje się wobec niej wulgarnie i stawia na swoim: do szkoły nie pójdzie. Powodem jest pono to, że dzieci

naśmiewają się z niego z powodu jego ubrania (wychowawca klasy argumentuje, że koledzy z klasy nie śmieją się z chłopca z powodu jego ubrania, ale nie podoba im się jego zachowanie wobec nich poza lekcjami). Matka otrzymała instrukcje, jak ustalić zasady współżycia. Jednak nieobecności Pavla powtarzały się, więc wychowawca klasy poinformował Organizację Socjalno-Prawnej Ochrony Dzieci (OSPOD) i prosił o zwołanie posiedzenia w danej sprawie. Matce zalecono bardziej stanowczy sposób wychowania z tym, że wszelkie nieobecności w szkole będą usprawiedliwiane zaświadczeniem lekarskim. Nauczyciele będą regularnie sprawdzali notatki Pavla w jego zeszytach, matka będzie z synem regularnie chodziła na wizyty do Ośrodka Opieki Wychowawczej (OOW). Po posiedzeniu sytuacja nie uległa poprawie, więc OSPOD postanowił umieścić Pavla w placówce diagnostycznej (po czesku: diagnostický ústav). Z raportu placówki wynika, że było to dobre rozwiązanie, a dalszy rozwój zależeć będzie od ustalonych zasad współżycia w domu i czy matka będzie konsekwentnie wymagała pełnienia obowiązków. Pavel nadal chodzi na wizyty do OOW, pozytywnie ocenia swój pobyt w ośrodku i stwierdza, że chciałby odnieść sukces w następnym roku szkolnym. Matka powinna współpracować ze szkołą i co miesiąc przychodzić do szkoły na konsultacje. Zarówno matka, jak i Pavel zostali poinformowani, że jeśli w następnym roku szkolnym nie będzie regularnie uczęszczał do szkoły, grozi mu umieszczenie w zakładzie poprawczym. W tej chwili Pavel ma opuszczone 84 godziny w ósmej klasie pod koniec pierwszego kwartału, a usprawiedliwienia są ponownie potwierdzane tylko przez matkę.

Podsumowanie

We współpracy z doradcami pedagogicznymi i metodykami profilaktyki szkolnej staraliśmy się opisać zjawiska ryzyka, z którymi spotykają się pedagodzy w swojej praktyce, a zwłaszcza dowiedzieć się, w jaki sposób zjawiska te są rozwiązywane we współpracy z rodziną. Ponadto w monografii prezentujemy badanie ankietowe przeprowadzone w latach 2018 i 2019, którego celem było uzyskanie podstawowego wglądu w świadomość i opinie rodziców uczniów na temat zachowań ryzykownych. Wyszliśmy z założenia, że profilaktyka zachowań ryzykownych należy przede wszystkim do rodziny. Na zakończenie monografii staraliśmy się wskazać przykłady dobrych praktyk, w które jako autorzy badań wkraczamy jako realizatorzy programów profilaktyki społecznej. Chodzi tu przede wszystkim o „systemowość w profilaktyce”, która umożliwia uchwycenie zachowań ryzykownych społecznie poprzez koordynację poszczególnych aktorów profilaktyki. Ponadto wykorzystanie mentoringu, wsparcia rówieśniczego w profilaktyce niepowodzeń szkolnych i problemów społecznych czy programów aktywizacji społecznej z rodzinami korzystającymi z zajęć z kołmi. Trzecim przykładem dobrej praktyki są bloki wykładowe dla rodziców dotyczące problematyki

zagrożeń cybernetycznych, które opierają się na założeniu, że „wykształcony rodzic = wykształcone dziecko”.

4. BĚLÍK, Václav a SVOBODA HOFERKOVÁ, Stanislava. *Prevence rizikového chování žáků z pohledu pedagogů*. Vydání: první. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. 142 stran. ISBN 978-80-7435-726-8. (Profilaktyka zachowań ryzykownych uczniów z punktu widzenia pedagogów)

Monografia składa się z: wstępu, 5 rozdziałów i zakończenia. Udział w monografii Bělíka Václava to 50 %. Na potrzeby przygotowanej monografii przeprowadzono badania. Badania przeprowadzono w roku 2017 w Republice Słowackiej. W badaniach zastawiono między innymi metodę grup fokusowych. Badania przeprowadzono w grupie nauczycieli szkół podstawowych, szkolnych metodyków profilaktyki i doradców wychowawczych.

Monografia naukowa z 2018 r. zajmuje się aktualnymi zmianami w środowisku szkolnym w odniesieniu do tego, jak wpływają na pracę nauczycieli i jak oni sami je postrzegają. Monografia przedstawia również, jakie problemy związane z ryzykownym zachowaniem i profilaktyką postrzegają pedagodowie najczęściej w czeskich szkołach. Przedmiotem zainteresowania jest powstanie nowych tzw. poradni szkolnych. Jest to instytucja zapewniająca doradztwo, diagnozę i interwencję w zakresie zachowań ryzykownych. To ona powinna zapewnić profilaktykę wśród dzieci z różnymi problemami wychowawczymi i stwarzać właściwe środowisko zgodnie z zarządzeniem nr 72/2005 Sb. Jak stwierdza Opekarová, tak zwane poradnie szkolne opierają się na tradycji dawnego systemu poradnictwa wychowawczego w czeskim systemie szkolnictwa i są mocno zakorzenione w przepisach Ministerstwa Edukacji. W swojej historii przeszły przez szereg zmian i przekształceń, zgodnie ze zmianami w całym systemie szkolnictwa. Ogólnie rzecz biorąc, dziś działają w szkołach i w określonych placówkach oświatowych przede wszystkim na rzecz dzieci, uczniów i studentów, a także ich przedstawicieli prawnych oraz nauczycieli szkół i placówek szkolnych zajmujących się kształceniem i szkoleniem dzieci i młodzieży.

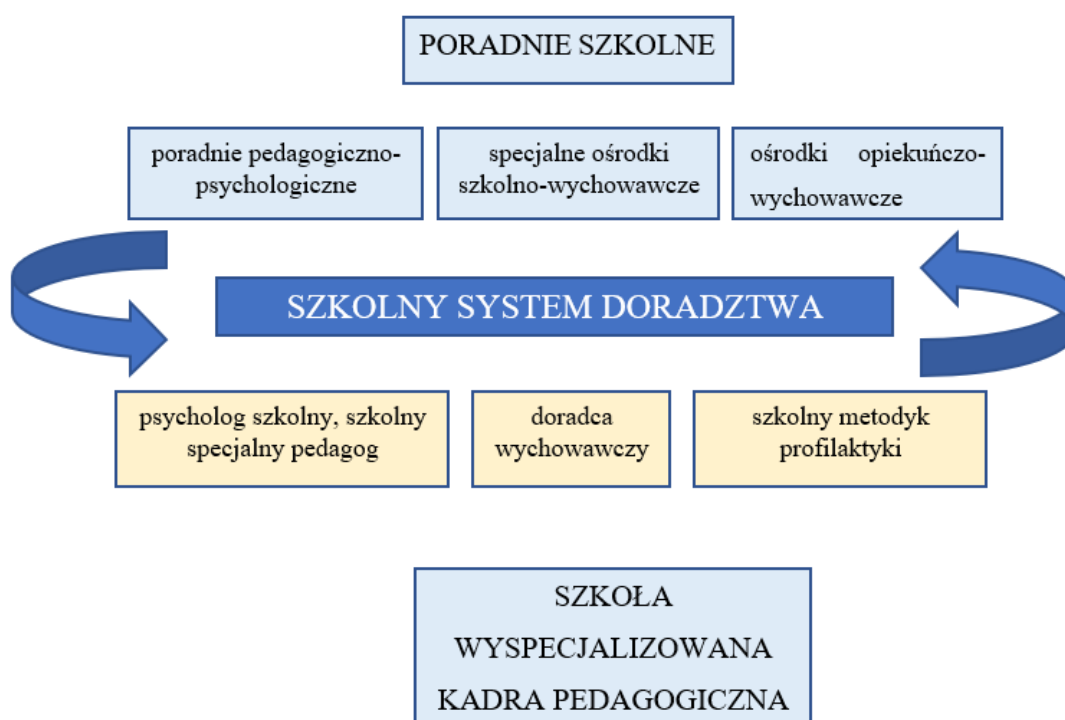
Obok tradycyjnego zapewnienia profesjonalnej pomocy w celu wspierania edukacji, wyboru ścieżki edukacyjnej i stopniowego budowania kariery zawodowej, szkolne usługi doradcze muszą przede wszystkim mieć na celu:

- wzmacnianie działań z zakresu profilaktyki społecznej,
- wspieranie i tworzenie warunków zapewniających rozwój osobisty poszczególnych uczniów,

- wzmocnienie działań doradczych dla dzieci i młodzieży ze specyficznymi potrzebami wychowawczymi i edukacyjnymi,
- wspieranie dzieci z różnego rodzaju problemami edukacyjnymi w szkołach ogólnodostępnych i w placówkach oświatowych,
- wspieranie edukacji całej populacji.

Czeski system doradztwa opiera się na dwóch podstawowych filarach. Pierwszy składa się z tak zwanych poradni szkolnych, natomiast drugi jest reprezentowany przez wyspecjalizowaną kadre pedagogiczną w szkołach. Poradnie szkolne (schemat 1) składają się z poradni pedagogiczno-psychologicznych, specjalnych ośrodków pedagogicznych i ośrodków opiekuńczo-wychowawczych.

Schemat nr 1. Szkolny system doradztwa

Źródło: Wykonanie własne.

Poradnia szkolna składa się z pracowników pedagogicznych, takich jak doradca wychowawczy, szkolny metodyk profilaktyki lub specjalny pedagog. Podmiotami zewnętrznymi są głównie poradnie pedagogiczno-psychologiczne, specjalne ośrodki szkolno-

wychowawcze lub ośrodki opiekuńczo-wychowawcze. Kucharská²² przedstawia dwa modele poradni szkolnej w czeskich szkołach; chodzi o odmienny system zaangażowania specjalistów w proces doradztwa. Obydwa warianty zakładają współpracę w ramach systemu szkolnego i poza nim.

Model podstawowy, w którym usługi doradcze świadczone są przez doradcę wychowawczego i szkolnego metodyka profilaktyki. Są to nauczyciele z podyplomowym specjalistycznym przygotowaniem do pełnienia tych funkcji. Ponadto system uzupełniają, w zależności od potrzeb, nauczyciele opiekuńczo-wychowawczy, koordynatorzy szkolnych ramowych programów wychowawczych (zwani dalej koordynatorami RPW). **Model rozszerzony** charakteryzuje się zaangażowaniem innych specjalistów – psychologa szkolnego lub specjalnego pedagoga szkolnego, lub obydwu, w zależności od możliwości szkoły.

Interesująca w tym kontekście jest tabela Narodowego Instytutu ds. Edukacji, w której przedstawiono działania metodyków profilaktyki w poradniach pedagogiczno-psychologicznych w ramach profilaktyki pierwszorzędowej zachowań ryzykownych, a w ramach tego badania ustalono również stan poradni szkolnych (tabela 1).

Tabela 1: Średnia liczba szkół przypadająca na jednego metodyka profilaktyki

Liczba szkół		Liczba uczniów	Szkoły z „poradnią szkolną” zapewniającą kompleksową pomoc	Szkoły bez „szkolnego metodyka profilaktyki“
Szkoły podstawowe / gimnazja wieloletnie	49	12 121	11,6 %	3,1 %
szkoły średnie / zawodowe/ licea	17	4 218	10,5 %	1,8 %

²² A. Kucharská. Školní poradenské pracoviště. In: L.Valentová. Školní poradenství I.. Praha: PdF UK, 2013.

Inne szkoły i placówki edukacyjne	10	226	3,9 %	3,9 %
Ogółem	76	16 565	10,79 %	2,9 %

Źródło: Jurystová, 2015²³

Tabela przedstawia liczbę szkół i uczniów przypadających średnio na jednego metodyka. Liczbę szkół z poradnią szkolną zapewniającą kompleksową pomoc oraz liczbę szkół bez szkolnego metodyka profilaktyki w badanych szkołach. Tabela pokazuje, że zdecydowana większość szkół nie ma zapewnionego kompleksowego systemu doradztwa. Szkoły zajmują się kwestiami profilaktyki tylko z pomocą szkolnego metodyka profilaktyki lub kogoś z zewnętrznych ośrodków profilaktyki. W 2,9 % szkół nie ma nawet szkolnego metodyka profilaktyki, mimo że szkoły są do tego zobowiązane przepisami prawa.

Szkolny system doradztwa ma na celu pomóc uczniom zagrożonym upośledzeniem społecznym. Za pomocą specjalnych metod kadra pedagogiczna pomaga określić i wyeliminować pojawiające się trudności²⁴. Takie upośledzenie może być psychosomatycznego charakteru, jednak głównie spowodowane jest niekorzystnymi warunkami środowiskowymi, które mają wpływ na jakość życia dziecka, na jego relacje społeczne i na możliwe pojawienie się zjawisk patologicznych. W tym miejscu pojawia się tak zwana terapia społeczna, a termin "interwencja społeczna" jest częściej używany w pedagogice specjalnej.

W szkołach podstawowych, średnich, a nawet szkołach pomaturalnych, poradnictwo jest zadaniem szkolnego metodyka profilaktyki, częściowo także doradcy wychowawczego. Obecnie zajmuje się nim również psycholog szkolny lub specjalny pedagog. Za świadczenie usług doradczych w szkołach odpowiedzialny jest dyrektor lub wicedyrektor szkoły. Szkoła zapewnia następujące usługi doradcze:

- zapobieganie niepowodzeniom szkolnym uczniów,
- podstawowa profilaktyka zachowań ryzykownych,
- doradztwo zawodowe, tj. w szczególności edukacja integracyjna, wsparcie informacyjne i doradcze w zakresie właściwego wyboru ścieżki edukacyjnej i późniejszej kariery zawodowej,

²³ L.Jurystová, Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. NUOV, 2015.

²⁴ J.Michalík, Školský poradenský systém v české republice. Olomouc: Katedra speciální pedagogiky, 2008.

- profesjonalne wsparcie na rzecz integracji uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniów z różnych środowisk kulturowych i uczniów mających niekorzystne warunki środowiskowe,
- opieka nad edukacją uczniów zdolnych i wybitnych,
- stała i długoterminowa opieka nad uczniami osiągającymi słabe wyniki w nauce,
- wsparcie metodyczne dla nauczycieli (Rozporządzenie nr 72/2005 Sb.).

Podstawowe zadania instytucji zapewniających doradztwo w szkołach:

- diagnozowanie przejawów zachowań ryzykownych i innych problemów dzieci,
- doradztwo w dziedzinach określonych powyżej,
- działalność terapeutyczna, za którą odpowiedzialny jest psycholog szkolny i organy zewnętrzne szkoły w zakresie psychologii, a jeśli spojrzymy na koncepcję terapii z perspektywy społecznej, jest to odpowiedzialność całego szkolnego działu doradztwa,
- działalność informacyjna – kulturalno-oświatowa i edukacyjna,
- działalność metodyczna, która jest szczególnie ważna dla nauczycieli.

Dyrektor szkoły odpowiedzialny za działalność placówki poradni szkolnej deleguje zazwyczaj określone kompetencje jej pracownikom²⁵. Czasami spotykamy się z opinią, że placówka poradni szkolnej to tylko miejsce pracy psychologa szkolnego lub specjalnego pedagoga szkolnego. Jednak szkolne usługi doradcze muszą być świadczone we wszystkich czeskich szkołach.

Z punktu widzenia kierownictwa szkoły ważne jest opracowanie szeregu koncepcyjnych kroków przed powstaniem placówki poradni szkolnej. Obejmują one opracowanie konkretnej koncepcji świadczenia usług doradczych w danej szkole z uwzględnieniem programu nauczania, a także porozumienie między zainteresowanymi specjalistami w sprawie definicji kompetencji i podziału zadań między nimi. Ważnym krokiem jest powierzenie jednemu z nich odpowiedzialności za placówkę poradni szkolnej i nakłonienie jej pracowników do regularnych spotkań i prowadzenia odpowiedniej dokumentacji. Kierownik placówki powinien wspólnie z dyrekcją szkoły koordynować współpracę z ekspertami spoza szkoły, stworzyć system informacyjny placówki (witryna, tablica ogłoszeń, media społecznościowe, itp.), zapewnić odpowiednie wyposażenie biura, ustalić zasady komunikacji i przekazywania informacji w szkole (z dyrekcją szkoły, nauczycielami, rodzicami, uczniami).

²⁵ A. Kucharská, Školní poradenské pracoviště. In: L.Valentová. Školní poradenství I.. Praha: PdF UK, 2013.

Punkt widzenia nauczycieli jest bardzo istotny, ponieważ pokazuje, jak sami nauczyciele postrzegają ilość i nasilenie zjawisk ryzykownych w szkole. Należy zauważyć, że może się on zasadniczo różnić od punktu widzenia rodziców i ich dzieci lub od faktycznego występowania zjawisk ryzykownych. Poniżej przedstawiamy wybrane wyniki badań, które koncentrowały się na zachowaniach ryzykownych z perspektywy nauczycieli.

Badania miały miejsce w roku szkolnym 2016/2017 i objęły nauczycieli wybranych szkół podstawowych. Badania zlokalizowaliśmy w kilku regionach Republiki Czeskiej – wyboru dokonano w drodze losowania. Wybrane okręgi to Czechy Środkowe, Hradec Králové i Pardubice, Vysočina, Ústí nad Labem i okręg Morawsko-Śląski. Wybór poszczególnych miast i szkół został również dokonany losowo. Łącznie skontaktowano się z 76 szkołami podstawowymi. Kwestionariusz został do nich skierowany zarówno osobiście, jak i pocztą elektroniczną. Chęć udziału w badaniu potwierdziły 33 szkoły podstawowe, badaniami objęto 120 nauczycieli szkół podstawowych. Odpowiedzi nauczycieli przedstawiają nie tylko ich własne poglądy, ale reprezentują też pewną perspektywę stanu zachowań ryzykownych w ich szkole.

Poniższa tabela 2 przedstawia problemy (zachowania ryzykowne), z którymi **nauczyciele najczęściej spotykają się w swojej szkole** (nauczyciele mogli dokonać wielokrotnego wyboru w tej pozycji):

Tabela 2. Zachowania ryzykowne uczniów szkół podstawowych z perspektywy nauczycieli

Zachowania ryzykowne uczniów szkół podstawowych z perspektywy nauczycieli – najczęściej wymieniane zjawiska	n₁	Liczby względne	Liczby skumulowane
Agresywne zachowania łącznie z przemocą szkolną, cyberprzemocą i samookaleczaniem	78	0,30	78
Uzależnienia łącznie z uzależnieniem od Internetu (sieciologizm)	29	0,11	107
Wagary i próżniaczy styl życia	26	0,10	133
Delikwencja łącznie z wandalizmem, kradzieżami, graficiarstwem	23	0,09	156
Zaburzenia odżywiania	6	0,02	162
Ryzykowne zachowania seksualne	4	0,02	166

Sekty	2	0,01	168
Ryzykowne zajęcia sportowe	0	0	168
Ryzykowne zachowania w transporcie	0	0	168
Inne			
Palenie u dziewczyn	22	0,01	190
Negatywizm, brak motywacji, nienawiść (hejt)	19	0,07	209
Oszukiwanie, kłamanie	17	0,07	226
Wulgarny język	12	0,05	238
Nietolerancja i antysemityzm, ekstremizm, rasizm, ksenofobia, homofobia	12	0,05	250
Problemy dzieci upośledzonych społecznie	9	0,03	259

Źródło: Wykonanie własne.

Najczęściej zgłaszane zachowania obejmują zachowania agresywne (78), zachowania związane z uzależnieniami (29), wagary (26) i przestępczość (23). Ustalenie to można zdefiniować zgodnie z Sobotką i in. (2014) jako część tak zwanego ryzykownego stylu życia, który może prowadzić do rozwoju innych zjawisk patologicznych społecznie.

Pozycja „palenie wśród dziewcząt” (22) występowała najczęściej w odpowiedziach, nie mieszczących się w podanych propozycjach, co jest zgodne z wynikami badania ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and Drugs) i in. (patrz poprzednie rozdziały). Z pedagogicznego punktu widzenia niepokojące jest inne zjawisko, które często pojawiało się w odpowiedziach (19 odpowiedzi) – zjawisko negatywizmu i nienawiści (hejt). Nauczyciele wskazywali również na inne zjawiska ryzykowne, takie jak zaburzenia odżywiania, ryzykowne zachowania seksualne, palenie papierosów (zwłaszcza wśród dziewcząt) lub oszukiwanie i kłamanie.

Wśród odpowiedzi odnotowano dwa zjawiska ryzyka, których znaczenie dziś szczególnie rośnie. Pierwszym z nich jest coraz częściej występujące przejawy nietolerancji, antysemityzmu, zachowań ekstremistycznych i ksenofobii (12 odpowiedzi) – ten temat występował we wcześniejszych badaniach²⁶ tylko sporadycznie. Drugim równie niepokojącym

²⁶ B.Kraus. Kapitoly ze základů pedagogiky, Gaudeamus, Hradec Králové 2005.

zjawiskiem ryzyka jest temat dzieci upośledzonych społecznie i z tym związany cały szereg problemów, które występują się w ich życiu, takich jak słabe wyniki w nauce, niepewność, strach przed przyszłością, brak pieniędzy na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Jak widać, zagrożenia w życiu dzieci i ich przejawy są dynamiczne.

Kolejna pozycja dotyczyła zachowań **ryzykownych postrzeganych jako najpoważniejsze przez nauczycieli w ich szkołach**. W tym punkcie nauczyciele również mogli wybrać więcej odpowiedzi, ale zostali poproszeni o ograniczenie się do tematów, które uważali za problematyczne. Ponownie przedstawiono im kategoryzację zachowań ryzykownych w kwestionariuszu zgodnie z dokumentem Ministerstwa Edukacji Narodowej – Krajowa Strategia Zapobiegania Zachowaniom Ryzykownym na lata 2013-2018. Zachowania ryzykowne z perspektywy nauczycieli szkół podstawowych zawiera tabela 3.

Tabela 3. Zachowania ryzykowne z perspektywy nauczycieli szkół podstawowych

Zachowania ryzykowne z perspektywy nauczycieli szkół podstawowych – najpoważniejsze zjawiska	n₁	Liczby względne	Liczby skumulowane
Agresywne zachowania łącznie z przemocą szkolną, cyberprzemocą	48	0,39	48
Wagary i próżniaczy styl życia	16	0,13	64
Uzależnienia łącznie z uzależnieniem od Internetu (sieciologizm) i uzależnieniem od hazardu (gambling)	14	0,11	78
Negatywizm, brak motywacji, nienawiść	9	0,07	87
Przestępczość łącznie z wandalizmem, kradzieżami, graficiarstwem	7	0,06	94
Ryzykowne zajęcia sportowe	0	0	94
Ryzykowne zachowania w transporcie	0	0	94
Zaburzenia odżywiania	0	0	94
Sekty	0	0	94
Ryzykowne zachowania seksualne	0	0	94
Inne			

Zjawiska ryzyka w związku z mediami społecznościowymi i nadużywaniem technologii cyfrowych łącznie z grami cyfrowymi	13	0,10	107
Zaniedbywanie dzieci przez rodziców, niedopełnienie obowiązków	7	0,06	114
Wulgarny język (dzieci wobec nauczycieli)	4	0,03	118
Złe relacje między dziećmi (atmosfera przemocy)	3	0,02	121
Oszukiwanie, kłamanie	3	0,02	124
Nie wydaje nam się, że któreś ze zjawisk ryzyka stanowiłoby u nas zasadniczy problem	0	0	124

Źródło: Wykonanie własne.

Podobnie jak w analizie poprzedniego pytania, najważniejszym problemem wśród nauczycieli szkół podstawowych były zachowania agresywne, w tym przemoc szkolna i cyberprzemoc (48), a następnie wagary (16) i zachowania uzależniające (14). Wśród zjawisk, które w tabeli określamy jako inne, na pierwszym miejscu znalazły się zjawiska ryzyka związane z mediami społecznościowymi oraz nadużywaniem technologii cyfrowych łącznie z grami. Odkrycie to potwierdza dane przedstawione w pierwszej części tabeli. Z perspektywy pedagoga ustalenia te są również zgodne z wynikami badań przedstawionymi w poprzednich rozdziałach.

Różne agresywne zachowania były najczęstszą reakcją nauczycieli i zajęły pierwsze miejsce w tabeli. Jednak po bliższym przyjrzeniu się poszczególnym kwestionariuszom wyraźnie widać, że agresja pojawia się również w wielu innych odpowiedziach (ten związek również oznacza zjawisko zachowania ryzykownego). Niektórzy respondenci opisywali ten temat w kategoriach związku między próżniaczym stylem życia a agresją, a także beczynnością, wagarami i wandalizmem lub graficiarstwem. Odrębnym tematem, który pojawił się dopiero w ostatnich latach, są ryzykowne zachowania związane z mediami społecznościowymi i nadmiernym korzystaniem z Internetu i komputerów. W niniejszej tabeli kwestia ta została oddzielona od zachowań uzależniających.

Ponadto określiliśmy, **które tematy z zakresu profilaktyki zachowań ryzykownych są postrzegane przez nauczycieli jako dobrze opanowane**. Nauczyciele mogli wybrać więcej odpowiedzi, ale poproszono ich, aby skoncentrowali się na najważniejszej kwestii, która ich

zdaniem jest opanowana najlepiej. Uważamy, że ten punkt był bardzo ważny, ponieważ skłonił nauczycieli do refleksji nad tym, z którymi zjawiskami potrafią dobrze sobie radzić i gdzie czują się pewnie (tabela4).

Tabela 4. Obszary, które nauczyciele szkół podstawowych postrzegają jako dobrze opanowane

Obszary, które nauczyciele szkół podstawowych postrzegają jako dobrze opanowane	n₁	Liczby względne	Liczby skumulowane
Uzależnienia łącznie z uzależnieniem od świata wirtualnego (sieciologizm) i uzależnieniem od hazardu (gambling)	45	0,39	45
Agresywne zachowania łącznie z przemocą szkolną, cyberprzemocą	28	0,24	73
Wagary i próżniaczy styl życia	14	0,12	87
Przestępczość łącznie z wandalizmem, kradzieżami, graficiarstwem	6	0,05	93
Klimat w klasie	6	0,05	99
Nietolerancja i antysemityzm, ekstremizm, rasizm, ksenofobia, homofobia	4	0,03	103
Ryzykowne zachowania seksualne	3	0,03	106
Ryzykowne zajęcia sportowe	2	0,02	108
Zaburzenia odżywiania	2	0,02	110
Sekty	1	0,01	111
Inne			
Komunikacja z kolegami i z pozaszkolnymi podmiotami profilaktyki	4	0,03	115
Pierwsza pomoc w razie wypadku	2	0,02	117
Uważam, że wszystkie	2	0,02	119

Źródło: Wykonanie własne.

W powyższej tabeli przedstawiono tematy dotyczące możliwych przejawów zachowań ryzykownych i innych powiązanych zjawisk, które mogą być ryzykowne w środowisku

szkolnym. Najczęściej wymienianymi zjawiskami w odpowiedziach nauczycieli szkół podstawowych były zachowania związane z uzależnieniami (45), zachowania agresywne (28) i wagary (14). Z punktu widzenia nauczycieli z tymi zjawiskami w ich szkołach dobrze sobie radzą. Paradoks polega jednak na tym, że najczęściej podawane są te same zjawiska, które nauczyciele jednocześnie postrzegają jako najbardziej problematyczne. Wyjaśnieniem może być opinia jednego z badanych nauczycieli, który napisał w kwestionariuszu, że nie potrafi podać problemów najlepiej opanowanych w jego szkole, ale potrafi określić te, na które mają w szkole opracowany program profilaktyczny.

Pozytywne było twierdzenie dwóch nauczycieli, że ich szkoły mają taki system środków zapobiegawczych, że ze wszystkimi zjawiskami dobrze sobie radzą. Kolejnych czterech respondentów podało, że bardzo dobrze przebiega komunikacja z kolegami i z podmiotami pozaszkolnymi w kwestii zapobiegania ryzykownym zachowaniom.

Następnie skupiliśmy się na tym, **jakie tendencje w rozwoju ryzykownych zachowań i ich zapobieganiu w ciągu ostatnich pięciu lat** nauczyciele postrzegają. Respondenci mogli wybrać jednocześnie więcej odpowiedzi (wyniki zawiera tabela 5).

Tabela 5. Tendencje w profilaktyce zachowań ryzykownych w szkołach podstawowych

Tendencje w profilaktyce zachowań ryzykownych w szkołach podstawowych	n₁	Liczby względne	Liczby skumulowane
Wzrost liczby zjawisk, z którymi musimy się uporać	31	0,19	31
Wzrost pewności siebie i agresji nie tylko wśród dzieci, ale i rodziców	19	0,12	50
Brak zainteresowania rodziców dziećmi	16	0,10	66
Wzrost przemocy w formie psychicznej często w charakterze cyberprzemocy	13	0,08	79
Częstsze używanie wulgarного języka przez dzieci	11	0,07	90
Problemy w komunikacji z rodzicami – małe poparcie od strony rodziców (niekrytyczne usprawiedliwianie dzieci)	10	0,06	100
Większe nierówności społeczne między dziećmi	8	0,05	108

Wzrost zjawisk wagarowania, które rodzice usprawiedliwiają	7	0,04	115
Nauczyciele są lepiej poinformowani o zjawiskach ryzyka	29	0,18	144
Więcej instytucji i organizacji, które oferują pomoc	12	0,07	156
Ogółem mniej substancji uzależniających	3	0,02	159
Obniżenie zjawisk przemocy w szkole	3	0,02	162
Lepsza komunikacja z rodzicami	2	0,02	164

Źródło: Wykonanie własne.

Zdaniem nauczycieli szkół podstawowych widoczne są dwie tendencje. Pierwszą jest łączny wzrost liczby ryzykownych zachowań. Oprócz pozycji określającej łączny wzrost zjawisk (31), nauczyciele odnotowali konkretnie wzrost agresji (19), przemocy (13), wulgarного języka (11) i wagarowania (7). Alarmujący był brak zainteresowania rodziców dziećmi i słaba komunikacja między rodziną a szkołą (16 + 10), a odnotowano też większe nierówności społeczne, które nauczyciele również uznali za poważne zjawisko ryzyka (8). Drugą tendencją jest wzrost zainteresowania samych szkół kwestią zachowań ryzykownych i zapobiegania im. Aż 29 nauczycieli odpowiedziało, że czują się znacznie lepiej poinformowani o ryzykownych zjawiskach w szkole i możliwościach profilaktyki. W 12 odpowiedziach pojawiła się informacja, że istnienie większej liczby instytucji oferujących pomoc.

O ile pierwsza tendencja jest niepokojąca, choć w kontekście badań znanych realiów pedagogicznych można się było jej spodziewać, o tyle drugą tendencję można uznać za obiecującą dla samej praktyki.

W dalszej części badania skupiliśmy się również na **problemach, w których nauczyciele szkół podstawowych czują się bezradni** lub mają mało informacji na dany temat, nie wiedzą jak zachować się w określonych sytuacjach, nie wiedzą, z kim się skontaktować w sytuacjach problemowych. Na to respondenci mogli udzielić tylko jednej odpowiedzi (tabela 6).

Tabela 6. Obszary zachowań ryzykownych i zapobiegania im, w których badani nauczyciele szkół podstawowych potrzebowaliby specjalnego szkolenia

Obszary zachowań ryzykownych i zapobiegania im, w których badani nauczyciele szkół podstawowych potrzebowaliby specjalnego szkolenia	n₁	Liczby względne	Liczby skumulowane
Przemoc w szkole wraz z cyberprzemocą, inne formy zachowania agresywnego	21	0,20	21
Współpraca z kolegami w szkole i komunikacja z instytucjami pozaszkolnymi	15	0,14	36
Nie mamy takich – wszystko konsultujemy w poradni szkolnej	12	0,11	48
Dzieci ulicy, dzieci bez opieki – nierozmawiające z rodzicami, dzieci upośledzone społecznie	11	0,1	59
Brak motywacji, przejawy nienawiści, brak współpracy między dziećmi a rodzicami łącznie z przejawami nietolerancji	9	0,08	68
Brak współpracy między rodziną a szkołą, ewentualnie niewłaściwa (niekrytyczna) postawa rodziców wobec dzieci	9	0,08	77
Dziecko chore psychicznie i relacje z nim	8	0,07	85
Uzależnienia od świata wirtualnego, telefony komórkowe i podobne urządzenia, które są nadużywane. Styl życia skierowany na cyberprzestrzeń	6	0,05	91
Samookaleczanie	6	0,05	97
Ryzykowne zachowania seksualne	5	0,04	102
Wpływ sekt, dziecko z sekty w szkole i komunikacja z rodzicami takiego dziecka	3	0,03	105
Wagary	3	0,03	108
Zażywanie substancji uzależniających	2	0,02	110

Źródło: Wykonanie własne.

Wśród odpowiedzi na pytania postawione nauczycielom szkół podstawowych znalazły się m. in. takie problemy, jak agresja i przemoc (21), problemy w komunikacji z rodzinami i dziećmi (18), niepokojąca kwestia dzieci ulicy, bez opieki, upośledzonych społecznie (11), a także samookaleczenia, ryzykowne zachowania seksualne i inne (8). Dwunastu nauczycieli podało, że nie takich zjawisk u nich w szkole nie ma. Problem wagarów i zażywania substancji uzależniających występował rzadziej (5).

Respondenci ocenili ten punkt jako najbardziej interesujący w całym kwestionariuszu. Wynika to z faktu, że zastanawiali się, czy istnieje jakiś konkretny problem, z którym w dzisiejszym systemie edukacji i w swojej pracy z dziećmi nie potrafiliby sobie poradzić. Niektórzy nawet dołączyli do swoich odpowiedzi notatkę, że czują się bezradni obserwując rozwój całego społeczeństwa, które ich zdaniem nie ma celu, co powoduje wzrost ryzykownych zachowań. Najczęściej podawali problem agresji w najróżniejszych formach, w tym agresji w cyberprzestrzeni. W dalszej kolejności podawali brak motywacji, brak komunikacji, nienawiść i trudna współpraca z rodzicami.

Celem kolejnego punktu badań było poznanie **potrzeb edukacyjnych nauczycieli szkół podstawowych w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych**. Respondenci mogli udzielić tylko jednej odpowiedzi (tabela 7).

Tabela 7. Potrzeby edukacyjne nauczycieli szkół podstawowych w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych

Potrzeby edukacyjne nauczycieli szkół podstawowych w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych	n1	Liczby względne	Liczby skumulowane
Radzenie sobie z agresywnym i niespokojnym dzieckiem, zaburzenia zachowania	21	0,19	21
Uzależnienia od świata wirtualnego, cyberprzemoc i możliwości profilaktyki	18	0,16	39
Praca z dzieckiem bez motywacji	10	0,09	49
Ustawodawstwo dla nauczycieli	12	0,11	61
Zapobieganie ekstremizmowi i nietolerancji	9	0,08	70
Komunikacja z rodzicami	8	0,07	78

Bezpieczeństwo dzieci – ochrona szkoły przed przemocą, praca z dzieckiem maltretowanym, przemoc domowa itp.	8	0,07	86
Profilaktyka używania substancji uzależniających	7	0,06	93
Zapewnienie dobrego klimatu w klasie	7	0,06	100
Samookaleczanie	5	0,05	105
Zaburzenia odżywiania	5	0,05	110

Źródło: Wykonanie własne.

Wyniki ilustrują stan w odniesieniu do poszczególnych problemów profilaktyki zachowań ryzykownych. Nauczyciele opisali je na tyle ogólnie, aby można było poruszyć więcej tematów w ramach konkretnego szkolenia. Przedstawione spektrum nie do końca odpowiada problemom przedstawionym przez nauczycieli w części badań dotyczącej najważniejszych problemów, co jest dość zaskakujące.

Problemy przedstawione przez nauczycieli odzwierciedlają również ich odpowiedzi z pozostałych części ankiety. Poruszali m.in. tematy związane z agresywnymi dziećmi i młodzieżą, pracą z rodziną, dziećmi bez opieki, a także pracą z klasą problemową, ustawodawstwem w środowisku edukacyjnym i inne. Co ciekawe, niektóre odpowiedzi dotyczyły samych nauczycieli. Dotyczyły m.in. samoobrony, gdyż niektórzy nauczyciele doświadczyli sami ataków ze strony uczniów agresywnych, buntowniczych, bezczelnych oraz uczniów pod opieką psychiatry. Praca z młodocianymi pacjentami psychiatrycznymi jest stosunkowo nowym tematem dla nauczycieli, ale pomimo to jest tematem bardzo aktualnym. Kolejnym tematem była profilaktyka wypalenia zawodowego lub nadzór, wzorowany na praktyce w pozarządowych organizacjach non-profit.

W badanej grupie szkolnych metodyków profilaktyki i doradców wychowawczych zapytaliśmy respondentów o ich spojrzenie na edukację w zakresie zachowań ryzykownych i ich profilaktyki. Wykorzystaliśmy metodę grup fokusowych, aby ustalić, czy szkoły mają wystarczające możliwości edukacyjne w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych, jakie organizacje takie możliwości edukacyjne oferują i jak je szkoły wykorzystują. W ramach tego tematu staraliśmy się określić, w jaki sposób respondenci postrzegają ofertę w ich własnych szkołach. Tylko dwie respondentki podały, że nie orientują się w możliwościach edukacyjnych,

które są im oferowane, ani nie wiedzą, jak są oferowane. Pozostałych ośmiu respondentów szczegółowo opisało, w jaki sposób mogą się szkolić nauczyciele w ich regionie.

Tabela 8. Trzy obszary możliwości edukacyjnych według odpowiedzi ankietowanych nauczycieli

Nazwa instytucji zapewniającej edukację w zakresie zachowań ryzykownych i zapobiegania im	Liczba szkoleń na jeden rok z punktu widzenia ankietowanych nauczycieli	Częstotliwość korzystania (średnia wartość procentowa na podstawie odpowiedzi nauczycieli)
Seminaria i szkolenia organizowane przez miasto i organizacje pozaszkolne, takie jak poradnia pedagogiczno-psychologiczna, ośrodek opiekuńczo-wychowawczy, programy wydziału profilaktyki i wydziału edukacji, Policji RC, lokalnych organizacji pozarządowych non-profit	97	74 %
Regionalne instytucje edukacyjne - Narodowy Instytut Dalszego Kształcenia w okręgu Hradec Králové i Pardubice, Centrum uczenia się przez całe życie w Pardubicach	23	14 %
Wydziały uniwersyteckie – głównie Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Masaryka w Brnie oraz Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Hradec Králové	9	12 %

Źródło: Wykonanie własne.

W ramach tego zagadnienia badaliśmy również, czy nauczyciele subiektywnie postrzegają liczbę **materiałów edukacyjnych dotyczących profilaktyki zachowań ryzykownych**, które są do dyspozycji, za wystarczającą? Formułując to pytanie założyliśmy, że istnieje wystarczająca liczba publikacji opisujących w sposób ogólny problematykę różnych form zachowań patologicznych. Pomimo tego wielu respondentów podawało, że liczba materiałów metodycznych nt. poszczególnych zjawisk jest wciąż niewystarczająca, zwłaszcza w odniesieniu do środowiska szkolnego. Wszyscy respondenci stwierdzili, że generalnie liczba materiałów jest wystarczająca, ale są różnej jakości i mają różne możliwości wykorzystania w odniesieniu do grupy docelowej dzieci. Ponadto wszyscy zgodzili się, że obecna epoka jest tak dynamiczna w rozwoju różnych form zachowań ryzykownych, że trzeba na bieżąco śledzić nowe tendencje i szkolić się w ramach proaktywnego poszukiwania nowych rozwiązań. Typowym przykładem tego typu było zagrożenie w cyberprzestrzeni i zjawiska z tym związane.

Kwestia specjalnego przygotowania nauczycieli do radzenia sobie z problemami ryzykownych zachowań i zapobiegania im jest również ściśle związana z dalszym kształceniem kadry nauczycielskiej. Dzisiejszy kształt specjalnego przygotowania jest często kompromisem pomiędzy wymogami Ministerstwa Edukacji a realnymi możliwościami (w tym osobistą motywacją i zaangażowaniem nauczycieli akademickich) uczelni wyższych. **Okoliczność, że w przeważającej większości badani nauczyciele nie zetknęli się wcale z zagadnieniem profilaktyki zachowań ryzykownych w przygotowaniu specjalnym, jest alarmująca.** Problemy społeczne narastają, rośnie liczba dzieci z rozbitych i patologicznych rodzin, klimat społeczny w klasach szkolnych i relacje między dziećmi nie są zadowalające. To tylko kilka problemów, na które pedagodzy muszą być przygotowani i muszą być odpowiednio wykształceni.

Równie ważne jest kształcenie podyplomowe. Pedagog (nauczyciel, szkolny metodyk profilaktyki, doradca wychowawczy) ma obowiązek uczenia się przez całe życie, którego nadrzędnym celem jest praca dla dobra dziecka. Z tego powodu konieczne jest ciągle wspieranie dalszego kształcenia kadry nauczycielskiej na wszystkich poziomach, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii zachowań ryzykownych i ich zapobiegania.

Podsumowanie

Monografia naukowa opisuje problematykę profilaktyki zachowań ryzykownych z punktu widzenia samych nauczycieli szkoły. Wkraczają w środowisko szkolne, które jest bardzo skomplikowane z punktu widzenia zachowań ryzykownych. Pojawiają się nowe zjawiska, takie jak zagrożenia cybernetyczne, stalking, nowe substancje uzależniające, ekstremizm i inne. System poradnictwa szkolnego ulega zmianom, kształcenie pedagogów na

poziomie licencyjnym w tym zakresie jest problematyczne, motywacja pedagogów do realizacji profilaktyki jest zróżnicowana. Trwają starania o nowe stanowiska w szkolnym zakładzie poradnictwa – pedagog społeczny, pracownik socjalny, doradca ds. integracji. Problematiczna jest także współpraca z rodzicami, co stanowi duże wyzwanie dla poprawy jakości samej realizacji profilaktyki. Z jednej strony ustawodawstwo jest stosunkowo dobrze określone, z drugiej strony wiedza i umiejętności pedagogów w zakresie profilaktyki są zróżnicowane.

Zagadnienie profilaktyki zachowań ryzykownych jest jednym z kluczowych tematów wpływających na proces edukacyjny w środowisku szkolnym. Ryzykowne zachowania stają się częścią stylu życia obecnego młodego pokolenia. Jak stwierdza Sobotková (2014, 9): „Zachowania ryzykowne i aspołeczne dzieci i młodzieży są zawsze obecne w każdym pokoleniu. Do pewnego stopnia takie zachowanie można uznać za normatywną część rozwoju. Ponadto ma ona swoje historyczne i specyficzne kulturowo przejawy w każdym pokoleniu.” Obecnie mówi się o tzw. syndromie ryzykownych zachowań w okresie dojrzewania, który według Światowej Organizacji Zdrowia dzieli się na trzy składowe: nadużywanie substancji uzależniających (spada wiek użytkowników, wzrasta udział kobiet), negatywne zjawiska z zakresu rozwoju psychospołecznego (nieprzystosowanie, zaburzenia zachowania, agresja, przestępczość, przestępczość, fobia społeczna, samookaleczenia, samobójstwa), zachowania ryzykowne w zakresie reprodukcji (przedwczesny seks, przedwczesne rodzicielstwo, częsta zmiana partnerów, choroby weneryczne). W prezentowanej monografii naukowej przedstawiono aktualne badania dotyczące problematyki zachowań ryzykownych u dzieci i młodzieży. Szczególną uwagę skupiamy na badaniach ESPAD, HBSC, ale także bieżących badaniach nad problematyką cyberzagrożeń dzieci i młodzieży. W kolejnym rozdziale definiujemy problematykę profilaktyki zachowań ryzykownych ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży w środowisku szkolnym. Następnie prezentujemy wyniki badań własnych, które przybliżają poglądy pedagogów na problemy wdrażania profilaktyki zachowań ryzykownych w środowisku szkolnym.

Wśród analizowanych tematów znajdują się: spojrzenie pedagogów na zakład poradnictwa szkolnego, poszczególni aktorzy zakładu poradnictwa szkolnego (psycholog szkolny, metodyka profilaktyki szkolnej, konsultant pedagogiczny, ale także pedagog specjalny), pogląd badanych respondentów na komunikację z podmioty zewnętrzne zapewniające profilaktykę i wsparcie w szkołach.

Szczególnym tematem, na który wypowiedzieli się pedagodzy, był temat szkolnego pedagoga społecznego według modelu słowackiego. Szkolny pedagog społeczny może być

postrzegany jako ekspert w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych, w tym problematyki socjoterapii. Wychowawcy zmapowali pozytywne i negatywne strony możliwego zaangażowania pedagoga społecznego w system szkolnego zakładu poradnictwa. Na konkluzję składa się zestaw rekomendacji zarówno w zakresie legislacyjnym, jak i praktycznego wdrażania profilaktyki w środowisku szkolnym oraz możliwości profesjonalizacji problematyki profilaktyki.

5. BĚLÍK, Václav a kol. *Slovník sociální patologie*. Vydání 1. Praha: Grada, 2017. 120 stran. Pedagogika. ISBN 978-80-271-0599-1. (Slovník patologie společnosti)

Slovník patologie společnosti jest pierwszą tego typu publikacją w środowisku czeskim. Przedstawia patologię społeczną jako interdyscyplinarne zjawisko, które opiera się przede wszystkim na socjologii, ale ma związek z wieloma innymi dyscyplinami – pedagogiką, psychologią, kryminologią, nauką o uzależnieniach i innymi. Przedmiotem zainteresowania patologii społecznej jest badanie negatywnych zjawisk społecznych, ich etiologii, uwarunkowań, sposobów rozwiązywania, ale także możliwości jak im zapobiegać.

Zespół autorów tej publikacji składa się z pracowników naukowych Katedry Patologii Społecznej i Socjologii na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Hradec Králové. W ramach swoich specjalizacji zajmują się tematami związanymi z kwestią patologii społecznej z różnych punktów widzenia. Wybór pojęć był prawie dwuletnim procesem, który miał na celu wybrać hasła jak najbardziej charakterystyczne dla profesjonalnej terminologii w tej dziedzinie. Treść terminów została określona w taki sposób, aby ich znaczenie zostało wyjaśnione z perspektywy patologii społecznej (np. termin »*szkola*«).

Slovník jest przeznaczony przede wszystkim dla studentów kierunku pedagogika społeczna, kierunków nauczycielskich oraz patologii społecznej i profilaktyki, ale także dla studentów i osób zainteresowanych pokrewnymi dziedzinami, takimi jak pedagogika społeczna, pedagogika specjalna, praca socjalna i nauka o uzależnieniach. Kolejną grupą docelową są osoby zawodowo zainteresowane tematem, w tym ci, którzy już pracują w sferze zwalczania patologii społecznej łącznie z osobami pragnącymi zgłosić się na studia patologii społecznej. Na samym początku przygotowywania publikacji podjęliśmy decyzję, że nie będzie zawierała nazwisk osobistości ani koncepcji teoretycznych, które mają związek z zagadnieniem patologii społecznej, ponieważ są już wystarczająco opisane w podręcznikach patologii społecznej. Staraliśmy się w ten sposób ograniczyć planowaną objętość publikacji.

Istniało kilka dróg pozyskiwania informacji do słownika. Była to głównie czeska, słowacka, polska i inna zagraniczna literatura fachowa, zarówno monograficzna, jak i czasopiśmiennicza, słowniki fachowe z dziedzin pokrewnych, a także własne doświadczenia autorów zarówno z pracy naukowej w dziedzinie patologii społecznej, jak i z praktyki. Terminy w publikacji są ułożone alfabetycznie, przy czym większość z nich zawiera wykorzystane źródła i odsyłacze do literatury. W przypadku terminów zawierających odniesienia do ustaw lub innych norm prawnych zaleca się jednak sprawdzenie ich aktualności. Pełna lista źródeł, z których korzystali autorzy, znajduje się na końcu słownika. Słownik patologii społecznej pomaga w dyskursie na jej temat poprzez jasne zdefiniowanie często używanych haseł.

Przykładowa definicja terminu:

Agresja

Agresja jest do pewnego stopnia charakterystyczną cechą osobowości jednostki, a także postawą lub wewnętrzną gotowością organizmu do agresji. Można ją również scharakteryzować jako zdolność organizmu do mobilizacji sił w sytuacji zagrożenia, podczas próby osiągnięcia celu lub przezwyciężenia trudności.

Agresja jest definiowana przez Martinka²⁷ jako atak na obiekt (ożywiony lub nieożywiony) lub wrogość i agresywność z wyraźnym zamiarem zniszczenia lub zranienia. Rozróżniamy atak instrumentalny, który ma na celu osiągnięcie określonego celu, oraz emocjonalny, który przejawia się w wybuchu emocjonalnym, po którym następuje atak werbalny lub fizyczny.

Słownik psychologiczny²⁸ rozróżnia agresję altruistyczną (w celu ochrony innych), agresję antycypacyjną (w celu obrony własnego terytorium), agresję ramienną (przemoc skierowana na ciało ofiary), agresję drapieżną (ma na celu uwolnienie ofiary) i agresję indukowaną (jest prowokowana z zamiarem zbadania agresywnego zachowania), instytucjonalną (akty przemocy wykonywane w ramach "ludzkiej pracy"), macierzyńską (ochrona młodych), przemieszczoną (przeciwko organizmowi lub obiektowi nieodpowiedzialnemu za bodziec), męską (między samcami tego samego gatunku), grupową (wzajemne wsparcie zwiększa siłę i niebezpieczeństwo agresji), zastępczą - ukierunkowanie agresji na cel zastępczy (worek treningowy).

²⁷ Z. Martinek. Agrese a agresivita školní mládeže, Grada, Praha 2015.

²⁸ P.Hart, H.Hartlová. Psychologický slovník, Portál, Praha 2015.

Agresor jest aktywnym podmiotem przejawu agresji, który prowadzi swoją agresję w określonym celu (często patologicznym).

6. Bělík, V. (2017). Školské poradenské pracoviště jako prostor pro realizaci prevence rizikového chování ve školním prostředí. (In) *Acta sociopathologica IV: ohrožení dítěte v kontextu společenských změn*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017, s. 19–32. ISBN 978-80-7435-666-7. (Poradnia szkolna jako przestrzeń wdrażania profilaktyki zachowań ryzykownych w środowisku szkolnym)

Rozdział w monografii *Acta sociopatologica* poświęcony jest profilaktyce zachowań ryzykownych w ramach kompetencji członków tzw. szkolnego zakładu poradnictwa. Koncentruje się głównie na roli metodyka profilaktyki szkolnej i doradcy edukacyjnego w środowisku szkolnym. W niewielkim stopniu skupia się także na roli pedagoga społecznego w szkole.

Zakres Szkolnej metodyki profilaktyki zawarty jest w dekrete nr 72/2005 Dz.²⁹ w sprawie świadczenia usług doradczych w szkołach i poradniach szkolnych z późn. zm. Działalność metodyka profilaktyki szkolnej określa się przy użyciu standardowych działań, charakteryzujących jego pracę i cele, jakie sobie stawia:

- Koordynuje tworzenie i kontroluje realizację szkolnego programu profilaktycznego.
- Koordynuje i uczestniczy w realizacji działań szkolnych mających na celu zapobieganie wagarowaniu, uzależnieniom, przemocy, wandalizmowi, wykorzystywaniu seksualnemu, molestowaniu ze strony sekt, zachowaniom przedkryminalnym i przestępczym, ryzykownym przejawom samookaleczenia i innym formom ryzykownych zachowań.
- Metodycznie prowadzi kadrę pedagogiczną szkoły w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych (poszukiwanie problematycznych przejawów zachowań, praca profilaktyczna z grupami klasowymi itp.).
- Koordynuje edukację kadry nauczycielskiej szkoły w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych.
- Koordynuje współpracę szkoły z władzami państwowymi i samorządowymi, które zajmują się profilaktyką zachowań ryzykownych.

Opekarová (2010)³⁰ wspomina także o innych działaniach charakteryzujących pracę szkolnego metodyka profilaktyki. Należą do nich przede wszystkim koordynacja

²⁹ Vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních.

³⁰ OPEKAROVÁ, O. Kapitoly z výchovného poradenství: školní poradenské služby. Vyd. 2., upr. a dopl. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010.

przygotowania i realizacji działań ukierunkowanych na włączenie elementów wielokulturowych do procesu edukacyjnego oraz integrację uczniów/cudzoziemców. Priorytetem w tym procesie jest zapobieganie rasizmowi, ksenofobii i innym przejawom związanym z kwestią różnic kulturowych i etnicznych. Dodatkowo, w przypadkach pilnej potrzeby interwencji w kwestii wystąpienia zachowań ryzykownych, następuje kontakt z odpowiednimi instytucjami. Wreszcie zbiera profesjonalne raporty i informacje o uczniach, prowadzi dokumentację, a w razie potrzeby potrafi udokumentować treść i zakres działań szkolnej metodologii profilaktyki oraz przedstawić proponowane i wdrożone działania. Tyšer (2006)³¹ charakteryzuje metodyka profilaktyki szkolnej jako pedagoga, który jest profesjonalnie przygotowany do poradnictwa edukacyjnego z zakresu profilaktyki, tworzy i realizuje szkolny program profilaktyki, komunikuje się z innymi członkami Szkolnej Pradni Pedagogicznej (ŠPP), komunikuje się z instytucjami zaangażowanymi w ŠPP ale także z innymi – policją, OSPOD (Organizacja Socjalno-Prawnej Ochrony Dzieci), organizacjami non-profit i innymi, aktywnie uczestniczy w komunikacji z rodzicami, dba o podnoszenie kwalifikacji własnych i innych pedagogów w obszarze profilaktyki zachowań ryzykownych, mapuje występowanie i dynamikę przejawów zachowań ryzykownych w szkole oraz interweniuje w czasie przeciwko przejawom zachowań ryzykownych, które już się rozpoczęły. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na wielkie zadanie szkolnej metodologii profilaktyki, jakim jest stworzenie i wdrożenie szkolnego Minimalnego Programu Profilaktyki. Zapewnienie tego jest zadaniem każdej szkoły. Określa sposoby postępowania w zakresie zapobiegania zjawiskom określonym w Rozporządzeniu Ministra Oświaty i Kultury Narodowej Strategii RCH (2013)³² z uwzględnieniem specyfiki danej szkoły. Minimalny Program Profilaktyczny szkoły obejmuje działania metodyczne i koordynacyjne, działania informacyjne i doradcze. Natomiast Konsultant edukacyjny pracuje w szkole wraz z szkolnym metodykiem profilaktyki. Jej działalność dzieli się na działalność doradczą oraz metodyczną i informacyjną. Daje uczniom rady dotyczące ich przyszłego zawodu. Pomaga także uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – z jednej strony wyszukuje tych uczniów, a następnie pomaga im w integracji. W ramach działań metodycznych i informacyjnych zbiera m.in. informacje o uczniach uczęszczających do szkoły podstawowej, przekazuje przedstawicielom prawnym informacje o funkcjonowaniu szkoły. Każdy nauczyciel,

³¹ TYŠER, J. Školní metodik prevence: soubor materiálů. Vyd. 1. Most: Hněvín, 2006

³² Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018. Min. školství, mládeže a tělovýchovy ČR

realizuje i kończy kształcenie zgodnie z dekretem nr 317/2005 Dz.³³ w sprawie dalszego kształcenia kadry nauczycielskiej, komisji akredytacyjnej i systemu kariery kadry nauczycielskiej. Doradca wychowawczy poszukuje uczniów potrzebujących pomocy, których wychowanie lub nauka wymaga szczególnej opieki, przedstawia propozycje postępów i rozwiązywania problemów uczniów, zajmuje się doradztwem zawodowym w szkole, zajmuje się integracją uczniów ze specyficznymi potrzebami edukacyjnymi, uczestniczy w przygotowaniu i realizacji zajęć profilaktycznych w szkole, współpracuje z rodzicami i innymi organizacjami. (Hoferková, 2016)³⁴ i Ondráčková (2014)³⁵ dzieli działalność konsultanta edukacyjnego na pięć obszarów. Należą do nich poradnictwo zawodowe, które często jest największym zadaniem doradcy zawodowego w ciągu roku. W jej ramach starają się odpowiednio przygotować ucznia do jego przyszłej ścieżki zawodowej, znaleźć dla niego szkołę odpowiadającą jego zainteresowaniom, osiąganym wynikom i możliwościom. W toku doradztwa zawodowego, doradca edukacyjny przedstawia uczniom poszczególne zawody, sposoby podnoszenia ich kwalifikacji, a także skupia się na idei edukacji przez całe życie.

Drugi obszar to wychowanie i kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, gdzie doradca pedagogiczny zapewnia głównie administracyjną i metodyczną część tego zagadnienia w szkole. Do jego działań należy przede wszystkim pośredniczenie w diagnostyce specjalnych potrzeb edukacyjnych, sporządzanie protokołów z badań uczniów w poradniach szkolnych oraz koordynowanie tworzenia i realizacji indywidualnych planów edukacyjnych dla uczniów zintegrowanych.

Trzeci obszar to opieka nad uczniami defaworyzowanymi i zdolnymi. Są to uczniowie, których rozwój i edukacja wymagają szczególnej uwagi. Szczególnie istotna jest tu współpraca z wychowawcami klas i rodzicami.

Czwarty obszar to rozwiązywanie problemów związanych z uczęszczaniem do szkoły. Problemy z uczęszczaniem do szkoły obejmują radzenie sobie z nieusprawiedliwionymi i nadmiernie usprawiedliwionymi nieobecnościami. Zadania doradcy pedagogicznego określa instrukcja metodyczna Ministra Oświaty i Kultury nr 10194/2002-14 w sprawie jednolitego trybu zwalniania i zwalniania uczniów z zajęć oraz karania za wagary.

³³ Vyhláška č. 317/2005 Sb. o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků.

³⁴ HOFERKOVÁ, S. Rizikové chování mládeže a školský poradenský systém. In.: Acta sociopathologica III. Hradec Králové: Gaudeamus, 2016.

³⁵ ONDRÁČKOVÁ, L. Výchovní poradce. In: KNOTOVÁ, D. Školní poradenství. Praha: Grada, 2014

Piąty obszar to rozwiązywanie sytuacji problemowych w szkole, gdzie we współpracy ze szkolną metodologią profilaktyki, zgodnie z określonymi kompetencjami, rozwiązuje tę sytuację, komunikuje się z rodzicami i innymi podmiotami ważnymi dla rozwiązania tej sytuacji (np. OSPOD (Organizacja Socjalno-Prawnej Ochrony Dzieci), policja, organizacje pozarządowe, instytut diagnostyczny, ośrodki opiekuńczo-wychowawcze, PPP (Poradnia Pedagogiczno-Psychologiczna), lub inne.).

7. BĚLÍK, Václav a SVOBODA HOFERKOVÁ, Stanislava. *Prevence rizikového chování ve školním prostředí: pro studenty pomáhajících oborů*. First edition in Tribun EU. Brno: Tribun EU, 2016. 141 stran. ISBN 978-80-263-1015-0. (Profilaktyka zachowań ryzykownych w środowisku szkolnym: dla uczniów kierunków pomocowych)

W 2016 r. ukazała się publikacja "Profilaktyka zachowań ryzykownych w środowisku szkolnym: dla studentów zawodów pomocowych". Recenzentami publikacji byli prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc. z Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Hradec Králové i doc. PhDr. PhDr. Mario Dulovics z Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Mateja Bela w Bańskiej Bystricy.

Monografia składa się z 4 części.

Publikacja stała się źródłem informacji i przewodnikiem metodologicznym dla studentów zawodów pomocowych i nauczycieli. W rozdziałach wprowadzających zdefiniowano patologię społeczną jako dyscyplinę naukową, sklasyfikowano zjawiska patologii społecznej i podzielono pojęcia zjawiska patologii społecznej, zjawiska dewiacji społecznej i zachowań ryzykownych. Zdefiniowano również termin "dziecko ryzyka" w ramach tzw. pedagogiki specjalnej.

Kolejne rozdziały zawierają definicję zagadnienia profilaktyki, opis jej różnych rodzajów, zasady i możliwości skutecznej profilaktyki, specyfikę dla różnych grup wiekowych oraz specyfikę poszczególnych kategorii zjawisk patologii społecznej. Zasadnicza część publikacji dotyczy profilaktyki w środowisku szkolnym, aspektu organizacyjnego, metod działań społeczno-wychowawczych, poszczególnych podmiotów profilaktyki i standardów oraz innych ważnych zagadnień profilaktyki w środowisku szkolnym, w tym na opracowaniu i realizacji programu profilaktyki minimalnej. Z organizacyjnego punktu widzenia ważne jest pojęcie tzw. poradni szkolnych. Na końcu

publikacji przedstawione są praktyczne przykłady realizacji programów profilaktycznych, które sami wdrożyliśmy.

Podsumowanie:

W publikacji podsumowano częste tematy, z którymi spotykają się studenci pedagogiki i pedagogiki społecznej podczas studiów licencjackich. Nas interesuje przede wszystkim orientacja profilaktyki w środowisku szkolnym oraz problemy, jakie pojawiają się wraz z tym zjawiskiem w środowisku czeskim. Interesuje nas także metodyka tworzenia szkolnych programów profilaktycznych i sam system poradnictwa szkolnego. Drugą część publikacji stanowią projekty profilaktyki pierwotnej, które autorzy publikacji realizowali w ciągu ostatnich pięciu lat, kładąc nacisk na zaangażowanie uczniów w te programy. Dążymy do tego, aby uczeń nabył umiejętności społeczne i kompetencje kluczowe, które pomogą mu w przyszłości samodzielnie realizować program profilaktyczny.

8. Bělik, V. (2016). What are the potential ways to solve the issue of professionalization of risk behaviour prevention in school environment?. *Social Pathology and Prevention*. 2 (2), 71–85. (Jakie są potencjalne sposoby rozwiązania problemu profesjonalnej profilaktyki zachowań ryzykownych w środowisku szkolnym?)

W artykule z 2016 roku w czasopiśmie naukowym z zakresu pedagogiki społecznej i patologii społecznej omówiono możliwe sposoby poprawy jakości profilaktyki w szkołach.

Jednym z istotnych problemów, jakie są dostrzegane w kwestii wprowadzenia reformy programowej, jest gotowość nauczycieli do podjęcia takich kroków. Przez długie lata nauczycieli przygotowywano przede wszystkim w obszarze zawodowym, specjalistycznym do uczenia. Jednak od niedawna wymaga się od nich pracy z kluczowymi kompetencjami (zdolnościami), które dla wielu z nich są obszarem nietypowym i często zwracają się do profesjonalistów w środowisku szkolnym z prośbą o przekazywanie im działań w obszarze zapobiegania zachowaniom ryzykownym. W czeskim środowisku szkolnym takimi profesjonalistami są: metodyk profilaktyki szkolnej, doradca wychowawczy, psycholog szkolny, nauczyciel specjalny, komisja wychowawcza obejmująca kierownictwo szkoły, a także podmioty zewnętrzne. W nawiązaniu do wcześniejszych badań autora tego artykułu (por. Bělik, 2012, 2015), można stwierdzić, że znaczna część profilaktyki zachowań ryzykownych powinna polegać na niespecyficznej pracy wychowawcy klasy i innych nauczycieli którzy mają znacznie częstszy kontakt z klasą i dziećmi w niej przebywającymi, niż mogą to mieć wymienieni powyżej profesjonaliści. Potrafią wskazać pozytywne zachowania na podstawie przykładów od swoich podopiecznych; mogą oferować przykłady wskazujące dzieciom drogę do pozytywnej orientacji na wartości itp. Innym problemem widocznym w profesjonalizacji

profilaktyki zachowań ryzykownych jest niski poziom niezależnego przygotowania uniwersyteckiego specjalistów ds. zapobiegania zachowaniom ryzykownym, którzy następnie rozpoczynają naukę w szkołach. Są to przede wszystkim: metodyk profilaktyki szkolnej i doradca wychowawczy, którzy zajmują się profesjonalnym podejściem do problematyki profilaktyki zachowań ryzykownych w szkołach. W ocenie autora dwa (problemy) czynniki są tutaj kluczowe: (np. problemy finansowe i metodyczne). Są ściśle ze sobą powiązane. Pierwszy problem polega na często niskim poziomie kwalifikacji takich specjalistów; drugi problem polega na niskim stopniu motywacji szkół do zajęcia się tą problematyką oraz dbania o rozwój i tworzenie warunków do godnej pracy takich specjalistów. Często zdarza się, że funkcja doradcy wychowawczego lub metodyka profilaktyki jest funkcją uzupełniającą, służącą „dopełnieniu obowiązków” części nauczycieli. Jest oczywiste, że w takim przypadku profesjonalista nie może wykonywać swojej pracy z entuzjazmem, zapałem i wykwalifikowanym podejściem. W sytuacji charakteryzującej się problemami we wdrażaniu profilaktyki zachowań ryzykownych w środowisku szkolnym należy pilnie kontynuować dyskusję na temat potencjalnej zmiany koncepcji. Na podstawie wykwalifikowanej, profesjonalnej analizy sytuacji (np. w trakcie dyskursu na konferencji Socialia 2014), porównania z sytuacją w krajach sąsiadujących, najbardziej adekwatnym rozwiązaniem wydaje się model zaprezentowany na Słowacji – czyli edukator społeczny w środowisku szkolnym. Model obejmuje specjalnie przeszkolonego profesjonalistę, który realizuje powyższe funkcje w środowisku szkolnym i wykonuje swój zawód jako specjalista. Pomimo wielokrotnych prób zawód pedagoga społecznego nie jest tak uregulowany w czeskim ustawodawstwie, jak na to zasługiwał. W latach 90 XX w., a następnie wielokrotnie po 2000 r. podejmowano próby wpisania zawodu pedagoga społecznego do ustawy o pracownikach pedagogicznych na wzór słowacki. Wszystkie próby w tym zakresie zawiodły; niemniej jednak odpowiednie działania są nadal żywe. Znaczącym wkładem, zasługującym na wielkie uznanie, jest powołanie i działalność Stowarzyszenia Pedagogiki Społecznej, reprezentowanego przez J. Hladíka. Dokument wspierający nowelizację ustawy nr 563/2004 Dz.U. o pracownikach pedagogicznych, złożony w 2014 roku ustawodawcom, przedstawiał pedagoga społecznego jako zawód związany przede wszystkim ze środowiskiem szkolnym (Hladík i in., 2014): Pedagog społeczny wykonuje bezpośrednią działalność społeczno-pedagogiczną w szkołach i placówkach szkolnych. Przez działalność społeczno-pedagogiczną rozumie się działalność oświatową, oświeceniową, społecznie wychowawczą, profilaktyczną, wspomagającą, reedukacyjną, diagnostyczną, doradczą, koordynacyjną, organizacyjną i ekspercką, realizowaną w szkołach, placówkach szkolnych i placówkach pomocy społecznej. Mają na celu

wszechstronne kształtowanie korzystnych warunków dla działalności społeczno-wychowawczej szkół, placówek oświatowych i placówek pomocy społecznej, wspieranie procesów socjalizacji i resocjalizacji dzieci i młodzieży z grupy zagrożającej, zaniedbywanej, niestymulującej i znajdującej się w innej niekorzystnej sytuacji. środowisku oraz w procesie socjalizacji wyższej i resocjalizacji osób dorosłych. Pedagog społeczny realizuje w szkołach i placówkach szkolnych następujące działania: Działalność edukacyjno-wychowawczą (realizacja programów i projektów edukacyjno-wychowawczych ukierunkowanych na uczniów, nauczycieli, rodzinę i społeczność). Działania społeczno-wychowawcze i profilaktyczne (realizacja działań wychowawczych i profilaktycznych ukierunkowanych na podnoszenie umiejętności społecznych uczniów, kształtowanie ich zdrowego stylu życia, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, ksenofobii, rasizmowi itp.). Działania wspierające, interwencyjne i ochronne (udzielanie wsparcia uczniom i ich rodzinom w trudnych sytuacjach życiowych, wsparcie uczniów z mniejszości narodowych, interwencje w przypadku zagrożenia dzieci i młodzieży zjawiskami społeczno-patologicznymi itp.).

9. BĚLÍK, Václav, *Examples of good practice in the prevention of social deviance* (BĚLÍK, Václav. Przykłady dobrych działań w zapobieganiu dewiacjom społecznym, wydanie pierwsze, Tribun EU. Brno: Tribun EU, 2015. 59 stron. Librix.eu. ISBN 978-80-263-0980-2.

W publikacji zaprezentowano przykłady programów profilaktycznych, które pomogły studentom później w praktyce nauczycielskiej.

W publikacji podsumowującej tematykę, z kryje styczą się studenci pedagogiki i pedagogiki społecznej podczas studiów licencjackich. Interesują nas przede wszystkim orientacja profilaktyki w mikrędju szkolnym lub problemy, które powstają wraz z tym samochodem w mikrędju czeskim. Interesuje nas także metodologia tworzenia szkolnych programów profilaktycznych i sam system poradnictwa szkolnego. Drugą część publiczii słowanej projekcie profilaktyki przyvnojnjej, którą autorzy publikacji realizowali w ciągu ostatnich pięciu lat, kładąc nacisk na zlotliwość święczany w te programy. Zależy nam na tym, aby uczeń nabył umiejętności społeczne i kompetencje kluczowe, które w przyszłości pozwolą mu na samodzielną realizację programu profilaktycznego.

10. Bělík, V. (2015). Three perspectives on social pathology. *Social Pathology and Prevention*. 1 (1), 11–19. (Trzy perspektywy patologii społecznej).

W artykule przedstawiono trzy spojrzenia na problematykę patologii społecznej, z którą spotyka się autor w kontekście swojej działalności zawodowej w Katedrze Patologii Społecznej i Socjologii Uniwersytetu, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu w Hradci Králové. Jest to patologia społeczna jako zjawisko charakterystyczne, obejmujące część społeczeństwa, patologia społeczna jako kierunek studiów i patologia społeczna jako kierunek ważny z perspektywy działania pedagogów. Potrzeba dyscyplinowania patologii społecznej nie budzi już dziś wątpliwości. To zostało zaprezentowane między innymi przez znaczną ilość opublikowanej literatury naukowej (np. Fischer, Škoda – Patologia społeczna, Kraus, Hroncová – Patologia społeczna i inne), organizowane konferencje poświęcone tej tematyce – np. Socialia w okresie 1997–2015 i inne. Badania realizowane w ramach projektów badawczych realizowanych w przeszłości w zakładzie autora pt „Kompleksowa analiza młodzieży w regionie wschodnioczeskim” lub „Analiza rzeczywistości edukacyjnej w zakresie zapobiegania dewiantom społecznym w szkolnictwie wyższym” i inne. Z powyższego można wnioskować, że w praktyce pojawia się szereg problemów, którymi należy się zająć w kontescie patologii społecznej. Działania te jednak należy postrzegać jako zaproszenie do doskonalenia teorii i praktyki w tej dziedzinie.

11. Bělík, V. (2015). Trendy v profesionalizaci školské prevence rizikového chování v českém prostředí. (In) *Acta sociopathologica II* (s. 75–88). Gaudeamus. (Tendencje w profesjonalizacji szkolnej profilaktyki zachowań ryzykownych w środowisku czeskim). Profesjonalizacja problemu profilaktyki zachowań ryzykownych w środowisku szkolnym może być realizowana na dwa możliwe sposoby. Pierwsza z nich opisywałaby obecny stan wdrażania profilaktyki zachowań ryzykownych w szkołach. Oprócz kierownictwa szkoły za profilaktykę odpowiada przeszkolony specjalista – szkolny metodyk profilaktyki, czyli konsultant pedagogiczny, psycholog szkolny, pedagog specjalny. Jak przedstawiono w dostępnych badaniach (Kraus, Bělík, 2011)³⁶, to rozdrobnienie kompetencji pomiędzy kilkoma odpowiedzialnymi osobami, które jednocześnie są odmiennie zmotywowane i przygotowane do swojej pracy, powoduje, że stan zapobiegania zachowaniom ryzykownym w szkołach jest często bardzo zróżnicowany. Ratunkiem są podmioty zewnętrzne, które realizują dla szkół programy zapobiegania zachowaniom ryzykownym. W podmiotach zewnętrznych

³⁶ KRAUS, B, BĚLÍK, V. Trendy preventivně výchovného působení v současné škole. In: Prevence úrazů, otrav a násilí: odborný a vědecký časopis. 2011

(organizacjach non-profit, stowarzyszeniach charytatywnych) pracują bardzo dobrze wyszkoleni eksperci – absolwenci patologii społecznej i profilaktyki, pedagogiki społecznej, pracownicy socjalni, pedagodzy specjaliści i inni. Drugim sposobem może być poszukiwanie sprawdzonego modelu, który sprawdza się już za granicą – zawodu pedagoga społecznego w środowisku szkolnym. Jakże zatem dostrzegane są sposoby na profesjonalizację profilaktyki ryzykownych zachowań w środowisku szkolnym? Poprawa jakości kształcenia uniwersyteckiego na poziomie licencjackim nie tylko specjalistów w dziedzinach społeczno-pedagogicznych, ale także nauczycieli. Lepsza legislacyjna definicja personelu, aktorów prewencji, ich kompetencji i uprawnień oraz specyfikacja środowiska, w którym działają. - Opracowywanie metod społecznego działania edukacyjnego i tworzenie metodologii poszczególnych zjawisk zachowań ryzykownych. Doskonalenie wzajemnej komunikacji pomiędzy środowiskiem zawodowym i akademickim w kontekście interdyscyplinarności. Zachęcanie uczelnianych zakładów pracy do prowadzenia większej liczby badań w obszarze zapobiegania zachowaniom ryzykownym wraz z kolejnymi wynikami publikacji i refleksją w praktyce. Stworzenie modelu kompetencji „profilaktycznych” z uwzględnieniem jego profilu zawodowego. Nagłośnienie medialne potrzeby obecności problematyki zapobiegania zachowaniom ryzykownym z naciskiem na pozytywne wartości i modele. - Poszerzanie i specjalizacja oferty kształcenia ustawicznego dla pedagogów w obszarze profilaktyki zachowań ryzykownych.

12. BĚLÍK, Václav. Rizikové chování a jeho prevence v terciárním vzdělávání pedagogů. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 124 s. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-237-9.

Monografia składa się z wstępu 5 części. Zagadnienie profilaktyki zachowań ryzykownych w szkolnictwie wyższym jest tematem, który należy do podstaw profilu absolwenta studiów nauczycielskich, gdyż reaguje na stale rosnącą potrzebę nie tylko korygowania obecnych problemów społecznych w naszym społeczeństwie, ale także kształcenia nauczycieli, a z kolei ich uczniów, w zakresie kompetencji, które pomogą im przewidywać potencjonalne problemy.

W sektorze szkolnym w ciągu ostatnich dwudziestu lat zaobserwowaliśmy ogromny wzrost liczby dewiacji społecznych. Rozszerza się też sama struktura problemów. Na przykład, kwestia przemocy była w ostatnich latach kojarzona wyłącznie z wojskiem lub

policją (fala). Obecnie jednak występuje głównie w sektorze szkolnym. Pojawiają się również nowe formy zjawisk, które już znamy i wiemy, jak sobie z nimi radzić z poprzednich lat, takie jak cyberprzemoc, uporczywe nękanie (stalking), przemoc domowa, przemoc wśród pseudokibiców i inne. Tylko dobrze przygotowany wychowawca (nauczyciel) może nauczyć dzieci zapobiegania tym zjawiskom. Analiza zagadnień przedstawionych w opublikowanej pracy pokazuje, że temat można ująć z różnych punktów widzenia.

Pierwszym z nich to analiza uwarunkowań koncepcyjnych przygotowania nauczycieli, tj. minimalnych kryteriów, jakie musi obejmować zawód nauczyciela. Analiza ta pokazuje pierwsze ograniczenie zastosowania tego zagadnienia w nauczaniu studentów – przyszłych nauczycieli.

Drugim jest obecny stan wiedzy i jej zastosowanie w przypadku studentów kierunków nauczycielskich. Liczba publikacji, grantów badawczych, badań, kursów uczenia się przez całe życie i innych działań w praktyce pedagogicznej czeskich wyższych uczelni jest na razie skromna w porównaniu z innymi, na przykład – z tematami dydaktycznymi.

Kolejny punkt widzenia przedstawia monografia obejmująca poglądy wybranych przedstawicieli wydziałów pedagogicznych. Interesująca jest różnica między deklarowanym dużym zainteresowaniem tymi zagadnieniami większości przedstawicieli, z którymi przeprowadzono wywiady, a rzeczywistością. Dowodem jest analiza treści przeprowadzona na programach nauczania studentów kierunków nauczycielskich na wybranych wydziałach pedagogicznych. Przeprowadzono również test dydaktyczny dla studentów tych kierunków, który badał głównie aspekt poznawczy wiedzy studentów z zakresu dewiacji społecznej. Nie pominięto elementów dotyczących sytuacji problemowych i typowych przykładów. Prezentowane badania obejmują również sferę publiczną, w tym wcześniejsze badania przeprowadzone na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Hradec Králové, a także w Instytucie Kryminologii i Profilaktyki Społecznej. Celem samych badań jest przegląd kwestii profilaktyki zachowań ryzykownych i dewiacji społecznych w ramach studiów nauczycielskich pierwszego stopnia.

Opublikowana monografia zawiera analizę materiału pojęciowego tzw. Ramowych Programów Edukacyjnych (RPE) w odniesieniu do problematyki dewiacji społecznych.

Obecnie zachodzi szereg zmian, które powodują, że treści kształcenia i metody ich przekazywania zaczynają być przestarzałe. Wiedza i umiejętności, które były wystarczające

dwadzieścia lat temu, aby skutecznie radzić sobie w sytuacjach życiowych, są obecnie w dużej mierze bezużyteczne; zmieniają się kompetencje niezbędne do pełnego i udanego życia, do zatrudnienia w sferze zawodowej, cywilnej i prywatnej. Ponieważ jedną z podstawowych funkcji systemu edukacji jest przygotowanie do życia w społeczeństwie i na świecie, zmiany społeczne stawiają również nowe wymagania, jeżeli chodzi o system edukacji. Odpowiedzią na te potrzeby jest nieustanna reforma systemu edukacji, reprezentowana przede wszystkim przez nowe wieloprogramowe dokumenty – Ramowe Programy Edukacyjne (RPE). Znajdujemy w nich nie tylko opis docelowych kompetencji, nowe struktury programowe i organizację nauczania, ale także nowe treści edukacyjne – nowe tematy związane z obecną sytuacją społeczną.

Jakie są cele RPE? W poniższym zestawieniu postaramy się wybrać te najważniejsze. Pierwszym z nich jest zwiększenie efektywności kształcenia. To znaczy stworzenie takiego produktu końcowego – absolwenta szkoły, którego wiedza i umiejętności mają duże zastosowanie w życiu osobistym i zawodowym oraz pomagają w rozwoju stanu gospodarczego i kulturowego społeczeństwa. Kolejnym celem jest rozbudzenie w uczniach chęci uczenia się przez całe życie. Jest to również próba opracowania metodologii nauczania, aby każdy nauczyciel mógł odpowiedzialnie stwierdzić: "Potrafię nauczać. Ja i moi uczniowie dążymy do uczenia się (długoterminowego i wielokrotnego) i mamy wiele różnorodnych możliwości uczenia się". Jeśli chodzi o konkretne działania, ważne dla zmian w nauczaniu jest poszukiwanie strategii motywacyjnych, stymulowanie metod oceny, uczenie się w kontekście, samodzielna, ale także wspólna praca, umiejętność wyszukiwania i przetwarzania informacji, rozwój technologii informatycznych i wsparcie językowe, rozwiązywanie problemów i uczenie się podejmowania decyzji, opieka zdrowotna, ochrona dziedzictwa kulturowego, współpraca między szkołami i instytucjami, udział rodziców itp.

W dziedzinie dewiacji społecznych tematy przekrojowe są bardzo pomocne w praktycznym wdrażaniu profilaktyki w szkołach. Tematy przekrojowe obejmują kwestie odzwierciedlające aktualne problemy społeczne, które wymagają aktywnego podejścia. Stwarzają możliwości praktycznej samorealizacji uczniów w środowisku szkolnym. Tematy przekrojowe są częścią RPE dla szkół podstawowych i średnich ogólnokształcących.

Następujące tematy przekrojowe są zdefiniowane w ramowych programach edukacyjnych:

- Edukacja osobista i społeczna (zwana dalej EOS).
- Edukacja demokratycznego obywatela.
- Edukacja w zakresie myślenia w kontekście europejskim i globalnym.

- Edukacja wielokulturowa.
- Edukacja środowiskowa.
- Edukacja medialna.

Wszystkie podane wyżej tematy mogą być wykorzystywane w różnych formach do profilaktyki dewiacji społecznych. Najważniejszy jest niewątpliwie temat edukacji osobistej i społecznej. Niemniej pozostałe tematy są również istotne. Odzwierciedlają pracę z mediami, edukację ekologiczną, kwestie wielokulturowości, demokracji, tolerancji i inne.

Specyfika edukacji osobistej i społecznej polega na tym, że przedmiotem nauczania staje się sam uczeń, określona grupa uczniów i mniej lub bardziej powszechne sytuacje z życia codziennego. Celem tego przedmiotu nauczania jest pomoc uczniowi w znalezieniu własnej drogi do satysfakcji z życia, opartej na dobrych relacjach z samym sobą oraz innymi ludźmi i światem. Edukacja osobista i społeczna znajduje odzwierciedlenie we wszystkich obszarach edukacyjnych określonych przez RPE (czeskie źródło: Rámcové vzdělávací programy – RVP (2023)³⁷:

Język i komunikacja językowa opierają się na samym fakcie komunikatywnego charakteru języka, z naciskiem na codzienną komunikację słowną (werbalną), która jest kluczowym narzędziem działania w różnych sytuacjach życiowych. Pogłębia związek między werbalnymi i niewerbalnymi składnikami komunikacji i poszerza konkretne zastosowanie języka o umiejętności społeczne.

Obszar edukacyjny „Człowiek i jego świat” może być realizowany poprzez tematy mające na celu samopoznanie, zdrową samoakceptację, samoregulację i utrzymanie zdrowia psychicznego – higienę psychiczną, komunikację, relacje interpersonalne.

Istnieje ścisły związek z obszarem edukacyjnym „Człowiek a społeczeństwo”, a mianowicie z Edukacją obywatelską i jej składnikami "Człowiek w społeczeństwie", "Człowiek jako jednostka". W szczególności tematy "spotkania międzyludzkie, relacje między ludźmi, zasady współistnienia" (Człowiek w społeczeństwie) oraz "podobieństwa i różnice między ludźmi, wewnętrzny świat człowieka, rozwój osobisty" (Człowiek jako jednostka). Wszystkie te tematy są postrzegane jako odrębne w edukacji osobistej i społecznej.

Powiązanie z obszarem edukacyjnym „Człowiek i natura” dotyczy ewolucji ludzkich zachowań, komunikacji wśród zwierząt, wśród ludzi oraz samoregulacji zachowania jako podstawowej zasady ekologicznej. Oferuje również możliwości rozwijania relacji

³⁷ RVP ZV. MŠMT, Praha 2023.

emocjonalnych, postaw osobistych i praktycznych umiejętności w stosunku do środowiska naturalnego.

Powiązanie z obszarem edukacyjnym „Sztuka i kultura” dotyczy przede wszystkim wspólnego skupienia się na rozwoju percepcji zmysłowej, kreatywności, percepcji i kształtowaniu estetyki pozaartystycznej – takiej jak estetyka zachowania i relacji międzyludzkich oraz zrozumienie sztuki jako środka komunikacji i pośrednika nauki o świecie. Różnorodne sposoby edukacji dramatycznej mogą być skutecznie wykorzystywane w edukacji osobistej i społecznej. Dodatkowa specjalizacja, jaką jest edukacja dramatyczna, wykorzystuje narzędzia dramatu i inscenizacji jako swoich podstawowych metod, podczas gdy edukacja osobista i społeczna wykorzystuje również procedury szkoleniowe o charakterze psychologii społecznej, które nie mają charakteru teatralnego.

Powiązanie z obszarem edukacji „Człowiek a zdrowie” jest właściwe w przypadku tematów odzwierciedlających fizyczną stronę człowieka, relacje społeczne, komunikację i podejmowanie decyzji w zwykłych i stresujących sytuacjach. Edukacja osobista i społeczna może zatem pomóc w nabywaniu umiejętności związanych ze zdrowym życiem psychicznym i społecznym. Przyczynia się również do realizacji obszaru edukacyjnego „Człowiek a świat pracy”, szczególnie poprzez doskonalenie umiejętności związanych ze współpracą i komunikacją w zespole i w różnych sytuacjach zawodowych³⁸:

Valenta wymienia sposoby, jak przekrojowy temat edukacji osobistej i społecznej (EOS) może zostać włączony do życia szkolnego³⁹.

1. Zastosowanie tematów EOS poprzez efektywne zachowanie i działanie nauczyciela: nauczyciel jako model zachowania i osoba mająca dobre relacje z otoczeniem.
2. Wykorzystanie potencjału tematów EOS w różnych (powszechnych) sytuacjach szkolnych (refleksja nad tematami EOS w jakiegokolwiek sytuacji szkolnej, w której można przeprowadzić refleksję pedagogiczną).
3. Włączanie tematów EOS do innych przedmiotów, obszarów lub dziedzin edukacji (podejście wieloprogramowe; integracja treści i metod przedmiotów i EOS; EOS w projektach przedmiotowych).
4. Włączenie tematów EOS do pracy szkoły w oddzielnych blokach czasowych (projekt EOS; klub; godzina wychowawcza; przedmiot).

³⁸ RVP ZV. MŠMT, Praha 2023.

³⁹ Valenta, 2006, s. 1.

Założenie metodologiczne

Głównym celem badania było poznanie jak wydziały pedagogiczne realizują kształcenie studentów w zakresie zapobiegania dewiacjom społecznym i jakie to ma odzwierciedlenie w zakresie ich wiedzy i w zachowaniu w praktyce pedagogicznej. Należało zatem poznać plany studiów w zakresie treści dotyczących dewiacji społecznych na wydziałach kształcących nauczycieli w Republice Czeskiej, które przedmioty należą do głównych, a które do uzupełniających, jak przedstawiciele badanych wydziałów podchodzą do tej kwestii i jaką wiedzę na temat dewiacji społecznych mają studenci pedagogiki.

Na podstawie sformułowanego problemu wyznaczyliśmy następujące cele cząstkowe:

- Zapoznanie się z wszystkimi programami nauczania kierunków studiów na wydziałach pedagogicznych w kraju,
- rozróżnienie kluczowych przedmiotów według ich adnotacji na przedmioty główne i uzupełniające (co zostanie wyjaśnione niżej),
- określenie częstotliwości występowania przedmiotów głównych w poszczególnych szkołach,
- uzyskanie opinii przedstawicieli badanych wydziałów na temat danego zagadnienia oraz
- na podstawie testu dydaktycznego przeprowadzonego wśród studentów ostatniego roku wybranych kierunków pedagogicznych zweryfikowanie ich wiedzy na ten temat.

Wyżej wymienione cele cząstkowe doprowadziły do sformułowania pytań badawczych na podstawie literatury przedmiotu, badań wstępnych opisanych w pracy, praktycznych doświadczeń nauczycieli, kolegów pracujących w badanej dziedzinie oraz osobistych doświadczeń autora.

1. Jaka jest reprezentacja przedmiotów głównych i uzupełniających na temat dewiacji społecznych w programach nauczania studentów kierunków nauczycielskich na wydziałach pedagogicznych?
2. Gdzie znajdujemy przedmioty główne w planach studiów kierunków nauczycielskich? Czy są to przedmioty obowiązkowe, fakultatywne lub do wyboru dla studentów?
3. Jaka jest reprezentacja przedmiotów głównych na innych badanych wydziałach (takich, jak wydziały teologiczne, przyrodnicze, filozoficzne i inne, które kształcą nauczycieli)?

4. Jak możemy ocenić wyniki w teście dydaktycznym według bardzo umiarkowanej klasyfikacji? Czy będą one w zdecydowanej większości oceniane stopniami dostatecznie i niedostatecznie?

5. Jakie są opinie przedstawicieli badanych wydziałów pedagogicznych na temat nauczania w zakresie dewiacji społecznych i ich profilaktyki?

Zastosowane metody badawcze to: test dydaktyczny, analiza treści planów studiów kierunków nauczycielskich na czeskich wydziałach pedagogicznych. Plany studiów na kierunkach badanych wydziałów pedagogicznych obejmują przedmioty uzupełniające częściej niż przedmioty główne.

Ta część badań jest związana z analizą treści planów studiów kierunków nauczycielskich, w której przedstawiamy wyniki analizy treści planów studiów na wydziałach pedagogicznych i innych wydziałach. Analiza wykazała, że wydziały pedagogiczne kładą większy nacisk na przygotowanie pedagogiczno-psychologiczne niż inne wydziały (teologiczne, przyrodnicze, filozoficzne), ewentualnie inne placówki edukacyjne zajmujące się kształceniem nauczycieli. Na wydziałach pedagogicznych stosunek przedmiotów głównych do przedmiotów uzupełniających wynosi 39 do 94. Z tego wynika, że wydziały pedagogiczne kładą minimalny nacisk na przedmioty główne. Z kwestią dewiacji społecznych zapoznać się można w przedmiotach uzupełniających. Zdecydowana większość przedmiotów, które określamy jako główne w dziedzinie dewiacji społecznych, to przedmioty do wyboru dla studentów na badanych wydziałach pedagogicznych.

Analiza treści wykazała, że 27 przedmiotów podstawowych z łącznej liczby 39 to przedmioty do wyboru. 12 przedmiotów głównych z łącznej liczby 39 to przedmioty do wyboru częściowo obowiązkowe. Ani jeden z przedmiotów, których adnotacje zbadaliśmy, nie jest przedmiotem w pełni obowiązkowym.

W przypadku innych badanych wydziałów (przez inne wydziały rozumiemy wydziały teologiczne, przyrodnicze, filozoficzne i inne wydziały nauk społecznych kształcące nauczycieli), przedmioty główne nie są w ogóle reprezentowane.

Na osiemnastu wydziałach niepedagogicznych zidentyfikowaliśmy 26 przedmiotów, które odnoszą się do kwestii dewiacji społecznej. Żaden z nich nie należy do kategorii głównych. Wszystkie należą do kategorii przedmiotów uzupełniających. Perspektywa wydziałów teologicznych jest interesująca, ponieważ koncentrują się przede wszystkim na kwestii wpływania na wartości, norm moralnych i pracę z klientami. Dla wydziałów teologicznych zidentyfikowaliśmy 15 przedmiotów uzupełniających. Wydziały

filozoficzne i nauk przyrodniczych nie mają prawie żadnych przedmiotów uzupełniających w swoich programach nauczania, o czym świadczy fakt, że zidentyfikowaliśmy ich tylko 11 na 13 wydziałach.

Oceny testu dydaktycznego według bardzo umiarkowanej klasyfikacji są w przeważającej mierze oceniane stopniem dostateczny i niedostateczny. Na podstawie ocen testu dydaktycznego uzyskaliśmy wyniki, które zostały przekształcone zgodnie z rozkładem przedziałowym. Naszym kryterium była wcześniej opisana zwykła klasyfikacja testów dydaktycznych. W teście dydaktycznym 43 studentów uzyskało ocenę 1 (celujący), 99 uczniów uzyskało ocenę 2 (bardzo dobry), 153 uczniów uzyskało ocenę 3 (dobry). 165 uczniów uzyskało ocenę 4 (dostateczny), 206 uczniów uzyskało ocenę 5 (niedostateczny). Łącznie 295 studentów uzyskało oceny 1-3. Oceny 4 i 5 uzyskało łącznie 371 studentów.

Większość badanych wydziałów pedagogicznych nie ma kompleksowej koncepcji kształcenia nauczycieli w zakresie dewiacji społecznych. Kształcenie nauczycieli zależy wyłącznie od zainteresowania niektórych wydziałów, ewentualnie poszczególnych osób.

Przeprowadzając wywiady z przedstawicielami wydziałów pedagogicznych uzyskaliśmy kilka istotnych informacji. Odpowiedzi ujawniły, że żaden z wydziałów nie posiada dokumentu określającego kwestię dewiacji społecznych w specjalnych studiach nauczycielskich. Kierownictwo wydziałów pozostawia tę kwestię poszczególnym katedrom (głównie pedagogiczno-psychologicznym i niezależnym ośrodkom doskonalenia zawodowego) lub osobom realizującym granty. Stwierdzono również, że aktywność grantowa kadry akademickiej w tym zakresie nie jest bez znaczenia. Znaleźliśmy szereg częściowych projektów i grantów dotyczących kwestii zapobiegania potencjalnie ryzykownym zachowaniom. Przedstawiciele wydziałów, z którymi przeprowadzono wywiady, wyrazili swoje poglądy na ten temat w różny sposób. Oficjalnie zadeklarowali zainteresowanie kwestią dewiacji społecznej. Jednak z kontekstu reszty odpowiedzi odnieśliśmy wrażenie, że nie ma potrzeby tworzenia koncepcji uniwersyteckiej w tej kwestii.

Na podstawie wyników badań, praktyki pedagogicznej autora pracy, doświadczeń współpracowników i obserwacji z przebiegu realizacji badań, można przedstawić następujące wnioski, które mogą stanowić dalsze sugestie badawcze, ale są również ważne dla podjęcia kroków koncepcyjnych w rozwoju kształcenia nauczycieli.

- Proponujemy, aby na wszystkich wydziałach kształcących nauczycieli do obowiązkowych przedmiotów włączyć przedmiot Patologia społeczna, który będzie obejmował ogólne problemy dewiacji społecznych, oraz przedmiot Profilaktyka

dewiacji społecznych, który będzie obejmował problemy profilaktyki w Republice Czeskiej, a jednocześnie uczył studentów aktywnej pracy z programami profilaktycznymi. Jak z powyższego wynika, kwestią kształcenia nauczycieli zajmują się nie tylko wydziały pedagogiczne, ale także wydziały nauk społecznych, teologiczne, przyrodnicze i inne. Na tych wydziałach należy szczególnie ostrożnie wybierać tematy z uwagi na fakt, że nie mają one w istocie charakteru pedagogicznego.

- Proponujemy, aby wszystkie wydziały kształcące nauczycieli uwzględniały w obowiązkowych przedmiotach częściowo do wyboru przynajmniej jeden kurs poświęcony zagadnieniu aktywnego radzenia sobie z problemami, jakie stwarza dewiacja społeczna.
- Proponujemy włączenie do programów nauczania przedmiotu zajmującego się kwestią profilaktyki w środowisku szkolnym, aby pokazać nauczycielom pracę szkolnego metodyka profilaktyki, doradców wychowawczych i zapoznać ich z funkcjonowaniem szkolnego systemu doradztwa.
- Proponujemy, aby nauczanie obejmowało także zagadnienia profilaktyki poza środowiskiem szkolnym (np. instytucje zajmujące się w regionie profilaktyką, terapią, resocjalizacją, ale także represją).
- Proponujemy, aby wszystkie wydziały kształcące nauczycieli uwzględniały w swoich programach zestaw przedmiotów do wyboru, które dotyczyłyby kwestii aktywnego radzenia sobie z problemami w społeczeństwie. Przedmioty te powinny uczyć przyszłych nauczycieli, jak przekazywać swoim wychowankom kluczowe kompetencje w zakresie rozwiązywania problemów społecznych i zapobiegania im.
- Proponujemy, aby zagadnienie profilaktyki zjawisk społeczno-patologicznych tworzyło osobny rozdział w ramowych programach edukacyjnych do dalszego opracowania lub ściślejszej współpracy z wychowaniem etycznym.
- W zajęciach praktycznych przyszłych nauczycieli w odniesieniu do ramowych programów edukacyjnych (RPE) proponujemy skoncentrowanie się na kwestii tworzenia projektów profilaktyki pierwszorzędowej, w tym tworzenia minimum szkolnego programu profilaktyki.
- Proponujemy otwarcie dyskusji nad obowiązkowym włączeniem problematyki dewiacji społecznych do egzaminów państwowych z pedagogiki i psychologii lub włączenie patologii społecznej jako odrębnego przedmiotu egzaminu państwowego.

- Proponujemy opracowanie lub zmianę standardu profilu absolwenta studiów nauczycielskich tak, aby obejmował kluczową wiedzę i umiejętności, jakie powinien posiadać student pedagogiki w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych.
- Proponujemy zdefiniowanie zjawisk najczęściej występujących w środowisku szkolnym, a następnie określenie odpowiednich procedur pracy z nimi. Definicja ta powinna być corocznie aktualizowana w związku z ogromnym wzrostem problemów społecznych, z którymi środowisko szkolne jest nieustannie konfrontowane.
- W dalszych badaniach empirycznych proponujemy także rozwinięcie kwestii metod w profilaktyce zachowań ryzykownych oraz rozwinięcie kwestii profilaktyki zachowań ryzykownych z punktu widzenia teorii pedagogicznej, jako części teorii wychowania.
- Proponujemy otwarcie wspólnej dyskusji wydziałów pedagogicznych na temat możliwości uczenia się przez całe życie, która miałaby na celu w szczególności pomoc nauczycielom w praktyce, co miałoby charakter informacyjny i metodologiczny w zakresie zapobiegania ryzykownym zachowaniom.
- Proponujemy otwarcie dyskusji na temat konieczności utworzenia odrębnej placówki na każdym wydziale, zajmującej się wyłącznie kwestią dewiacji społecznych w odniesieniu do zawodu nauczyciela oraz możliwościami uczenia się przez całe życie potrzebnych umiejętności.

Zakładamy, że wdrożenie podanych wyżej działań koncepcyjnych znacznie poszerzy umiejętności informacyjne i funkcjonalne studentów i przyszłych nauczycieli w zakresie zapobiegania ryzykownym zachowaniom.

Publikacja ta została opublikowana w 2012 roku i od tego czasu szereg sugestii sformułowanych w tych badaniach został już wdrożony. Kwestia ta jest dziś omawiana w praktyce pedagogicznej, a wydziały uzupełniają plany studiów o przedmioty, które badają i metodycznie opracowują kwestię zapobiegania zjawiskom patologii społecznej. Na niektórych wydziałach tworzone są oddzielne placówki zajmujące się aktualnymi tematami działalności społeczno-wychowawczej (np. cyberzagrożenia dzieci i młodzieży, poradnictwo społeczne, kwestie wielokulturowe, problemy zdrowotne i społeczne itp.)

13. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Od 2019 roku jestem członkiem Rady Naukowej Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Jana Evangelisty Purkyně w Ústí nad Labem. W latach 2019-2023 dziekanem i przewodniczącym Rady Naukowej był prof. PhDr. Jiří Škoda. Koncentruję się głównie na tematach związanych z pedagogiką społeczną i pracą socjalną. Uczestniczę w recenzowaniu realizowanych tu działań badawczych. W 2022 roku recenzowałem publikację *Kariérové poradenství na základních školách v ústeckém kraji* autorstwa Zdeněka Svobody, a w 2023 roku recenzowałem publikację *Vliv základních osobnostních dimenzí na rozvoj symptomů syndromu vyhoření u pedagogických pracovníků* autorstwa Pavla Doulíka i Jiří Škody. W 2023 r. przygotowałem również ekspertyzę dotyczącą materiałów akredytacyjnych Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Jana Evangelisty Purkyně (UJEP) w dziedzinie pedagogiki dla Rady Ewaluacji Wewnętrznej Wydziału Pedagogicznego UJEP.

W roku 2023 ponownie zostałem członkiem Rady Naukowej Wydziału Pedagogicznego UJEP pod przewodnictwem nowo wybranego dziekana wydziału, którym jest doc. PaedDr. Ladislav Bláha, Ph.D.

Od 2021 roku jestem członkiem Rady Naukowej Wydziału Polityki Publicznej Uniwersytetu Śląskiego w Opawie. Przedmiotem moich zainteresowań są obszary związane z pedagogiką społeczną, patologią społeczną i profilaktyką.

Od 2020 roku jestem członkiem Rady Naukowej Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Hradec Králové.

Od 2020 roku jestem członkiem organu doradczego dziekana Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Hradec Králové w zakresie oceny jakości pracy naukowej i dorobku publikacyjnego.

W 2020 roku zostałem powołany na członka Międzynarodowego Panelu Ewaluacyjnego do oceny jakości działalności naukowej i pedagogicznej Uniwersytetu Jana Amosa Komeńskiego w Pradze na podstawie zgody Ministerstwa Edukacji Republiki Czeskiej.

Od 2009 roku jestem zaangażowany w recenzowanie kilku czeskich i zagranicznych czasopism, np. *Contact*, *Social pathology and prevention*, *Prevention* i innych.

Od 2009 roku recenzuję również publikacje monograficzne i inne, np. Josef Smolík (2010) *Subkultury mládeže*.

Od 2006 roku współpracuję z Katedrą Pedagogiki Uniwersytetu Mateja Bela (Słowacja) oraz Akademią WSB Dąbrowa Górnicza przy organizacji konferencji Socialia. Konferencja Socialia została założona w 1997 roku przez prof. dr Blahoslava Krausa na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Hradec Králové. Jest to międzynarodowa konferencja naukowa, która odbywa się co roku. Od 2010 roku jestem stałym członkiem komitetu organizacyjnego, a od 2018 roku członkiem komitetu naukowego konferencji.

Od 2019 roku bardzo ściśle współpracuję z Wydziałem Pedagogicznym Uniwersytetu Mateja Bela, szczególnie w zakresie recenzowania. Recenzuję publikacje M. Niklovej, M. Dulovics, J. Hroncovej. W 2022 roku byłem recenzentem rozprawy doktorskiej Karin Zošákovéj.

Od 2012 roku odbyłem 9 staży i pobytów na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Mateja Bela w ramach wspólnych projektów, które miały na celu zarówno obowiązki dydaktyczne (Erasmus), jak i działalność naukową (V4, Vega, Kega).

Od 2019 roku współpracuję również z Wydziałem Pedagogicznym Katolickiego Uniwersytetu w Ružomberku. Wraz z Ingrid Emmerovą współpracujemy przy projekcie KEGA, którego efektem jest publikacja *"Bezpečnosť školského prostredia – nová výzva pre učiteľov základných a stredných škôl"*.

Od 2022 roku współpracuję również z Akademią Policyjną Republiki Czeskiej, co zaowocowało recenzją pracy doktorskiej Milana Hejduka.

Od 2007 roku jestem głównym organizatorem konferencji studenckich prac zawodowych studentów studiów licencjackich i magisterskich z dyscyplin pedagogiki społecznej na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Hradec Králové – Student Socialia, na którą regularnie zapraszamy studentów i ewaluatorów z innych uczelni.

14. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

W ramach mojej działalności dydaktycznej w Instytucie Studiów Społecznych na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Hradec Králové koncentruję się na prowadzeniu wykładów z następujących przedmiotów:

- **Wykłady z następujących przedmiotów:** Pedagogika społeczna w ramach studiów licencjackich i magisterskich (Patologia społeczna i profilaktyka oraz Pedagogika społeczna), Patologia społeczna i profilaktyka w ramach studiów licencjackich (Patologia społeczna i profilaktyka, Pedagogika społeczna, Komunikacja społeczna w sektorze non-profit) i

magisterskich (Pedagogika społeczna, Pedagogika Społeczna), Profilaktyka Dewiacji Społecznych i Praktyka profilaktyki społecznej w ramach studiów licencjackich (Patologia społeczna i profilaktyka oraz Pedagogika społeczna), Patologia społeczna i profilaktyka dla nauczycieli. Jednocześnie prowadzę **seminaria i ćwiczenia**: Patologia i profilaktyka społeczna, Pedagogika społeczna, Profilaktyka dewiacji społecznych, Praktyka profilaktyki społecznej, Kreowanie pracy zawodowej.

- Instytut Studiów Społecznych, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Hradec Králové ma obecnie 650 studentów, dla których jestem doradcą naukowym w zakresie ich studiów w obszarach akademickich, zawodowych i społecznych.

- Od 2004 roku prowadziłem jako promotor 240 prac licencjackich i magisterskich oraz recenzowałem 194 prace licencjackie i magisterskie.

- W Instytucie Studiów Społecznych jestem odpowiedzialny za przygotowanie i organizację akredytacji studiów licencjackich z zakresu Patologii społecznej i profilaktyki, Pedagogiki społecznej oraz studiów magisterskich Pedagogiki społecznej.

- Jestem opiekunem merytorycznym kierunku studiów Patologia społeczna i profilaktyka.

- **Od 2012 roku opracowuję w Katedrze Patologii Społecznej i Socjologii, a następnie od 2020 roku w Instytucie Studiów Społecznych koncepcję praktyk dla studentów studiów licencjackich i magisterskich:** praktyki wprowadzające, praktyki obserwacyjne, praktyki terenowe, praktyki ciągłe, praktyki długoterminowe

- **Od 2012 roku przygotowuję koncepcję egzaminów wstępnych na studia:** specjalność Pedagogika – Patologia społeczna i profilaktyka, Komunikacja społeczna w sektorze non-profit, Komunikacja społeczna w administracji publicznej, Komunikacja społeczna w sektorze non-profit.

- **Od 2012 roku jestem zaangażowany w rozwój koncepcji państwowych egzaminów końcowych na studiach licencjackich i magisterskich.**

- **Od 2007 roku do chwili obecnej prowadzę wykłady na kursach edukacyjnych dla praktyków:** warsztaty o tematyce społeczno-pedagogicznej, profilaktyka cyberzagrożeń, profilaktyka zachowań ryzykownych, w tym wagarów, mobbingu i uzależnień.

- Wykłady dla **Narodowego Instytutu Dalszej Edukacji**: seminaria poświęcone metodom aktywizującym w nauczaniu, motywacji dzieci w szkole podstawowej, nagrodom i karom, ryzykownym zachowaniom i ich zapobieganiu.

- **Członek Rady Sektorowej** ds studiów licencjackich o specjalności Pedagogika patologii społecznej i profilaktyki, Komunikacja społeczna w sektorze non-profit oraz Komunikacja społeczna w administracji publicznej – od 2008 roku do chwili obecnej. Członek Rady

Sektorowej ds studiów magisterskich na kierunku Pedagogika społeczna od 2020 r. do chwili obecnej.

15. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

Od 1997 roku Instytut Studiów Społecznych na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Hradec Králové, którego dyrektorem jest Václav Bělík, który jest gospodarzem międzynarodowej konferencji naukowej Socialia. Konferencja ta dotyczy aktualnych tematów z zakresu pedagogiki społecznej i tematów pokrewnych. Konferencja odbywa się w ścisłej współpracy z Katedrą Pedagogiki Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Mateja Bela w Banskej Bystricy (Słowacja) oraz Akademią Nauk Społecznych w Dąbrowie Górniczej.

Od 2012 r. na Wydziale Patologii Społecznej i Socjologii, a od 2020 r. w Instytucie Studiów Społecznych na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Hradec Králové rozwija się tzw. „Hradecka szkoła pedagogiki społecznej i patologii społecznej” pod kierownictwem doc. PhDr. Václava Bělíka, Ph.D. i pod naukową gwarancją prof. PhDr. Blahoslava Krausa, CSc. Tematyka szkoły jest ukierunkowana na działalność publikacyjną przedstawioną w poprzednich rozdziałach.

Członkostwo w organizacjach zawodowych

- Czeskie Towarzystwo Pedagogiczne - od 2014 r.
- Czeskie Stowarzyszenie Badań Edukacyjnych - od 2015 r.
- Towarzystwo Socjologiczne Masaryka, Sekcja Patologii Społecznej - od 2011 r.
- Czeskie Towarzystwo Kryminologiczne - od 2015 r.

Organizacja konferencji

- Organizator konferencji studenckich prac zawodowych studentów studiów licencjackich i magisterskich na kierunkach pedagogiki społecznej na Wydziale Edukacji Uniwersytetu Hradec Králové – Student Socialia – od 2007 roku do chwili obecnej
- członek Komitetu Organizacyjnego międzynarodowej konferencji naukowej Socialia 2006 - 2023
- członek Komitetu Naukowego międzynarodowej konferencji Socialia 2018 - 2023
- przewodniczący Komitetu Naukowego międzynarodowej konferencji naukowej Socialia 2023
- członek Komitetu Organizacyjnego konferencji Perspektywy Pedagogiki Społecznej 2013

- członek komitetów organizacyjnych i naukowych innych konferencji krajowych i międzynarodowych.

Redaktor wykonawczy zbioru prac naukowych Acta sociopathologica (2014-2018),
Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Hradec Králové.

Członkostwo w organach Uniwersytetu Hradec Králové

- Członek Senatu Akademickiego Wydziału Sztuki – od 2008 r. do 2023 r. – 5 kadencji
- Przewodniczący Senatu Akademickiego PdF UHK w latach 2011-2014
- Członek Komisji Ekonomicznej Senatu Akademickiego PdF UHK w latach 2015 - 2018
- Członek Senatu Akademickiego Wydziału Pedagogicznego UHK w latach 2009 - 2023
- Przewodniczący Komisji Legislacyjnej Senatu Akademickiego UHK w latach 2013 - 2015
- Członek Komisji Legislacyjnej Wydziału Pedagogicznego UHK w latach 2016 - 2023
- Kierownik Katedry Patologii Społecznej i Socjologii na Wydziale Sztuki - 2012 - 2020
- Dyrektor Instytutu Studiów Społecznych, Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Hradec Králové
- **Członkostwo w komisjach** egzaminów końcowych w ramach uczenia się przez całe życie
Studia funkcjonalne dla doradców wychowawczych, metodyk profilaktyki szkolnej
- **Przewodniczący Senatu Akademickiego Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Hradec Králové od 2023 r.**

Inne działania świadczące o współpracy międzynarodowej:

- **współorganizacja** międzynarodowej konferencji naukowej Socialia: Katedra Patologii Społecznej i Socjologii, Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Hradec Králové, i Wydział Pedagogiczny UMB (Słowacja) oraz Wydział Pedagogiczny Akademia WSB (Polska) od 1997 roku do chwili obecnej.
- **wzajemne prowadzenie wykładów** (UMB, WSB, UHK),
- **członek Komitetu Organizacyjnego** konferencji Socialia,
- **przewodniczący Komitetu Organizacyjnego** konferencji Perspektywy Pedagogiki Społecznej (2013) zorganizowanej z okazji jubileuszu prof. dr hab. PhDr. Blahoslava Krausa, CSc. – we współpracy z Katedrą Pedagogiki Wydziału Pedagogicznego UMB (Słowacja).
- publikacja PhDr. Václava Bělíka, Ph.D. w materiałach Katedry Pedagogiki Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Mateja Bela (2014, 2015, 2017).

- **publikacje zagranicznych kolegów** z Katedry Pedagogiki Wydziału Pedagogicznego UMB i Wydziału Pedagogicznego Akademii WSB w zbiorze prac naukowych *Acta sociopathologica*, wydawanym pod kierownictwem Václava Bělíka jako redaktora naczelnego (2015, 2016, 2017)
- **współpraca międzynarodowa przy projekcie V4 – *The risks of the virtual environment in the V4*** (patrz niżej)
- członek rady redakcyjnej czasopisma naukowego *Social Pathology and Prevention* wydawanego na Uniwersytecie Śląskim w Opawie

Działalność publikacyjna:

- a) samodzielne prace naukowe i monografie: niezależny autor 2 monografii, rozdziałów w monografiach naukowych i monografiach zbiorowych 34
- b) opracowania naukowe i artykuły naukowe: 26
- c) podręczniki, teksty dydaktyczne: 7
- d) rozwiązane zadania badawcze i tematyczne: 15
- e) sprawozdania i wkłady do prac naukowych: 23

1) Cytowania i referencje:

- a) w kraju: 115
- b) za granicą: 86

Według Google Scholar łączna liczba cytowań wynosi 201, indeks H 7

Wyjazdy na wykłady i wykłady zaproszone:

- 2. - 5.11.2017 Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Polska (pobyty na zaproszenie)

W ramach zaproszonego pobytu brałem udział w przygotowaniach i organizacji konferencji Socialia w Akademii WSB. Wygłosiłem wykład dla studentów pedagogiki "Zachowania Ryzykowne młodzieży w Republice Czeskiej" Wspólnie z kolegami pogłęбилиśmy współpracę w zakresie problematyki i praktycznego działania w obszarze pedagogiki społecznej, patologii społecznej i profilaktyki zachowań ryzykownych u dzieci i młodzieży. Zapoznałem się z kluczowymi aktami prawnymi i dokumentami w zakresie pomocy społecznej, funkcjonowania placówek opiekuńczych w Polsce, Zakładów Karnych. Wizyta studyjna w Komendzie Powiatowej Policji w Dąbrowie Górniczej i Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Będzinie (PCPR).

- 11-13.4.2017 Uniwersytet Mateja Bela w Banskjej Bystricy, Słowacja (ERASMUS)

W ramach projektu Erasmus skupiłam się na następujących kluczowych obszarach: Wykłady dla studentów z zakresu pedagogiki społecznej, pedagogiki ogólnej i patologii społecznej. Nawiązanie i rozwój kontaktów dla wzajemnej współpracy pomiędzy Katedrą Patologii Społecznej i Socjologii PdF UHK a Katedrą Pedagogiki PdF UMB po zmianach organizacyjnych. Przygotowywanie publikacji naukowych i wkładów poświęconych zagadnieniom pedagogiki społecznej. Wizyty studyjne w organizacjach zajmujących się pomocą społeczną na terenie Republiki Słowackiej.

- 11-13.12.2017 Uniwersytet Mateja Bela w Banskjej Bystricy, Słowacja (ERASMUS)

W ramach projektu Erasmus skupiłam się na następujących kluczowych obszarach: Wykład na zaproszenie na temat „Trendy w zapobieganiu zachowaniom ryzykownym w czeskim środowisku”. Brałam udział w konferencji, oraz w wykładach i ćwiczeniach dla studentów. Wspólnie z kolegami z Katedry Pedagogiki PF UMB redagowaliśmy wydanie antologii „Zbiór prac naukowych Wydziału Pedagogiki”, oraz przygotowanie planu współpracy zakładu wysyłającego i przyjmującego.

- 1-3.12.2015 Uniwersytet Mateja Bela w Banskjej Bystricy, Słowacja (ERASMUS)

Podczas pobytu na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Mateja Bela w Banskjej Bystricy skupiłam się na pogłębieniu współpracy zawodowej w obszarze pedagogiki społecznej, a zwłaszcza w zakresie zapobiegania zachowaniom ryzykownym. Wspólnie z zespołem Katedry brałam udział w przygotowaniu konferencji Socialia, analizie prac naukowych i przygotowaniu projektu V4.

- 2013 - wykład zaproszony - wykład plenarny - 23.11.2013 - Międzynarodowe Sympozjum Naukowe, Zapobieganie zjawiskom patologii społecznej w środowisku szkolnym, Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Mateja Bela w Banskjej Bystricy. W ramach zaproszonego pobytu wystąpiłam wraz z prof. dr hab. Błahosławem Krusem, CSc. na sympozjum poświęconemu problematyce zjawisk patologicznych społecznie. Tematem występu było „Aktualna sytuacja w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych w czeskich szkołach”. Rozmawialiśmy także o wzajemnej współpracy Katedry Pedagogiki Pf UMB z Katedrą Patologii Społecznej i Socjologii PdF UHK. Częścią pobytu były przygotowania do międzynarodowej konferencji naukowej Socialia.

- 18-22.3.2013 Uniwersytet Mateja Bela w Banskjej Bystricy, Słowacja (ERASMUS)

W ramach projektu Erasmus skupiłam się na następujących kluczowych obszarach: Wykład na zaproszenie nt. „Możliwości kształcenia nauczycieli w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych”, Brałam także udział w konferencji, zajęciach, wykładach i dyskusjach ze studentami. Wspólnie z kolegami z Katedry Pedagogiki PF UMB redagowaliśmy zbiór prac

wydawniczych Katedry „Zbiór prac naukowych Wydziału Pedagogiki”. Przygotowaliśmy plan współpracy zakładu wysyłającego i przyjmującego w ramach krótkotrwałych staży naukowych .

- 20-23.10.2013 Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Polska (pobyty na zaproszenie)

W ramach zaproszonego pobytu wygłosiłem wykład dla studentów pedagogiki specjalność resocjalizacja ”Profilaktyka zachowań ryzykownych u dzieci i młodzieży w Republice Czeskiej. Teoria a praktyka”. W trakcie pobytu miałem możliwość studiowania, dyskursu w zakresie problematyki dorobku pedagogiki społecznej, patologii społecznej i profilaktyki zachowań ryzykownych u dzieci i młodzieży w Polsce. Brałem udział w przygotowaniach i organizacji konferencji Socialia w Akademii WSB. Wizyta studyjna w Zakładzie Karnym w Wojkowicach.

Działalność naukowo-badawcza - profil:					
1.	2.	3.	4.	5.	6.
L.p	Wydział	Tytuły grantów i projektów uzyskanych na działalność naukową, badawczą, artystyczną i inną działalność twórczą w dziedzinie	Źródło	Okres	Rezultat udziału w rojekcie
1.	Instytut Studiów Społecznych, Wydział Pedagogiczny UHK	Wewnętrzny konkurs grantowy <i>Innowacje kursów na Wydziale Pedagogicznym UHK na rok 2023</i>	Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej Wydział Pedagogiczny UHK	2023	Podnoszenie jakości nauczania studentów na kierunkach pedagogicznych i społecznych. Przygotowanie kursów edukacyjnych ukierunkowanych na wiedzę i umiejętności z zakresu profilaktyki

					zachowań ryzykownych.
2.	Wydział Pedagogiczny Uniwersytet Mateja Bela w Banskej Bystricy	Zapobieganie ryzykownym zachowaniom w Internecie – doc. PhDr. Mario Dulovics, Uniwersytet Mateja Bela w Banskej Bystricy	Projekt KEGA - Miedzynarodowy	2022– 2023	Zbiór publikacji naukowych poświęconych profilaktyce ryzykownych zachowań w środowisku wirtualnym. Ponadto metodyki profilaktyki zachowań ryzykownych w środowisku wirtualnym dla nauczycieli szkół podstawowych.
3.	Instytut Studiów Społecznych, Wydział Pedagogiczny UHK	Wewnętrzny konkurs grantowy <i>Innowacje kursów na Wydziale Pedagogicznym UHK na rok 2022</i>	Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej Wydział Pedagogiczny UHK	2022	Przygotowanie kursów on-line dla studentów kierunków społecznie i pedagogicznych. Zajęcia skupiały się na rozwoju kompetencji pedagogicznych w kształceniu nauczycieli.
4.	Instytut Studiów Społecznych, Wydział Pedagogiczny UHK	Specyficzne badania Ministerstwa Edukacji RC: <i>Aspiracje edukacyjne dzisiejszych seniorów</i>	Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej	2021– 2023	W wyniku badań powstał zbiór fachowych artykułów poświęconych aspiracjom

		Współkierownik badań	Wydział Pedagogiczny UHK		edukacyjnym współczesnych seniorów. Głównym dorobkiem projektu jest monografia naukowa, która jest obecnie w druku. Produktami wtórnymi są kursy dla seniorów oraz zestaw zaleceń metodycznych dla realizatorów tzw. Uniwersytetu Trzeciego Wieku na Uniwersytecie w Hradcu Králové
5.	Instytut Studiów Społecznych, Wydział Pedagogiczny UHK	Specyficzne badania Ministerstwa Edukacji RC: <i>Zmiany w zapobieganiu ryzykownym zachowaniom u dzieci i młodzieży</i> Kierownik badań	Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej Wydział Pedagogiczny UHK	2021–2022	Głównym efektem projektu była monografia naukowa Patologia społeczna – wybrane zagrożenia dla pedagogów. Pozostałymi wynikami były publikacje częściowe. Efektem ubocznym projektu były zalecenia metodyczne dla

					kształcenia pedagogów, a także zestaw kursów z zakresu patologii społecznej dla studentów nauczania.
6.	Instytut Studiów Społecznych, Wydział Pedagogiczny UHK	Specyficzne badania Ministerstwa Edukacji RC: <i>Nauczyciel jako ofiara ryzykownych zachowań uczniów i rodziców (projekt dwuletni)</i> Kierownik badań	Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej Wydział Pedagogiczny UHK	2020–2021	Efektem projektu była publikacja „Nieświadomy rodzic w cyberświecie”. Kolejnymi wynikami były materiały metodyczne dla nauczycieli.
7.	Wydział Pedagogiczny Ružomberok	<i>Bezpieczeństwo środowiska szkolnego - nowe wyzwanie dla nauczycieli szkół podstawowych i średnich – prof. I. Emmerová,</i> Wydział Pedagogiczny Ružomberok	Projekt KEGA - Międzynarodowy	2021–2023	Głównym dorobkiem projektu jest monografia naukowa opublikowana w czasopiśmie zagranicznym „Profilaktyka zachowań ryzykownych i problematycznych uczniów jako czynnik tworzenia bezpiecznego środowiska szkolnego”. Kolejnym efektem

					był zbiór innych publikacji mających na celu poprawę jakości środowiska szkolnego.
8.	Wydział Pedagogiczny UHK	Projekt V4 <i>The risks of the virtual environment in the V4</i> <i>Zagrożenia środowiska wirtualnego w V 4</i>	Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki	2017–2018	Współpraca międzynarodowa w ramach projektu V4, udział w konferencji finałowej poświęconej specyfice środowiska wirtualnego w odniesieniu do dzieci i młodzieży. Stworzenie materiałów metodologicznych, udział w raporcie końcowym dla partnera czeskiego.
9.	Katedra Patologii Społecznej i Socjologii Wydziału Pedagogicznego UHK	Wewnętrzny konkurs grantowy Wydziału Pedagogicznego UHK: <i>Innowacja przedmiotu Patologia społeczna i profilaktyka w ramach wspólnej podstawy nauczania</i>	Wydział Pedagogiczny UHK	2017	Tworzenie kursów z patologii społecznej i profilaktyki dla studentów kierunków nauczycielskich. Tworzenie materiałów metodycznych.

10.	Katedra Patologii Społecznej i Socjologii Wydziału Pedagogicznego UHK	Specyficzne badania Ministerstwa Edukacji RC: <i>Możliwości i ograniczenia profesjonalizacji zapobiegania ryzykownym zachowaniom w środowisku szkolnym</i>	Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej Wydział Pedagogiczny UHK	2017– 2018	Dorobkiem projektu jest zbiór fachowych publikacji, w tym monografia naukowa. Następnie materiały metodyczne dla nauczycieli.
11.	Katedra Patologii Społecznej i Socjologii Wydziału Pedagogicznego UHK	Specyficzne badania Ministerstwa Edukacji Republiki Czeskiej: <i>Czynniki zachowań ryzykownych w okresie dojrzwania (SRCH-D)</i> - Współkierownik badań	Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej Wydział Pedagogiczny UHK	2013	Efektem projektu jest zbiór fachowych publikacji. Ponadto materiały metodyczne organizacji non- profit zajmującej się profilaktyką zachowań ryzykownych wśród dzieci i młodzieży.
12.	Katedra Patologii Społecznej i Socjologii Wydziału Pedagogicznego UHK	Wewnętrzny konkurs grantowy na wsparcie pracy pedagogicznej nauczycieli akademickich do 35 roku życia na Uniwersytecie Hradec Králové: <i>Rozwój kompetencji zawodowych nauczycieli akademickich Zakładu Patologii Społecznej i Socjologii PdF UHK w</i>	Wydział Pedagogiczny UHK	2014	Efektem projektu było ukończenie pakietu kursów rozwijających kompetencje pedagogiczne i społeczne kadry akademickiej. Kursy dotyczyły głównie umiejętności komunikacyjnych, rozwiązywania

		<i>zakresie nauczania profilaktyki zachowań ryzykownych</i>			sytuacji problemowych w pedagogice, a także kursy umiejętności „online” dla kadry pedagogicznej, w tym pracy w środowisku Moodle.
13.	Katedra Patologii Społecznej i Socjologii Wydziału Pedagogicznego UHK	Specyficzne badania Ministerstwa Edukacji RC: <i>Podejścia metodologiczne w naukach humanistycznych</i>	Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej Wydział Pedagogiczny UHK	2012	Rezultatem projektu były nie tylko publikacje, ale także innowacje w przedmiotach związanych z metodologią nauk społecznych na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu w Hradcu Králové. Drugim efektem było utworzenie kursu internetowego „Metodologia nauk społecznych” oraz stworzenie podręcznika do nauki dla studentów pedagogiki społecznej.

14.	Katedra Patologii Społecznej i Socjologii Wydziału Pedagogicznego UHK	Specyficzne badania Ministerstwa Edukacji RC: <i>Analiza rzeczywistości edukacyjnej w zakresie profilaktyki zachowań ryzykownych w szkolnictwie wyższym</i> - Kierownik badań	Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej Wydział Pedagogiczny UHK	2012	Efektem projektu była monografia naukowa. Drugorzędny rezultat projektu był zestaw zaleceń dotyczących kształcenia pedagogów w zakresie zapobiegania zachowaniom ryzykownym na czeskich uniwersytetach.
15.	Wydział Pedagogiczny UHK	Innowacyjność kierunków studiów na Wydziale Pedagogicznym UHK - projekt EFS - Współwykonawca w ramach zadania zleconego Katedrze Patologii Społecznej i Socjologii Wydziału Pedagogicznego UHK	Ministerstwo Edukacji Republiki Czeskiej	2012– 2015	Koordynacja wyników projektu dla Katedry Patologii Społecznej i Socjologii Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu w Hradcu Králové. Przygotowanie tworzenia pomocy dydaktycznych z zakresu pedagogiki społecznej, patologii społecznej, profilaktyki zachowań

					ryzykownych, pedagogiki oraz podstaw psychologii i socjologii dla pedagogów.
--	--	--	--	--	---

.....

(podpis wnioskodawcy)